

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Bc. Jakub Moravec

**Realita Sovětského svazu optikou prvorepublikových
intelektuálů**

**The reality of the Soviet Union from the perspective of First Republic
intellectuals**

Praha 2020

Vedoucí práce: prof. Vratislav Doubek, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval všem, kteří mi při tvorbě diplomové práce poskytli odborné rady a především prof. Vratislavu Doubkovi, Ph.D. za jeho cenné příspěvky, odbornou pomoc, vstřícnost a všestrannou pomoc při tvorbě diplomové práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 31. 7. 2020

.....

Abstrakt

Diplomová práce se věnuje vybraným prvorepublikovým cestopisům a jejich autorům, kteří ve svých dílech reflektovali subjektivní vztah k Sovětskému svazu v první polovině 20. století. Postupným stanovováním výzkumných otázek, které svým komplexním přístupem vysvětlují v závěru diplomové práce, se dostanu k cíli, jenž vymezuji v úvodu práce. Cílem metodologického výzkumu vedeného analytickou a komparativní metodou v šesti kapitolách je především snaha posoudit rozpoznávací způsobilost a reflexe vybraných intelektuálů v míře vnímání skutečné reality sovětského režimu ve vývoji dvou desetiletí. Práce se tak soustředí na témata v oblasti teorie nedemokratických režimů, idejí, soudobých dějin a literární historie. Vybrané cestopisné reportáže poskytnou obraz o soudobé sovětské společnosti, kterou někteří intelektuálové dosti idealizovali a nedokázali na rozdíl od jiných prohlédnout iluze, které sovětský režim vykazoval.

Klíčová slova: Československo, Sovětský svaz, autoritativní, totalitní, marxismus, leninismus, stalinismus, komunismus, bolševismus, realita, iluze, cestopisy, reportáže

Abstract

My dissertation focuses on few selected First Republic travelogues and its authors who in their works reflected their own subjective relationship towards the Soviet Union in the first half of the 20th century. By the gradual assessment of the research questions that I define by my complex approach at the end of my dissertation I reach the conclusion that I outline in the introduction. The goal of my methodological research is to evaluate the ability of recognition and reflexion of selected intellectuals and their perception of reality of the Soviet regime in the span of two decades by analytical and comparative methods divided into six chapters. The thesis focuses on such topics as a theory of non-democratic regimes, ideas, contemporary history and literary history. The travelogue reports of choice are going to provide a picture of contemporary Soviet society that was idealized by some intellectuals who, unlike others, could not have seen through the illusion that the Soviet Union had created.

Key words: Czechoslovakia, Soviet Union, authoritarian, totalitarian, Marxism, Leninism, Stalinism, Communism, Bolshevism, reality, illusion, travelogues, reports

Obsah

Úvod.....	8
1. Teorie nedemokratických režimů od Juana Linze	11
1.1. Definice a typologie autoritativního režimu	12
1.2. Definice a typologie totalitního režimu.....	14
2. Ideologické základy a soudobé skutečnosti v SSSR za vlády Lenina a Stalina	17
2.1. Marxismus pro komunismus	18
2.2. Leninismus a stalinismus	20
2.3. Leninovo revoluční vítězství.....	22
2.4. Stalinovo totalizování společnosti.....	28
3. Československo-sovětské vztahy v první polovině 20. století	33
3.1. Vztahy ve 20. letech.....	34
3.2. Vztahy ve 30. letech.....	37
4. Biografie vybraných intelektuálů.....	41
4.1. Ivan Olbracht.....	42
4.2. Bohumír Šmeral	43
4.3. Jaromír Nečas.....	45
4.4. Marie Majerová.....	47
4.5. Marie Pujmanová	48
4.6. Jan Slavík	50
4.7. Jiří Weil.....	52
5. Realita a iluze Sovětského svazu optikou prvorepublikových intelektuálů v letech 1920-1935	54
5.1. První cesty do revolučního Ruska na počátku 20. let	54
5.1.1. První dojmy ze země zaslíbené od Olbrachta a Šmerala	55
5.1.2. Revoluční město z dojmů Olbrachta.....	56
5.1.3. Šmeralovy špásy	59
5.1.4. Olbracht a Šmeral obdivují kult Lenina.....	61

5.1.5.	Olbracht a Nečas o bolševické revoluci.....	64
5.1.6.	Nečas o skutečné podstatě sovětského režimu	67
5.1.7.	Hmotný stav Ruska v perspektivě Olbrachta.....	70
5.1.8.	Nečas vymezuje hmotné skutečnosti	71
5.2.	Cesty do Sovětského svazu v polovině 20. let a na počátku 30. let.....	75
5.2.1.	Majerová a Pujmanová v továrnách.....	76
5.2.2.	Pujmanová a Slavík o náboženství	80
5.2.3.	Majerová a Slavík o odkazu Lenina	82
5.2.4.	Slavík o zkřivených představách a strachu	83
5.3.	Cesty v polovině 30. let a Weilův román Moskva-hranice tváří tvář „ <i>stalinismu</i> “ ..	84
5.3.1.	Moskva-hranice a příběh Ri Gustavovny	88
5.3.2.	Moskva-hranice a příběh Jana Fischera.....	91
6.	Zhodnocení vnímání skutečné podstaty sovětského režimu.....	97
	Závěr	104
	Seznam odborné literatury	111
	Knížní a archivní zdroje:.....	111
	Kapitoly v odborné literatuře:.....	115
	Elektronické a tištěné dokumenty:.....	118

Úvod

Diplomová práce se bude zabývat prvorepublikovými texty a jejich autory, kteří se soustředili na společenská a politická témata v Sovětském svazu ve 20. a 30. letech 20. století. Cílem diplomové práce bude objasnění hlavní výzkumné otázky, zdali zvolení prvorepublikoví intelektuálové dokázali rozpoznat nedemokratické faktory při svých návštěvách v Sovětském svazu ve sledovaném období. Půjde tak o vymezení vnímání reality v kontrastu s iluzorními představami. Bude tak podstatné verifikovat samu podstatu skutečnosti sovětského režimu u jednotlivých intelektuálů, aby bylo možné ukázat, kdo a jakým způsobem vnímal jednotlivé faktory sovětského režimu dle reality, kterou vymezím, a kdo ji naopak percipoval dle předkládané reality, která byla iluzorní. K objasnění hlavní výzkumné otázky poslouží následující otázky, jež v závěru diplomové práce zodpovím. Vytvoří tak komplexní pohled na zvolené téma. Jedná se o následující otázky: *„V jakém časovém období a v jaké míře se projevoval autoritativní systém za vlády Lenina a totalitní systém za vlády Stalina?“* – *„Jaké ideologické prvky a soudobé události vymezily historicky „leninismus“ a „stalinismus“?“* – *„Jak se vyvíjely mezinárodní vztahy Československa a Sovětského svazu ve 20. a 30. letech 20. století?“* – *„Jaké organizace a kteří intelektuálové rozvíjeli pozitivní obrazy o komunistickém Rusku v Československu?“* – *„Čím byli významní vybraní prvorepublikoví intelektuálové?“* – *„Kdo dokázal rozpoznat pravou realitu sovětského režimu a kdo podlehl komunistické iluzi?“*

Je také vhodné zdůraznit, že toto téma je mi velice blízké z několika důvodů. V politologické oblasti, která svou šíří přístupů a metod poskytuje poměrně široké pole působnosti, jsem byl vždy zastáncem politické historie či soudobých dějin souvisejících s mezioborovými motivy. Právě proto jsem zvolil i toto téma, které je velmi flexibilní, jelikož spojuje několik politologických oblastí. Teorie nedemokratických režimů, kterou určují systém vlády Lenina a Stalina. Politické teorie pokrývající ideová východiska Leninova a Stalinova myšlení. Politické dějiny 20. století, které popisují skutečné momenty, do kterých prvorepublikoví intelektuálové vstupovali. Mezinárodní vztahy, jež poskytují obraz o vývoji přátelství a spolupráce mezi Československem a Sovětským svazem. A v neposlední řadě právě literární cestopisy, které vybraní intelektuálové psali na svých cestách v zemi Sovětů. Tyto oblasti dokládají, jak je zvolené téma flexibilní a mně velice blízké, jelikož je k němu možné přistupovat z několika úhlů a stran, což mě velmi interesuje. K tématu mě výrazně inspirovaly kapitoly Kateřiny Šimové v díle *„Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů“*, která v této antologii uvedla řadu významných děl, které jsem

si následně zvolil jako zásadní literaturu pro svou diplomovou práci. Též se v podobném ohledu přičinil o zájem o tuto tematiku prof. Doubek, se kterým jsem absolvoval semináře česko-ruských vztahů na FF UK. Je rovněž patrné, že tato tematika získává v posledních letech velké popularity, přičemž je každý přístup velice ojedinělý i originální. Osobně jsem se seznámil s řadou odborných prací v této oblasti, nicméně bych rád předložil v průběhu mé diplomové práce subjektivní a originální pohled na zvolenou tematiku. V ní tak přednesu percepci pestrého obrazu meziválečného bolševického Ruska. Primárně se tak zaměřím na autorská svědectví ve vybraných cestopisech a reportážích, doplněné o novinové články, které prvorepublikoví intelektuálové psali na svých cestách Ruskem. Bude se jednat o heterogenní obraz převážně levicově smýšlejících intelektuálů. Svou pozornost zaměřím do několika oblastí, které přednesou velkou diverzitu dojmů a zkušeností, ze kterých vykrystalizuje subjektivní soudobý názorový obraz. Struktura práce bude logicky sestavena tak, aby odpovídala postupnému vymezení reality komunistického režimu od roku 1920 do roku 1935 v Rusku. Metodologie diplomové práce bude vedena analytickou a komparativní metodou. V prvních kapitolách se budu soustředit na deskriptivní analýzu teorie a v závěru práce přijde na řadu konfrontace a komparace vybraných textů, které budou vymezovat realitu a iluze.

V první kapitole se tak zaměřím na teoretickou podstatu Leninova a Stalinova politického režimu, čemuž napomůže teorie nedemokratických režimů od Juana Linze, kterou stručně vymežím podstatu autoritativního a totalitního režimu za vlády Lenina a Stalina. Nosnou literaturou tak bude Linzovo dílo „*Totalitarian and Authoritarian Regimes*“, které podpořím českými politology Stanislavem Balíkem a Michalem Kubátem s jejich dílem „*Teorie a praxe nedemokratických režimů*“.

Druhá kapitola bude zásadní k vymezení reality komunistického režimu ve 20. a 30. letech 20. století. Ještě před popisem historických reálií představím ideologické základy sovětského režimu, na kterých se snažil zkonstruovat komunistický systém v Rusku Lenin a Stalin. Bude to důležité k pochopení jejich činů, které pramenily z jejich ideologických zdrojů, kterými pak orámovali svou vládu. To bude následně souviset s vymezením historických skutečností pomocí odborné literatury zastoupené historiky a politology jako třeba R. Pipesem („*Dějiny ruské revoluce*“), A. Zubovem („*Dějiny Ruska 20. století – díl I.: 1894 – 1939*“), P. Kenezem („*A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*“) nebo L. Schapirem („*The Origin of the Communist Autocracy*“).

Ve třetí kapitole představím mezinárodní vztahy mezi Československem a Sovětským svazem ve 20. a 30. letech 20. století. Tato kapitola bude přínosná především pro objasnění motivace cest do Sovětského svazu a produkce pozitivního obrazu v Československu. Zaměřím se tak na vybrané osobnosti a organizace, které pomáhaly vytvářet obraz o Sovětském svazu prvorepublikovým občanům a intelektuálům. Tuto kapitolu podpoří především Kateřina Šimová a její kapitola „*Cesty československých intelektuálů do sovětského Ruska*“ v knize „*Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*“ a též Jaroslav a Jana Davidovi svým dílem „*Obrazy z cest do země Sovětů: České cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917-1968*“ a další.

Čtvrtá kapitola bude jakousi ouverturou před pátou kapitolou, jelikož uvedu biografie vybraných intelektuálů. Zvolím v jistých ohledech stejné, ale i heterogenní představitele prvorepublikové společnosti, v níž zmínění zastávali významná postavení. Zaměřím se převážně na levicově smýšlející autory, kteří byli často zahleděni ke komunistickému ideálu společnosti, a nemuseli tak rozeznávat pravou podstatu a realitu sovětského režimu. Logicky proti nim postavím odlišně smýšlející intelektuály, kteří by měli přinést ucelenější a realističtější obraz o soudobé sovětské společnosti. Zvolil jsem Ivana Olbrachta, Bohumíra Šmerala, Marii Majerovou, Marii Pujmanovou jako zástupce prokomunisticky smýšlejících intelektuálů a proti nim jsem postavil Jaromíra Nečase a Jana Slavíka, jakožto antikomunistické pozorovatele, a Jiřího Weila, jakožto zástupce, který se nacházel v relativním středu.

Předposlední kapitola bude jakousi literární antologií, ve které se především zaměřím na zásadní dojmy z vybraných děl. Budou to prvotní dojmy z bolševického Ruska ve 20. letech 20. století. Dále se zaměřím na soudobé problémy související s hmotnými nedostatky. Neunikne mi ani funkcionalita továren a jejich života. Rovněž zanalyzuji odkaz bolševické revoluce a myšlenky V. I. Lenina. V neposlední řadě se též zaměřím na každodenní podstatu „*stalinismu*“ s jeho znaky – strach, represe, pronásledování atp. Všechny tyto různotvárné okolnosti souvisejí s cílem diplomové práce, který deduktivní metodou vyslovím v samotném závěru diplomové práce – tedy v poslední šesté kapitole, která se stane jakýmsi konfrontačním shrnutím analyzovaných kapitol a cestopisů. Nosnou literaturou v těchto kapitolách budou především díla jako „*Pravda o sovětském Rusku*“, „*Obrazy ze soudobého Ruska I*“, „*Skutečná pravda o sovětském Rusku: S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků*“, „*Vítězný pochod*“, „*Pohled do nové země*“, „*Co jsem viděl v sovětském Rusku*“, „*Moskva-hranice*“ a další.

1. Teorie nedemokratických režimů od Juana Linze

Teorie nedemokratických režimů od Juana Linze je poměrně široká a v této práci se budu soustředit na dvě oblasti. První je autoritativní přístup, který svůj kořen slova odkazuje na slovo autorita, což může být někdy zavádějící. Autoritu bychom měli chápat v pozitivním smyslu s jeho morálním vlivem. Autorita je všeobecná úcta, vážnost, která náleží vlivné osobě.¹ Autoritářská může být pak osoba (autoritář), která využívá své autority k vládnutí a nesnese žádný odpor.² V demokratických systémech jsou nutné legitimní, morální a politické autority. K označení jednotlivého nedemokratického režimu je pak ale nutné logicky využít pojem autoritativní, který v sobě zanechává negativní projevy. Zároveň je nutné pochopit, že autoritativní režim není slabší formou totalitarismu. Jedná se o zcela svébytný režim, který vyrůstá stejně jako totalitní systém z individuálního zdroje s odlišnými prvky.³

Jazyková podstata slova totalitarismus spočívá ve slově „*totus*“ nebo „*totalis*“, což znamená celý či všechen.⁴ Totální situace nastává tehdy, když stát potlačuje všechny pluralitní společenské zájmy.⁵ Podle Kubáta a Balíka byl prvním, kdo využil pojmu totalitní, Ital Giovanni Amendola v roce 1923, který označil Mussoliniho režim za protidemokratický, jenž odebírá občanům základní práva, a díky tomu se z Itálie stává totalitní systém podobně jako systém ukotvující se v bolševickém Rusku.⁶ Podle některých teoretiků má totalitarismus své historické základy již ve starověkém Egyptě, Spartě nebo Číně a platí do dnešních dnů. Proti tomu je možné oponovat tím, že teorie totalitarismu je spíše novodobým fenoménem masových společností 20. století. V diskuzi o pojmu totalitarismu tak vznikl známý spor o jeho historicitě, kde se na jedné straně primordialistů objevil např. L. Neumann nebo K. R. Popper a na straně modernistů např. H. Arendtová či J. Linz. Osobně se klaním k modernistickému pojetí, a proto využívám teorie Juana Linze.⁷

¹ BALÍK, S., a KUBÁT, M. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, 2012, s. 55

² KLIMEŠ, J. *Slovník cizích slov*, 1981, s. 48

³ BALÍK, S., a KUBÁT, M. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, 2012, s. 56-57

⁴ Tamtéž, s. 23

⁵ DIDEROT, D. *Velký naučný slovník*, 1999, s. 1507

⁶ BALÍK, S., a KUBÁT, M. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, 2012, s. 23-25

⁷ Tamtéž, s. 27-28

1.1. Definice a typologie autoritativního režimu

Juan Linz definoval v roce 1964 autoritativní režim na základě několika prvků – existuje limitovaný (omezený) pluralismus bez propracované ideologie s výraznou mentalitou, bez politické mobilizace (vzniká tedy depolitizace), ve které vládne vůdce nebo malá skupina (s předvídatelným chováním na rozdíl od vůdce v totalitním zřízení, který je svým chováním často velice nepředvídatelný).⁸ Podle Linze je pak limitovaný pluralismus nejtypičtějším prvkem pro autoritativní režimy.⁹ Limitovaný pluralismus velice souvisí s vůdcem či vládnoucí skupinou. Může mít zákonné ukotvení, které řídí vládce/skupina, jenž může určovat a omezovat počet politických stran a skupin, které mohou existovat a zasahovat do politického života.¹⁰ „*Politici, kteří získávají moc, vycházejí obvykle z nejrozličnějších vlivných společenských skupin – svoji pozici však neodvozují pouze z podpory těchto skupin, ale také (především) z důvěry, kterou v ně vládce vložil, když povolil jejich existenci.*“¹¹

Je tedy patrné, že vládce si určuje, komu povolí doslova existovat v jeho systému, ve kterém se může objevovat velké množství profesních kariéristů z armádních, byrokratických, technologických a finančních oblastí.¹² Podobně jako pro režimy totalitní je důležitá přítomnost strany. Avšak autoritativní režimy se snaží vyvolat umělou představu o své silné politické straně, která ale v těchto režimech nemá tak silnou základnu jako v režimech totalitních. Strana je spíše slabým aktérem, ve kterém není ukotveno centrum moci. Vůdce je držitelem moci a centrem veškerého dění, k němuž směřují jeho podřízení. V limitovaném pluralismu jsou tak povolena různorodá uskupení, která ale nesmí zasahovat do mocenských vztahů a snaží se spíše soupeřit mezi sebou o přízeň vládce a jeho garnitury. Od autoritativního režimu je tedy možné očekávat, že nebude vykazovat legální stranickou opozici tak, jak ji známe z demokratických režimů.¹³

Mentalita je dalším prvkem, který Linz pozoruje u autoritativních režimů. Ke svému rozlišení mezi ideologií a mentalitou používá ideje německého sociologa Theodora Geigera. Rozlišuje mezi ideologií, která je objektivní a mentalitou, která je subjektivní. Ideologie je intelektuálně propracovaná s jasným vymezením budoucích plánů. Mentalita je naopak méně racionální a

⁸ LINZ, J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, 2000, s. 159

⁹ Tamtéž, s. 160-161

¹⁰ Tamtéž, s. 161

¹¹ BALÍK, S., a KUBÁT, M. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, 2012, s. 59

¹² LINZ, J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, 2000, s. 161-162

¹³ BALÍK, S., a KUBÁT, M. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, 2012, s. 66-61

vychází z emocí, které nemusí mít předvídatelný směr.¹⁴ Autoritativní mentalita je pak souhrnem několika aktiv, která vytvářejí přední představitele režimu – byrokraté, technokraté atd. – na místo ideologie. Tím, že se ideologie obtížně dostává mezi masy, slouží mentalita vrcholovým představitelům režimu, ve kterém se snaží skloubit požadované názory a ideje k jejímu přežití.¹⁵ „*Mentalita je psychická predispozice, ideologie je reflexe, vlastní interpretace; mentalita je minulá, ideologie pozdější; mentalita je beztvárá, proměnlivá ideologie je však pevně utvářena. Ideologie je koncept sociologie kultury, mentalita je koncept studia sociálního charakteru. Ideologie mají silný utopický prvek, mentalita je blíže současnosti nebo minulosti.*“¹⁶

Linz pak připouští, že mobilizace může nastat například při ustanovování nového autoritativního režimu, když se vládce snaží apelovat na masy, aby participovaly na režimu a zapojovaly se do stranických organizací. Tyto faktory se mohly projevovat například při boji o nezávislost od koloniální nadvlády. Tímto způsobem tak vznikaly nacionalistické, populistické či fašistické režimy. Nicméně i u těchto a podobných režimů je to pouze dočasný akt, který se pak vládci snaží vyřešit depolitizací a masy umlčet, což není zcela stabilním prvkem.¹⁷ Nicméně ve většině režimů se nachází opak, a to depolitizace masy občanů, což může kooperovat se záměry vládců, odpovídající jejich mentalitě s omezeným pluralismem. Právě častějším převratem, kdy se ustanoví nový autoritativní režim – tedy po demokratickém režimu se vládci snaží depolitizovat občany, díky demokratické participaci, která vyvolávala dřívější konflikt ve společnosti. Společnost, která je apatická a pak přijme depolitizaci lépe než novou mobilizaci.¹⁸ „*Ve chvíli, kdy poleví napětí a nenávisť (produkty mobilizace), upadnou původní příznivci nového režimu do téže apatie. Ta je novými vládci přivítána, neboť se tak mohou vyhnout nátlaku na splnění slibů, jenž učinili před nástupem k moci.*“¹⁹

Linzova typologie autoritativních systémů je velice obsáhlá a není ani potřebná k celkovému rozboru a tématu práce. Proto se zaměřím jen na typ, který zasazuje režim V. L. Lenina na počátku 20. let 20. století. Jedná se o „*Defektní a pretotalitní*“ autoritativní režim, který Linz zasazuje do období od ukončení občanské války až do převzetí moci J. V. Stalinem, který si

¹⁴ LINZ, J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, 2000, s. 162-163

¹⁵ Tamtéž, s. 165

¹⁶ Tamtéž, s. 162

¹⁷ Tamtéž, s. 165-166

¹⁸ Tamtéž, s. 167

¹⁹ BALÍK, S., a KUBÁT, M. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, 2012, s. 60

posléze uzurpoval moc pro sebe a proměnil bolševické Rusko v totalitní režim během několika dalších let. Pretotalitní pojem Linz pojímá jako formu předčasné situace, kde existovaly politické, sociální a kulturní faktory příznivé pro budoucí totalitní režim. Pokud jsou naplněny podmínky funkčnosti politické mobilizace, státní legitimacy, funkční ideologie a depolitizace, pak se jedná o režim pretotalitní. V momentě, kdy nefungují tyto faktory společně, pak se jedná o defekt, který nemůže směřovat k totalitnímu systému. Podobné události se staly například ve fašistické Itálii, která nikdy netransformovala moc do totalitního režimu na rozdíl od nacistického Německa. Linz tento faktor spatřuje v období „*Nové ekonomické politiky*“, které tak označoval za „*defektní totalitarismus*“, jelikož se jednalo o systém, ve kterém se nestabilizovaly mocenské síly, především díky spolupráci s esery a zahraničními investory, což podlamovalo samotnou akčnost bolševické strany a její mentalitu. Toto období bylo defektní proto, protože režim nebyl připraven odstranit omezený pluralismus a nastolit totální politickou mobilizaci občanů. Je tak možné tvrdit, že se Leninův režim byl až na zmíněné období pretotalitní, což Stalin využil a dokončil ve 30. letech, kdy jej přetvořil na totalitní režim.²⁰

1.2. Definice a typologie totalitního režimu

Juan Linz se inspiroval definicí totalitního režimu od Carla J. Friedricha, Zbigniewa K. Brzezińskiego, kteří svou teorii²¹ orámovali šesti body. Pro Linzovu teorii jsou klíčové tři prvky: „1) *existuje monistické centrum moci, které nemusí být nutně monolitické, přičemž legitimita vychází z tohoto centra moci*, 2) *vůdci slouží intelektuálně propracovaná ideologie, kterou používá jako manipulativní a ovládající prostředek pro celou společnost*, 3) *je vyžadována aktivní politická mobilizace (organizování má smysl, jelikož je ve společnosti zvýhodňováno) na veřejném životě, ve kterém jsou podporovány různorodé společenské akce, které slouží ideologii a straně...*, *nepřítomnost jednoho ze tří základních prvků zcela mění podstatu systému, a vznikají tak různorodé totalitní systémy.*“²²

²⁰ LINZ, J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, 2000, s. 240-243

²¹ Pozn.: Pokud shrnu jejich šest základních bodů, tak se jedná o 1) ideologii, kterou musí přijímat (možno i pasivně) všichni členové společnosti, 2) jediná masová strana, která je řízena vůdcem, přičemž může být provázána s byrokratickými orgány, 3) vládní teror, který je šířen prostřednictvím vůdce, tajné policie a dalšími represivními orgány, které absolutně kontrolují společnost, 4) všechny prostředky masové komunikace (tisk, rádio nebo filmy) jsou monopolizovány a řízeny stranou, 5) strana kontroluje ozbrojený průmysl, 6) byrokratizace veřejné správy, ve které je vytvořeno centrální řízení hospodářství. – dostupné z: FRIEDRICH, C. J. a BRZEZIŃSKI, Z. K. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, 1965, s. 22

²² LINZ, J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, 2000, s. 69-71

Shledávám, že zajímavým faktorem v Linzově teorii totalitních režimů je jeho náhled na výraz elitářství či teroru, které nepovažuje za přímý projev totalitního režimu, například na rozdíl od Arendtové²³, Friedricha či Brzezińskiego. Linz říká, že masivní používání teroru, který byl patrný v koncentračních táborech nebo čistkách, není určujícím znakem pro totalitní režim. Ovšem připouští, že bylo velmi ukázkové jeho využití v době vlády Hitlera, Lenina, Stalina a dalších.²⁴ „*Teror není ani nezbytnou ani dostatečnou charakteristikou totalitních systémů, ale zdá se, že existuje větší pravděpodobnost, že by se v takových systémech měl objevit než v jiných, a zdá se, že některé z jeho forem jsou charakteristické pro určité typy totalitních systémů. Někteří autoři správně hovořili o totalitě bez teroru.*“²⁵

Nicméně se pokusím blíže zaměřit na tři ustanovující prvky totalitního režimu podle Juana Linze. Prvním je monistické centrum moci. O monistickém centru se tradičně mluví, když vůdce či strana pohltí všechny státní instituce, organizace nebo zájmové skupiny. Vůdce nebo strana se chopí politické moci a založí si vlastní instituce a další organizace. Následně pak tedy vzniká jedno centrum moci, ze kterého čerpají všechny přidružené organizace a členové potřebné prostředky a legitimitu pro daný režim.²⁶

Další je ideologie, která se v každém totalitním režimu může lišit. K pochopení totalitního režimu je právě určující pochopení její ideologie na základě kultury, historie, sociologie atd. Právě důkladnost a míra její propracovanosti může pro mnohé vykazovat racionálnější východiska pro následovníky než ideologie méně propracované. Ideologie a její výklad je důležitým pro pochopení daného režimu, což rozvinu ve druhé kapitole. Na příkladu SSSR se ukázalo, že Lenin a Stalin chápali zcela jinak marxistické myšlení, na jehož základech vypracovali vlastní politickou ideologii. Především ukázalo na propojení ideologie a stranické manipulace, kterou brilantně ovládal Stalin, když si dosazoval své loajální zastánce do vedoucích pozic a likvidoval na oplátku vysoce postavené straníky.²⁷

²³ Pozn.: Právě Hannah Arendtová se klonila k tomu, že teror je klíčový k ukotvení totalitního režimu. Arendtová spojuje teror s faktickým vládnutím a připisuje mu jakousi zákonnou podobu a podstatu totalitního režimu. Pokud existuje teror, neexistuje svoboda, jelikož ji teror plně nahrazuje. Totální teror podle Arendtové slouží také dějinnému a přírodnímu procesu, který se řídí vlastním zákonem, který je složité zastavit. – dostupné z: ARENDT, H. *Původ totalitarismu – I-III.*, 1996, s. 627-629

²⁴ LINZ, J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, 2000, s. 72-75

²⁵ Tamtéž, s. 74

²⁶ Tamtéž, s. 68

²⁷ Tamtéž, s. 77-78

Třetím je masová politická mobilizace. Když se Linz soustředí na rozdíl mezi politickou mobilizací v demokracii a totalitní společnosti, tak hlavní rozdíl spatřuje v jednom středisku moci, které definuje legitimní cíle státních organizací, jež nakonec i kontroluje. Obyvatelstvo je pak nucené se povinně účastnit stranických akcí, které vyjadřují jednotu státu. Neochota se podílet se na režimu je pro jednotlivce nevýhodná.²⁸ „*Je to neustálá zpětná vazba mezi dominantním, více či méně monistickým střediskem rozhodování, podřízeným ideologickým závazkům, které jej řídí nebo jsou jím používány nebo manipulovány, a procesy účasti pro ideologické účely v rámci kontrolovaných organizací, které jsou charakteristické pro totalitní systém.*“²⁹ Politická mobilizace souvisí jistě se stranickým aktivismem, který může donutit latentní občany k participaci nebo je vyloučí – pracovní tábory, smrt atd. Sám mobilizační aspekt je ale jediným možným přístupem, jelikož ostatní nejsou povoleny. Právě naopak v autoritativních režimech by tito lidé mohli být pasivními a zajímali by se pouze o své zájmy.³⁰

Podle Linze směřuje monistické centrum moci, ideologie a masová mobilizace v nejužším smyslu k totalitní straně, která svým projevem vyjadřuje moderní pojetí totalitního státu, který se odlišuje od despotických, absolutistických či jiných forem vlád v minulých stoletích.³¹ „*Mussolini měl pravdu, když napsal: „Strana, která řídí totalitní národ, je v dějinách nový fakt; podobnosti a srovnání jsou nemožné.“*“³² Už samo označení “strany“ evokuje její funkčnost, která v každém režimu představovala jinou organizační a celospolečenskou formu, přičemž v Sovětském svazu hrála strana ústřední roli, což je zřejmé i z demagogické ústavy, jak Linz dokládá: „*A nejaktivnější a politicky uvědomělí občané v řadách dělnické třídy, pracující rolníci a pracující inteligence se dobrovolně sjednocuje v Komunistické straně Sovětského svazu, která je v čele pracujících v jejich boji o vybudování komunistické společnosti jako vedoucí jádro všech společenských, pracujících a vládních organizací.*“³³ V bližším pohledu na organizaci strany je nutné pochopit její vnitřní výběr elit, které jsou pro její řízení naprosto klíčové. Výběr elit a vedoucích představitelů strany v „SSSR“ souvisel s tzv. „*kádry*“, což bylo jakési označení členů strany, kteří vykonávali vedoucí stranické úlohy s přidělenými pozicemi (hodnostmi) v nomenklatuře („*seznam klíčových kategorií zaměstnání a popisů používaných při náboru elit*“).³⁴

²⁸ LINZ, J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, 2000, s. 70-71

²⁹ Tamtéž, s. 71

³⁰ Tamtéž, s. 74

³¹ Tamtéž, s. 78

³² Tamtéž, s. 79

³³ Tamtéž, s. 80

³⁴ Tamtéž, s. 83

2. Ideologické základy a soudobé skutečnosti v SSSR za vlády Lenina a Stalina

K ideologickým základům Sovětského svazu lze především zařadit Karla Marxe a jeho teorii „komunismu“. Tato teorie pomohla k rozvoji nejen „leninismu“, ale také „stalinismu“. V novodobé teorii se o podstatu ideologie nejvíce zasadil Antoine Destutt de Tracy během „Velké francouzské revoluce“. V té době se domníval, že ideologie dostane stejný status vědy jako třeba biologie, ale opak se stal pravdou. Ideologie se stala těžko uchopitelným vědeckým prvkem, kterému byla a je připisována řada významů – systém politických názorů, ideje vládnoucí třídy, soubor politických idejí orientovaných na jednání, monopol na pravdu aj. Záleží tedy vždy na východisku ideologie, která má vždy různorodé kořeny. Důležitým intelektuálem, který svými myšlenkami pomohl zformovat komunistický režim v Rusku, byl Karel Marx. Ten je svými tezemi důležitý pro pochopení následného „leninismu“ a „stalinismu“. Samotný Marx pojímal ideologii jako klam a mystifikaci, která šíří nepravdivé vidění světa, které Engels nazval falešným vědomím. Marx tedy odsuzoval ideologii z její překroucené reality, ve které jsou podporovány zájmy vládnoucí třídy, která nevidí, jak utlačuje třídy ostatní. Dalším problémem, který byl spojován podle Marxe s ideologií, byla moc spojená s kapitalismem, který skončí, až jej proletariát svrhne svým povstáním. Poslední připomínku Marx směřoval k samotnému proletariátu, který dle jeho slov nepotřebuje žádnou ideologii, jelikož je jedinou třídou, která nepotřebuje iluze. Když ale Lenin v roce 1902 napsal v díle „Co dělat“ o proletářských idejích socialistické ideologie, určitě by s ním Marx nesouhlasil. Nebyl ale jediným, kdo si Marxe vykládal podle sebe. Stalin si vykládal a znetvořil jak Marxovo, tak Leninovo dílo ve svůj prospěch. Lenin a další ale dokázali, že ideologie není jen mystifikací, ale spíše protikladem, jelikož každá společenská třída má svou ideologii. Pak má tedy proletářská ideologie v tomto smyslu význam. Lenin si na rozdíl Marxe uvědomoval rétorický potenciál ideologie, když tvrdil, že utlačovaný proletariát by bez avantgardní strany nebyl schopen si uvědomit své třídní a revoluční postavení.³⁵

³⁵ HEYWOOD, A. *Political ideologies*, 2012, s. 5-7

2.1. Marxismus pro komunismus

Základy sovětského myšlení, ze kterého vzešel systém, jenž se měl nazývat komunismem lze nalézt v myšlenkách filozofů Karla Marxe a Fridricha Engelse v „*Komunistickém manifestu*“ prezentovaném v roce 1848. „*Evropou obchází strašidlo komunismu*“³⁶ – tak začíná jeden z nevýznamnějších textů 19. století, jenž pokračoval v socialistickém myšlení, které před nimi započal Robert Owen či Charles Fourier. Oni a jejich pokračovatelé kritizovali soudobý průmyslový kapitalismus za tyranizování dělnických vrstev, které pracovali ve špatných podmínkách, ještě s horší odměnou za svou odvedenou práci. Nebylo tak divu, že podporovali základní mezilidské prvky, které se posléze ustanovili jako projevy socialismu – tedy vzájemné sdružování, pospolitost, rovnost, spolupráci nebo vzájemné vlastnictví. Právě do této problematiky vstoupil i Marx a Engels a začali razit cestu novému socialismu.³⁷ Jejich hlavními idejemi a motivy byl třídní zápas socialistické dělnické třídy (proletariátu), který kolektivně přetvoří politiku, ekonomiku a kulturu celého světa proti buržoazní třídě v proletářské revoluci. Marx s Engelsem tak prosazovali revoluční cestu k nastolení socialismu (na rozdíl od fabiánského socialismu, který se soustředil především na společenský gradualismus) jakožto společenské mezifáze, po které nastane ve společnosti ideální komunismus.³⁸

V komunistická společnost by ve svém ideálu měla být beztřídní a výrobní prostředky by měly náležet do rukou všech lidí. Marxovy myšlenky v této oblasti lze rozřadit do třech oblastí. Prvním byla filozofie, přesněji řečeno filozofie dějin. Dějin v tom smyslu, že kapitalismus dojde do svého konce a nahradí jej komunismus. Engels to nazval jakýmsi materialistickým pojetím dějin či historickým materialismem. Marx důkladně četl Hegela a nesouhlasil s ním v jeho evolučním pojetí dějin, na místo nich stanovil Marx pojetí revoluční, dynamické a především materialistické. Podle něj tak materiální potřeby jsou tím nejpodstatnějším pro lidský život, a tak tedy ekonomickými faktory lze vyjádřit i jiné stránky života – kulturní, náboženské atd. I když v mnohém nesouhlasil s Hegelem, tak se shodoval s jeho pojetím dialektiky protikladných sil, díky kterému dojde společnost k vyššímu stupni, což v Marxově případě znamenalo to, že lidské dějiny jsou trvalým střetem mezi vykořisťovatelem a vykořisťovaným – tedy střet proletariátu a měšťanstva, díky kterému dojde k poslednímu stádiu vývoje společnosti – komunismu.³⁹ V oblasti ekonomie se nejvíce soustředil na kritiku kapitalismu,

³⁶ MARX, K, a ENGELS, F. *Komunistický manifest*, 1898, s. 15

³⁷ HEYWOOD, A. *Political ideologies*, s. 97-99

³⁸ SERVICE, R. *Soudruzi: světové dějiny komunismu*, 2009, s. 28-30

³⁹ HEYWOOD, A. *Political ideologies*, s. 117-118

který lid odcizuje od jejich skutečné podstaty. Díky tomu pak lidé nemohou rozvíjet své znalosti a schopnosti, přičemž se tak ztrácí jejich potenciál. Lidé jsou v kapitalismu odsouzeni k pracovnímu procesu, ve kterém jsou i sami pracující odcizení. Marx touto problematikou pak nazval třídním bojem vykořisťovatele (buržoazie) a vykořisťovaného (proletariát) – *Dějiny všech dosavadních společností jsou dějinami třídních bojů*⁴⁰. I samy třídy jsou dějinnými silami, které dosáhnou revoluce. Tento antagonismus se snažil vyřešit tzv. nadhodnotou, která souvisí s pracovní teorií hodnoty. Ta říká, že hodnota určitého zboží je určena množstvím vynaložené práce na její zhotovení. Kapitalismus pak tuto nadhodnotu odejme pracujícímu a ohodnotí jej finančně méně, než by měl podle jeho vynaloženého množství práce („*Zisk kapitalisty je ukradená nadhodnota*“⁴¹). Takto vykořisťované masy budou narůstat v kapitalistickém systému, který doprovází ekonomické krize z nadvýroby, která přináší stagnace, nezaměstnanost atd., což rozhodně nepomáhá dělnické třídě. Této třídě pak dojde ekonomická motivace na další vývoj a uskuteční se proletářská revoluce, což souvisí s politickou oblastí Marxova odkazu. Celospolečenská revoluce nastane v nejvyspělejších státech. Revoluční síly se pak zaměří na buržoazní stát, který ale jen tak lehce neodstraní. V přechodu z kapitalismu na komunismus dojde na stádium socialismu, který bude fungovat přechodně. V něm bude vládnout diktatura proletariátu, který bude muset zajistit výdobytky revoluce. Poté, co bude nastolen komunismus, stát a s tím spojené třídní rozdíly skončí. Vznikne pak rovnocenná společnost, ve které budou moci lidé naplnit svůj potenciál.⁴²

Karl Marx a Fridrich Engels jistě pomohli ovlivnit komunismus 20. století, bohužel pro jejich odkaz v negativní konotaci. Komunismus měl podle Marxe a Engelse odstranit věčné pravdy, náboženství, morálky – což byla dlouhodobá perspektiva. V praktických a dosažitelných otázkách, které by byly schopné uskutečnit nejpokročilejší země (nikoliv zaostalé Rusko), se zaměřili např. na zrušení soukromého a pozemkového vlastnictví. Odstranění dědičných práv. Rozmnožení národních továren a výrobních prostředků, a s tím spojené zakládání závodů v zemědělství atd. Ale měli také v plánu zavést bezplatné vzdělávání a zrušení institutu rodiny.⁴³ Je nutné podotknout, že za jejich života vznikl pokus a založení jakéhosi komunismu z řad francouzských revolucionářů, kteří se pokusili založit tzv. „*Pařížskou komunu*“⁴⁴, což

⁴⁰ MARX, K, a ENGELS, F. *Komunistický manifest*, 1898, s. 15

⁴¹ BALÍK, S., a KUBÁT, M. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, 2012, s. 129

⁴² HEYWOOD, A. *Political ideologies*, 2014, s. 119-121

⁴³ MARX, K, a ENGELS, F. *Komunistický manifest*, 1898, s. 37-38

⁴⁴ Pozn.: Jednalo se o dobu, kdy se po vládě Ludvíka Bonaparta snažili socialističtí agitátoři podpořit lidská práva, která byla za vlády Napoleona III. potlačována. Sám Marx se k jeho vládě několikrát vyjádřil a označil jej za zloducha. Nebylo divu, že slabého vládnutí Ludvíka Bonaparta využili Prusové, kteří vyhlásili Francii válku,

Marx i Engels bedlivě sledovali. Když Marx zemřel v roce 1883, začalo se objevovat plno nedopracovaných textů, které Engels dopracoval a zasloužil se o pojmenování Marxova odkazu.⁴⁵ Jako „*marxismus*“ je tak možné označit Marxův soubor myšlenek, který se začal objevovat po jeho smrti. Nejen Engels, ale i další socialisté jako Karl Kautský a Gregorij Plechanov se zasloužili o šíření Marxova myšlení, kterému dali směr světového názoru sloužícímu potřebám socialistického hnutí a její revoluce. Po Marxově smrti se začaly objevovat dvě skupiny přívrženců, které propagovaly jeho myšlení. Jednalo se o proud (z počátku převážně německých) sociálních demokratů z „*II. internacionály*“ a „*radikálních marxistů*“, ze kterých vzešel později Lenin a Stalin.⁴⁶

2.2. Leninismus a stalinismus

Jedním z revolucionářů, který měl zalíbení v Marxově teorii a vykládal si ji po svém, byl Vladimír Iljič Lenin⁴⁷ a jeho „*leninismus*“ a Josif Vissarionovič Stalin⁴⁸ a jeho „*stalinismus*“. Obě formy „*leninismus*“ a „*stalinismus*“ znamenaly jisté zvlgarizování, znehodnocení, či vlastní interpretování Marxových myšlenek, které se ve výsledku dosti lišili od původního

terou velice podporoval Engels zmiňující Marxovi své radosti v dopise z 16. srpna 1870 (tedy pár týdnů před bitvou u Sedanu), kde toužil po vyprášení Francie za jejich údajný šovinismus. Hlavním důvodem jeho podpory byla ale touha sjednocení Německa, což by usnadnilo postavení socialistické organizace a zároveň by zahrnovalo nadvládu německé dělnické třídy nad francouzskou. Když Prusové obsadili Paříž, byla na několik dní založena zmíněná komuna. Tu zlikvidoval Adolphe Theirs a po prohrané válce Francie s Pruskem v bitvě u Sedanu se moci ve Francii nakonec chopili republikáni a založili „*Třetí francouzskou republiku*“ a Marx si posléze zoufal, že revolucionáři dostatečně nevyzbrojili a nevyzbrojili dělníky – dostupné z: MARX, K. a ENGELS, F. *Spisy VIII: Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparte*, 1960, s. 235-238, srov. MARX, K. *Spisy XXXIII: Engels Marxovi do Ramstage*, 1971, s. 57

⁴⁵ SERVICE, R. *Soudruzi: světové dějiny komunismu*, 2009, s. 35-37

⁴⁶ BALÍK, S., a KUBÁT, M. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, 2012, s. 127

⁴⁷ Pozn.: Vladimír Iljič Lenin se narodil 22. dubna 1870 v Simbirsku a zemřel 21. ledna 1924 v Gorki. Původním jménem Uljanov se odlišoval od všech budoucích vůdců sovětského režimu především tím, že pocházel z poměrně zajištěné rodiny, která se mohla pyšnit středním až vyšším společenským postavením. Díky jeho otci se mu dostalo dobrého vzdělání. Díky svým úspěchům na střední škole mohl Lenin nastoupit na Kazaňskou univerzitu v roce 1887. Když byl ve stejném roce popraven jeho starší bratr Alexandr Uljanov, který byl členem „*Národní vojly*“ – teroristické organizace, která chystala atentát na cara Alexandra III., začal jít Lenin v jeho šlépějích. V této době se v Leninovi začínal formovat jeho odpor k carskému režimu a buržoazii, na kterém postavil svou politickou kariéru a myšlení. – dostupné z: HLOUŠKOVÁ, K. *Uljanov nebo Lenin? Šlechtic nebo proletář?*, in: HANUŠ, J. a VLČEK, R. a kol. *Lenin: Kontinuita a/nebo diskontinuita ruských dějin*, 2013, s. 31-35, srov. PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 121-123

⁴⁸ Pozn.: Dne 18. prosince 1878 se ševci Vissarionovi Ivanovičovi a pradleně Jekatěrině Georgijevně Džugašvili narodil v gruzínském Gori malý Josif (Soso). Už zde je patrné, z jakých poměrů pocházel Stalin, na rozdíl od Lenina. Malý Soso byl častokrát bit svým opilým otcem, který zemřel v hospodské rvačce kolem roku 1906. Díky své matce strávil celé čtyři roky na církevní škole, kde se naučil číst a psát. Posléze strávil úspěšná studia v kněžském semináři v Tbilisi, kde se seznámil s Marxovými myšlenkami a začal se politicky radikalizovat a stal se ateistou. V 18 letech byl velmi vzdělaným mužem, který dokázal jasně argumentačně odůvodňovat své myšlenky a začal si říkat „*Koba*“ podle gruzínského zbojníka a lidového hrdiny. Než započala první světová válka, byl několikrát zatčen za podvratnou činnost proti carskému režimu. Postupem let se Stalinova osobnost a praktiky měnily k horšímu, jelikož se účastnil několika přepadení, při nichž umírali lidé a vydírání či intrikářství bylo jeho běžnou praktikou. – dostupné z: JOHNSON, P. *Stalin*, 2014, s. 13-15

znění. Lenin formuloval své myšlenky v několika spisech. Už v roce 1902 vydal dílo „*Co dělat*“, kde se soustředil na kapitalistický systém, který vládne v carském Rusku. Dále také kritizuje některé ruské sociální demokraty za jejich špatnou propagaci, která se nezaměřuje na to hlavní, čímž by mělo být organizování socialistické dělnické strany, která se bude skládat z profesionálních revolucionářů, kteří povedou dělníky v revoluci.⁴⁹ Jeho kritika sociálních demokratů vedla k samotnému rozdělení uvnitř strany „*Ruské sociálně demokratické dělnické strany*“. A tak na rozdělení došlo už na II. sjezdu strany v roce 1903, kde Lenin prosazoval svou pravdu a získal se svými soukmenovci většinu – „*bolševici*“ oproti „*menševikům*“ – menšina, která se striktně držela Marxova učení, což ideologicky vedl Julius Martov. Rozdvojenost strany se začala stále více projevovat, a každá frakce začala vydávat vlastní noviny a posílat své agenty do carského Ruska.⁵⁰ Právě strana byla podle Lenina podstatnou v jeho myšlení. Podporoval vytvoření tzv. avantgardní strany čili revoluční. Tato strana pak pomůže k vykonání samotné revoluce a uvědomění si podstaty revolučního myšlení proletariátu. V čele strany budou pak uvědomělí marxisté. Samotná strana musí být dobře organizována, aby splňovala vlastní funkci, a především vedla masu proletariátu. S tím související diktatura proletariátu, kterou Lenin formuloval těmito slovy, pak vypovídá o jeho základní myšlenkové podstatě.⁵¹ „*Diktatura proletariátu je nejobětavější a nejúspornější válka nové třídy proti silnějším nepříteli, proti buržoasii, jejím odpor se jejím svržením (i když jen v jedné zemi) zesateronásobuje a jejíž síla záleží nejen v síle mezinárodního kapitálu, v síle a stabilitě mezinárodních statků buržoasie, ale i v síle zvyku, v síle malovýroby..., Za všech těchto příčin je diktatura proletariátu nezbytná a vítězství nad buržoasií není možné bez dlouhotrvající, urputné a strašné na život a na smrt, války, vyžadující neoblomnost, ukázněnost, pevnost, nepoddajnost a jednotu vůle.*“⁵² Zde už se „*leninismus*“ přibližoval k tezí J. Linze, ve kterých se tak naplňoval dojem pretotalitního autoritativního systému s jedinou stranou, které se po vítězné revoluci (1917) a občanské válce (1918-1922) osamostatnila a připravila cestu pro Stalinovy totalizující myšlenky v soudobém „*stalinismu*“.⁵³

⁴⁹ PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 126

⁵⁰ SERVICE, R. *Soudruzi: světové dějiny komunismu*, 2009, s. 53

⁵¹ HEYWOOD, A. *Political ideologies*, 2014, s. 121-122

⁵² LENIN, V. I. Dětská nemoc levičáctví v komunismu, in: LENIN, V. I. *Spisy, Sv. 31, duben-prosinec 1920*, 1955, s. 17-18

⁵³ HEYWOOD, A. *Political ideologies*, 2014, s. 121-122

Stalinovy teze už nebyly tolik obsáhlé, jelikož se spíše soustředil na praktičnost svých myšlenek v „*Otázkách leninismu*“, kde spíše shrnoval myšlenky Lenina a dalších teoretiků, dle své potřeby. Především na rozdíl od Lenina považoval diktaturu proletariátu jako historický fakt, který je nutný k fungování komunismu, což především dokazoval ve svých rozsáhlých čistkách, kolektivizaci, znárodnování atd. Stejně jako Lenin ale spatřoval důležitost ve straně, které přisuzoval velkou důležitost, což opět souvisí s Linzovou teorií totalitních systému, kde totalitní strana hraje zásadní roli – Stalin tak velice úpěnlivě posiloval roli strany ve státě v její byrokratizaci a stále rostoucí revoluční aktivitou – „*druhá revoluce*“. Tato aktivita je podle Stalina velice důležitá, jelikož pomáhá upevňovat komunismus, viz níže v její podstatě.⁵⁴

2.3. Leninovo revoluční vítězství

Leninova cesta k bolševické revoluci byla dlouhá a trnitá. Pokud se už zaměřím na 20. století a události, které předcházely bolševické revoluci, tak je třeba zmínit válečný konflikt z let 1904-1905 – rusko-japonská válka, který vyvrcholil v tzv. „*Krvavou neděli*“, v níž byla drasticky potlačena demonstrace, po které byl car nucen pod tlakem přistoupit na vznik dělnických sdružení – „*sovětů*“ a „*Státní dumy*“, která měla zastupovat roli parlamentu a omezovat autoritativní vládu cara.⁵⁵ V roce 1907 měli bolševici na vrcholu své popularity kolem 46 000 řádných členů a menševici kolem 38 000, což znamenalo v těchto letech maximum, jelikož se počty posléze zmenšovaly. Lenin žil v těchto letech víceméně v zahraničí, kde se konaly i sjezdy socialistické strany, což podpořila i rozpoutaná první světová válka v roce 1914.⁵⁶ Nehybná situace v rozpoutané válce se pro socialisty začínala zlepšovat a dne 23. února (8. březen podle gregoriánského kalendáře) 1917 se do ulic vydalo několik tisíc žen a mužů k Mezinárodnímu dni žen. Demonstrace se začínaly vyostřovat, když se další dny vydalo od ulic na 200 000 dělníků a studentů, které podporovala státní дума s horlivými proslovy Kerenského v době, kdy byl car se svými vojáky na frontě. Na Něvském prospektu se začaly shromažďovat davy zpívající „*La Marseillaise*“, skandující „*Pryč s válkou*“, „*Pryč s carským režimem*“ nebo „*Pryč se samoděržavím*“.⁵⁷

⁵⁴ BALÍK, S., a KUBÁT, M. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, 2012, s. 133

⁵⁵ ZUBOV, A. (ed.). *Dějiny Ruska 20. století – díl I.: 1894 – 1939*, 2014, s. 177

⁵⁶ PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 127-133

⁵⁷ KENEZ, P. *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, 2006, s. 15

Když se k demonstracím přidala petrohradská bojová posádka, tak 27. února 1917 (podle juliánského kalendáře) byla svržena poslední carská vláda. Poměr moci nyní určoval tzv. systém „Dvojvládí“, ve kterém se na moci v Petrohradě (v podstatě v celé zemi) podílel „Prozatímní výbor členů dumy ke znovunastolení pořádku v hlavním městě a k ustanovení vztahů s jednotlivci a institucemi“ (posléze „Prozatímní vláda“) a „Ispolkom“, které sdružovalo socialistické strany v rámci Petrohradského sovětu.⁵⁸ Posléze byl car na nátlak armádních velitelů (stále doufali ve vítězství ve válce, a proto nepovolali do Petrohradu jednotky z fronty a ani nechtěli podepsat mír s Německem) nucen předložit abdikaci ve prospěch svého bratra Michaila, který ale korunu odmítl kvůli obavám o život, a tak 3. března 1917 (podle juliánského kalendáře) skončila vláda rodu Romanovců.⁵⁹ „Car byl základní součástí celé politické struktury země. Všechny nitky moci se sbíhaly k jeho osobě a všichni zaměstnanci byrokracie i armády byli vázáni svou věrností jemu. Obyvatelstvo k němu vzhlíželo jako k zosobnění státnické moci..., stát přestal existovat.“⁶⁰ První „Prozatímní vláda“ byla především „kadetsko-okt'abritská“ (liberálové) pod vedením knížete G. J. Lvova, který se ukázal jako velký idealista a špatný organizátor, jenž po sílících dubnových a červnových nepokojích opustil svůj úřad, čehož využil socialistický tábor a v červnu se zformovala nová vláda pod vedením A. F. Kerenského, která s několika změnami v podstatě vydržela až do října 1917.⁶¹

Lenin žil před revolucí převážně v exilu, jelikož by v Rusku trestně stíhán. V exilu napsal mnoho děl (např. „Stát a revoluce“, „Bolševici musí převzít moc“ nebo „Marxismus a povstání“), ve kterých se vyjadřoval o způsobu, jakým má proletariát převzít moc. Leninova tužba rychlého jednání vycházela z dvou faktů. Lenin se obával, že „Prozatímní vláda“ vydá Němcům Petrohrad a že svolá volby do „Ústavodárného shromáždění“ na 12. listopadu, což by bolševické plány zpretrhalo. Pokud chtěli bolševici provést revoluci, tak potřebovali rychle jednat s podporou ozbrojenců. Tomu měla pomoci iniciativa Trockého, který věděl, že bolševici mají menšinu v celonárodním sovětu, a tak se společně s „esery“ domluvil na vytvoření tzv. „Vojensko-revolučního výboru“ („Milrevkom“).⁶² 24. října se Trockij ujal velení „Milrevkom“ a revoluce mohla začít.⁶³

⁵⁸ PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 104-105

⁵⁹ KENEZ, P. *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, 2006, s. 16

⁶⁰ PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 113

⁶¹ ZUBOV, A. (ed.). *Dějiny Ruska 20. století – díl I.: 1894 – 1939*, 2014, s. 371-374

⁶² PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 159-161

⁶³ ZUBOV, A. (ed.). *Dějiny Ruska 20. století – díl I.: 1894 – 1939*, 2014, s. 427

V noci na 25. října (7. listopadu podle gregoriánského kalendáře) 1917 bolševické jednotky obsadily klíčové pozice ve městě a ráno byla v Petrohradě v rukou bolševiků pošta, nádraží, telefonní a telegrafní ústředny, banky, mosty a vojenské ústředí. Do rána nepadla ani jediná rána.⁶⁴ Lenin apeloval na své ozbrojence, aby obsadili Zimní palác, ve kterém ještě 25. října zasedala „*Prozatímní vláda*“. Rudogvardějci ale čekali na posily, které dorazily až navečer (kolem 3 000-5 000 námořníků). Útok posléze začal až výstřelem z křižníku Aurora slepými náboji a z Petropavlovské pevnosti ostrými, ze které stříleli tak neschopní dělostřelci, kteří z pětatřiceti střel zasáhli Zimní palác dvakrát. I sami útočníci neprojevovali velkou ochotu a taktickou vynalézavost a obránci se bez naděje posil začali rozpouštět. Oběti začaly narůstat, když útočníci objevili nekrytý postranní vchod do Zimního paláce. Oficiální zdroje často uvádějí, že útočící strana na Zimní palác utrpěla jen šest padlých, ale ve skutečnosti část opilých útočníků začala rabovat, znásilňovat a trýznit zadržené obránce, které pak popravovali. Německá tajná služba⁶⁵ jásala a zaslala Leninovi 7 miliónů zlatých rublů jako odměnu za zdárnou politickou práci v Rusku.⁶⁶ Ve dnech 25.-28. října (7.-9. listopadu podle gregoriánského kalendáře) 1917 zasedal „*II. všeruský sjezd sovětů dělnických a vojenských zástupců*“, na kterém Lenin předložil tři základní dekrety, kterými se v podstatě ustanovila vláda bolševiků. První návrh dekretu o míru měl směřovat k Německu a ukončení války. Druhý se měl soustředit na pozemkové reformy – konfiskaci veškeré velkostatkářské a církevní půdy. A posledním vznikla tzv. „*Rada lidových komisařů (Sovnarkom)*“, v jejímž čele stanul Lenin jako předseda a například Stalin zde zaujímal pozici „*Předsedy pro národnostní otázky*“. Lenin se stal i předsedou nové druhé „*Prozatímní vlády*“ a „*Ispolkomu*“, který byl dočasně složen jen z „*bolševiků*“ a „*eserů*“.⁶⁷

„*Celkově vzato nebylo zhrocení carismu nevyhnutelné, avšak vzhledem k hloubce zakořeněným kulturním a politickým nedostatkům, které carskému režimu bránily přizpůsobit se hospodářskému a kulturnímu rozvoji země a které se pod náporom 1. světové války staly osudnými, bylo velmi pravděpodobné.*“⁶⁸ Většina ruského lidu ale neprojevovala přílišné uspokojení z nového mocenského uskupení, které převzalo v Rusku vládu.⁶⁹ „*Obyčejný člověk*

⁶⁴ PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 166

⁶⁵ Pozn.: Německo mělo podobný plán i pro Velkou Británii (kde spoléhali na sira Rogera Casementa – 1916 popraven), Francii (zastupoval Joseph Caillaux – skončil ve vězení) a Itálii. Tendence měly mít všude stejné obrysy: podpora levicových radikálů, kteří měli vyvolat revoluční nálady. – dostupné z: WATT, R, M. *Dare Call in Treason*, 1963, s. 138,

⁶⁶ ZUBOV, A. (ed.). *Dějiny Ruska 20. století – díl I.: 1894 – 1939*, 2014, s. 430-433

⁶⁷ SCHAPIRO, L. *The Origin of the Communist Autocracy*, 1977, s. 69

⁶⁸ PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 417

⁶⁹ Tamtéž, s. 170-171

měl dojem, že nezáleží na tom, kdo je u moci; situace byla tak špatná, že horší snad už být nemohla.⁷⁰ Tyto faktory ale Lenina a jeho soudruhy neodradily a pokračovali v upevňování moci a v dalších týdnech se snažili zrušit nezávislý tisk („*Dekret o tisku*“), potlačit moc církve nebo soudy, které byly nahrazeny lidovými soudy („*dekret č. 56 O soudu*“) a revolučními tribunály, které měly zaručit revoluční účelovost. Lenin tak začínal používat k ustanovení své moci politický teror, který měl zničit stávající odpůrce nového režimu.⁷¹ Nutným krokem, který musel Lenin po revoluci učinit, bylo zrušení zákonů, které nahradilo revoluční svědomí. Tím bolševici odstavili funkčnost zákonů a mohli kteréhokoliv občana dle své libosti odstranit v rámci revolučního svědomí. Diktatura proletariátu musela ve své podstatě vládnout neomezenou formou dle vlastních zákonů.⁷²

Leninův další cíl, kterého chtěl po převratu dosáhnout, bylo také ukončení války s Německem. Tak byl přes velké územní ústupy a reparace (Němci předložili požadavky, aby Rusko učinilo nezávislým Polsko, Ukrajinu, Lotyšsko, Litvu, Estonsko, Finsko, Zakavkazsko a zaplatili Německu reparace v hodnotě 312,5 milionů marek) podepsán separátní Brestlitevský mír 3. března 1918.⁷³

Lenin pokračoval v budování nového Ruska společně se svou myšlenkou avantgardní strany. Nově formovaná diktatura proletariátu ale šířila další nepřátelství a snažila se likvidovat veškerou opozici represivním nástrojem. 7. prosince (20. prosince gregoriánského kalendáře) 1917 tak byla založena na apel organizace „*Sovnarkom*“ – „*Všeruská mimořádná komise pro boj s kontrarevolucí (VČK, nebo Čeka)*“.⁷⁴ Vznikla tak první bolševická tajná policie v čele s F. E. Dzeržinským, jež měla lidem vtisknout pocit naprosté bezmoci a strachu, který zasévala smrtí a podrobením. Pokud se nikdo nehodlal podrobit, byl odeslán do koncentračního tábora – gulagu. Ty se staly typickým znakem bolševického režimu od svého počátku, jelikož se jednalo o tábory, které byly určeny ruskému obyvatelstvu (nikoliv nepřítelům a cizincům, jak bylo zvykem např. v nacistickém Německu), které plnilo funkci otrocké pracovní síly. Byly zřizovány pro odpůrce režimu, pachatele trestných činů a mentálně postižené obyvatele. Od přelomu 30. let především pro oběti politických čistek a zemědělce, kteří odmítali kolektivizaci. Do konce roku 1923 bylo v Rusku vybudováno na 315 koncentračních táborů, které posléze

⁷⁰ PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 171

⁷¹ ZUBOV, A. (ed.). *Dějiny Ruska 20. století – díl I.: 1894 – 1939*, 2014, s. 438-439

⁷² PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 242

⁷³ Tamtéž, s. 192-198

⁷⁴ ZUBOV, A. (ed.). *Dějiny Ruska 20. století – díl I.: 1894 – 1939*, 2014, s. 498

Stalin zdokonaloval.⁷⁵ Když „*Rudá armáda*“ porazila ostatní „*bílé armády*“ v probíhající občanské (1918-1922) válce, Lenin nečekal, že se proti němu budou vzpouzet zemědělci po celém Rusku. Rolníci se bouřili (245 venkovských povstání do roku 1920), a tak se Lenin společně s „*čekisty*“ rozhodl uplatnit nástroj hladomoru na jejich pacifikaci.⁷⁶ Nicméně hladomor dolehl i na velká města a odliv průmyslových pracovníků do vesnic při hledání potravy se do roku 1920 oproti roku 1917 snížil na polovinu. Moskva ztratila polovinu své populace, Petrohrad ještě více. Bolševici se snažili prázdná místa zaplnit příchodem nových úředníků.⁷⁷

Hladomor byl také využit na rázné útoky vůči církvi, která podle bolševiků, díky jejich bohatství a lakotě, nesla vinu za rostoucí hospodářské problémy – propaganda. Do roku 1923 zemřelo tak na hladomor téměř 5,1 miliónů lidí a „*GPU*“ (reforma „*Čeky*“ z roku 1922 na „*Státní politickou správu*“ v rámci „*Lidového komisariátu vnitřních záležitostí – NKVD*“) zlikvidovala v letech 1922-1923 2690 kněží, 5410 mnichů a mnišek a zrušila 637 klášterů.⁷⁸

Schopnost, kterou měla tajná policie, byla zřetelná, když dokázala odstranit carskou rodinu a odpůrce režimu, podlomit několikamiliónové rolníky hladomorem a církev konfiskací.⁷⁹ Je možné tvrdit, že se situace v bolševickém Rusku po roce 1922 zklidnila. Byla ukončena občanská válka, zmírněn hladomor, ale pronásledování odpůrců režimu takřka nikdy neskončilo. Označení komunismus jako převzaté ideologie a hnacího motoru je v dané době možné spojit s tzv. „*válečným komunismem*“, který bolševici vyhlásili po roce 1921 kvůli špatné situaci hospodářství. „*Válečný komunismus*“ měl podle Lenina okamžitě urychlit přechod k socialismu bez období přizpůsobení starého ekonomického systému socialistické ekonomice.⁸⁰ Podle Trockého měl „*válečný komunismus*“ vést k opravdovému komunismu. Tato idea se ale ukázala jako krok stranou a „*válečný komunismus*“ vystřídal nový pokud, který měl lepší výsledky. Bylo to „*Nová ekonomická politika – NEP*“, jež měla ulevit řízenému odvádění zemědělských produktů, hladomoru a teroru.⁸¹ „*Ačkoli „válečný komunismus“ selhal jako systém organizování národní ekonomiky, pomohl položit základy diktatury komunistické*

⁷⁵ PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 250-251

⁷⁶ Tamtéž, s. 227-232

⁷⁷ SCHAPIRO, L. *The Origin of the Communist Autocracy*, 1977, s. 215

⁷⁸ ZUBOV, A. (ed.). *Dějiny Ruska 20. století – díl I.: 1894 – 1939*, 2014, s. 674-676

⁷⁹ PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 368

⁸⁰ SCHAPIRO, L. *The Origin of the Communist Autocracy*, 1977, s. 211-212

⁸¹ Tamtéž, s. 214-215

byrokracie, která měla nahradit staré mašinerie státu.“⁸² Výsledek rozhodnutí vést politiku „NEP“ nebyl motivován jen hospodářskými důvody. Důležitým impulzem se také stala tzv. „Kronšadtská a Tombovská vzpoura“⁸³. Lenin byl donucen začít vést politiku „NEP“, která víceméně zaručovala koexistenci soukromého a veřejného sektoru („smíšené hospodářství“), které představovalo odklon od znárodnování a pomohla rolníkům k jejich maloobchodu a vlastní produkci, která se rapidně zvýšila především v zemědělství. Lenin si představoval, že dokáže přijmout zahraniční firmy k jejich investicím, aby financovaly především průmyslová odvětví, ve kterých Rusko velice zaostávalo. Zahraniční obchodování, které měla podporovat „NEP“, se především zvýšilo po „Rappalské smlouvě“, která mimo jiné zaručovala sovětské obchodování s Velkou Británií, ale především s Německem. Lenin si před revolucí představoval, že odstraní byrokratizaci ze státní správy, ale politika „NEP“ učinila pravý opak. Dotvořila masou byrokratizaci, kterou začal „válečný komunismus“. Byrokratizace země byla pak dokončena s nástupem Stalina k moci a stala se typickou pro všechny země východního bloku po druhé světové válce.⁸⁴ Ze zamýšlené proletářské diktatury se tak stala vláda byrokracie, což dokládá i počet úředníků z let 1917 (576 000) a 1922 (2,4 milionů) – což bylo pro srovnání dvakrát tolik než továrních dělníků.⁸⁵

Vláda Lenina od konce roku 1922 zaznamenala útlum po jeho první mrtvici, a tak se ke slovu začínal dostávat J. V. Stalin. V tom samém roce byl oficiálně vytvořen Sovětský svaz jako federace několika ruských republik. Nicméně Stalinovo převzetí moci neproběhlo ze dne na den a neslo s sebou do budoucna rozsáhlé ekonomické, hospodářské a stranické změny. Když Lenin zemřel 21. ledna 1924 v Gorkém, začal Stalin se svými spolupracovníky boj proti o nástupnictví.⁸⁶

⁸² SCHAPIRO, L. *The Origin of the Communist Autocracy*, 1977, s. 217

⁸³ Pozn.: Zmíněné vzpoury a jim podobné byly v soudobých reáliích velice časté. Jejich funkce byla zřejmá a reagovala na rostoucí společenskou nespokojenost. Tomu odpovídalo i Kronšadtské programové prohlášení – „*Za co bojujeme*“, ve kterém povstalci označili bolševickou vládu za ještě horší, než tu předešlou – tedy carskou. – dostupné z: PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 376

⁸⁴ PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 383-391

⁸⁵ FITZPATRICK, S. *The Russian Revolution*, 1994, s. 105

⁸⁶ SCHAPIRO, L. *The Origin of the Communist Autocracy*, 1977, s. 341-342

2.4. Stalinovo totalizování společnosti

Samotný J. V. Stalin se začínal dostávat do Leninovy přízně kolem roku 1917, kterého v této době začínal velice obdivovat. V občanské válce se osvědčil jako vojenský komisař v bitvě u Caricynu (Stalingrad-Volgograd).⁸⁷ Posléze měl na starost sekretariát „Ústředního výboru“. Mohl tak dosazovat stranické příslušníky („*nomenklatura*“) bez jakéhokoliv vzdělání, pouze na základě proletářského původu a loajality k němu na pozice, které mu posléze zajistily podporu a jednotu strany při budování vlastní diktatury.⁸⁸

Stalin převzal v roce 1924 oficiálně moc nad Sovětským svazem a začal se pouštět do nových projektů, které zcela změnily obraz i realitu samotné země. Nicméně Stalinovo úplné převzetí moci neproběhlo ze dne na den, ani z roku na rok. Především se musel vypořádat s Trockým. Ihned po Leninově smrti byl Stalinem obviněn z odporu vůči komunismu z několika důvodů, jelikož byl proti Leninově „*Nové politice*“, toužil po světové revoluci (pro Stalina nesmyslné revoluci) a nezúčastnil se Leninova pohřbu, jelikož mu sám Stalin sdělil špatné datum. Trockij si za některé problémy, které jej posléze stály život, mohl sám. Byl osobnostně velmi nabubřelým a zahleděným do sebe a plánu na světovou revoluci. Stalin jej postupně připravil o jeho funkce lidového komisaře vojenství a námořnictva a předsedy „*Revolučního vojenského sovětu SSSR*“ v roce 1925.⁸⁹

Když už se ze hry dostával Trockij, tak se moc snažil získat Zinověv, kterého podporoval např. Kameněv. Stalin měl v tu dobu za sebou Bucharina (redaktor „*Pravdy*“), Rykova (předseda „*Rady lidových komisařů*“) nebo Molotova (tajemník „*ÚV*“). V průběhu července roku 1926 se Stalin připravoval na odstranění Zinověva a jeho stoupenců. Následovalo tak odvolání Zinověva a Kameněva z jejich stranických pozic a posléze byli společně s Trockým vyloučeni ze strany. Následně se objektiv Stalina zaměřil na Bucharina, který do konce třicátého roku ztratil své postavení. Rykov dostal na konci roku 1929 významné napomenutí. Není překvapením, že se s těmito osobami Stalin vypořádal během „*velkého teroru*“.⁹⁰

⁸⁷ KINNING, C. *Churchill's Crusade: The British Invasion of Russia, 1918-1920*, 2006, s. 316

⁸⁸ ZUBOV, A. (ed.). *Dějiny Ruska 20. století – díl I.: 1894 – 1939*, 2014, s. 715-716

⁸⁹ KENEZ, P. *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, 2006, s. 77

⁹⁰ RYBAS, S. *Stalin: Krev a sláva*, 2015, 161

Sám Lev Trockij byl nejprve odeslán do Alma-Aty a posléze roku 1929 vyhoštěn do Turecka. Zbytek života strávil v jihoamerickém exilu a v roce 1940 byl zavražděn v Mexiku sovětským tajným agentem Ramónem Mercaderem. Zajímavé je, že ještě za života Trockého se podle očitých svědků ujal trend tzv. „*trockismu*“⁹¹, který je možno dokladovat tvrzeními bývalých zaměstnanců NKVD, „*že v letech 1936-1938 bylo v Gulagu zabito několik tisíc ideových trockistů, odcházejících ze života s fanatickými slogany světové revoluce a výkřiky na podporu svého guru*“^{92, 93}.

Když si Stalin začínal upevňovat svou moc, mohl se soustředit na svůj plán hospodářské revoluce, která je stejně jako jeho teror nejpříznačnějším znakem stalinismu. Stalin si uvědomoval, že pokud bude chtít dohnat evropský hospodářský rozvoj, bude se muset uchýlit k mimořádnému vykořisťování nižších tříd, které ve své propagandistické činnosti komunisté ale kritizovali.⁹⁴ Typicky vykořisťovaným se stal tzv. „*kulak*“ (dle označení komunistů – „*průbojný rolník – kariérista – příslušník vesnické buržoazie*“⁹⁵). Likvidace kulaků jako společenské třídy nastala v letech 1930-1931, kdy bylo popraveno na 30 000 kulaků a odděleně bylo deportováno kolem 2 miliónů celých rodin v dobytčích vagónech do Východosibiřské, Západosibiřské, Uralské nebo Kazašské oblasti. Podle Lynne Violové je tak možné považovat rok 1930 za počátek „*velkého teroru*“. Její argumentace je přesvědčivě založená na tom, že díky Stalinově kolektivizaci byla v podstatě dělnická třída zotročena, jelikož byla zasílána do nerozvinutých oblastí země nebo začleněna do kolchozů už od roku 1930, ve kterých jim byly odebrány např. osobní doklady, tedy i část lidskosti a práv.⁹⁶ „*Rolníci, ti v gulagu i ti mimo něj, se tak stali zdrojem využitelným v zájmu budování státu a hospodářského rozvoje a jejich společenské postavení pokleslo na podřízenost.*“⁹⁷ Kulaci ale nebyli jediní, kdo byl pronásledován a přesouván do lágrů. Do konce roku 1930 se v pracovních táborech objevilo kolem 400 000 politických vězňů, přičemž jejich počet každý rok markantně rostl, i když ve velké míře umírali buď z pracovního vyčerpání nebo z pandemických onemocnění – především

⁹¹ Pozn.: Trockismus se především zakládal na myšlenku světové revoluce a kritiky stalinismu s jeho byrokratizací režimu. Dokázal si najít přívržence po celém světě – Bolívie, Vietnam, Barma atd. – dostupné z: ALEXANDER, J. R. *International trotskyism, 1929-1985: a documented analysis of the movement*, 1991, s. 22-23

⁹² ZUBOV, A, a kol. *Dějiny Ruska 20. století – díl I.: 1894 – 1939*, 2014, s. 724

⁹³ LITERA, B. „*Druhá revoluce*“ – *Stalinská transformace v Sovětském svazu 1928-1934*, 2013, s. 25

⁹⁴ SNYDER, T. Úvod: Stalin a Evropa: Napodobit a ovládnout, 1928-1953, in: SNYDER, T, a BRANDON, R. a kol. *Stalin a Evropa: Napodobit a ovládnout, 1928-1953*, 2019, s. 15

⁹⁵ PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 230

⁹⁶ VIOLOVÁ, L. Gulag a policejní kolonizace Sovětského svazu ve třicátých letech, in: SNYDER, T, a BRANDON, R. a kol. *Stalin a Evropa: Napodobit a ovládnout, 1928-1953*, 2019, s. 32-34

⁹⁷ Tamtéž, s. 34

tyfu. Do roku 1953 prošlo gulagy na desítky miliónů lidí a velká část se z nich už nevrátila.⁹⁸ Tyto represálie sloužily k náplni centralizovaného hospodářství, kde bylo snem Stalinovi pětiletky vytvoření soběstačného hospodářského systému, podle něhož měly být na Dálném východě a Sibiři vybudovány komplexy rozsáhlých průmyslových a zemědělských oblastí, které by byly v případě války daleko od hranic Evropy a Asie, jelikož se Stalin dlouhodobě obával válečného konfliktu ze střední Evropy. Naopak cílem kolektivizace bylo vytvoření masivních mechanizovaných celků – kolchozů, ve kterých by „*všechno patřilo všem*“ – stroje, dobytek atd. Ve skutečnosti mělo dojít k větší kontrole obyvatelstva a jejich vlastnictví. Do konce roku 1932 byly všechny oblasti s vysokou produkcí kolektivizovány a ostatní oblasti se pod hrozbou násilí přidávaly. Příslušníci „*Státní politické správy – OGPU*“ donucovali kulaky ke kolektivizaci velice brutálně, přičemž bylo jejich heslem „*hlavní je nebát se krajností*“. V dalších letech tak vznikl systém centrálního plánování – „*Gosplan*“, který řídil plány na uskutečnění a plnění všech ekonomických plánů, které se často plnily jen na papíru, nikoliv v realitě a za nedodržení plánů se hledali viníci, viz níže.⁹⁹

Na konci třicátého roku se populace gulagu pohybovala kolem 1,3-3 milionů obyvatel. Z ekonomického hlediska se stal gulag příjemcem 15 % všech kapitálových investic především v oblasti těžby nerostných surovin.¹⁰⁰ Avšak gulagy nebyly jedinou represálií, ke které Stalin sáhl při upevňování své vlády. Další z nich byl hladomor, který se už osvědčil Leninovi při pacifikaci rolnictva a Stalin neměl daleko od podobného plánu, jelikož v letech 1928-1929 proběhlo na 10 000 rolnických protestů a přibývalo též teroristických útoků na sovětské představitelé moci.¹⁰¹ Hlavní příčinou hladomoru se staly právě centrálně řízené konfiskace obilí kolchozů a jednotlivých hospodářství, jež byla prováděna od podzimu roku 1932 do zimy roku 1933 pod vedením Kaganoviče, Molotova a Postyševa. Úrodná území Ukrajiny, severního Kavkazu nebo Povolží se ocitly zcela pod kontrolou „*NKVD*“ a jejich brigád, které terorizovaly občany a donucovaly je k pojidání stromové kůry, trávy, kořenů a ke kanibalismu. Hladomor dopadl pro Stalinův režim velice pozitivně, jelikož už se posléze neprojevovaly žádné rolnické nepokoje a druhá revoluce byla zcela úspěšná. Ukrajinský hladomor si z let 1932-1933 vyžádal na 4 miliónů obětí, což je vysoké číslo s porovnáním z celkového počtu 6,5 milionů úmrtí na

⁹⁸ ZUBOV, A. (ed.). *Dějiny Ruska 20. století – díl I.: 1894 – 1939*, 2014, s. 741

⁹⁹ VIOLOVÁ, L. Gulag a policejní kolonizace Sovětského svazu ve třicátých letech, in: SNYDER, T, a BRANDON, R. a kol. *Stalin a Evropa: Napodobit a ovládnout, 1928-1953*, 2019, s. 35-39

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 46-48

¹⁰¹ ZUBOV, A. (ed.). *Dějiny Ruska 20. století – díl I.: 1894 – 1939*, 2014, s. 803-805

hlad v celém Sovětském svazu ve sledovaném období.¹⁰² Zajímavé je porovnání s Kazašským hladomorem, který znamenal v úhrnu na obyvatele větší ztráty než na Ukrajině – kolem 1,3 milionů obyvatel.¹⁰³ Celkový úbytek obyvatel z let 1930-1933 byl o 9,3 milionů vyšší než za období Leninova „NEPu“.¹⁰⁴ Jedno z dochovaných svědectví o tehdejšímu hladu dokládá Andrej Zubov. „Dimitrij Gojčenko vzpomíná například na ukázkový vepřín, dodávající prvotřídní maso do Kyjeva a místním čekistům. Vepře v něm krmili čočkou, o jaké se lidem umírajícím hlady mohlo jen zdát. Rolníci začali chodit k této farmě v době, kdy z ní vyváželi prasečí výkaly. Z nich vybírali nestrávená zrna čočky a jedli je. Když si toho všimli místní čekisté, nařídili, aby se čočka před krmením prasat rozemlela.“¹⁰⁵

Hladomor a další faktory směřovaly k „velkému teroru“, který jak je již zřejmé, měl počátky ve 30. letech. Vše se ale důsledně rozvinulo až po vraždě Sergeje Kirova a s následnou tzv. „Kirovovou čistkou“, ve které bylo ze strany vyloučeno 1,1 milionů z 3,5 milionu členů a ovlivnilo to též české krajany v Rusku viz poslední kapitola.¹⁰⁶ „Velkému teroru“ ale ještě předcházela nová Stalinova ústava,¹⁰⁷ ve které zahraniční pozorovatelé spatřovali demokratické rysy, které byly ale pouhou zástěrkou. První moskevský proces z období „velkého teroru“ se intenzivně konal v srpnu roku 1936, ve kterém byl za „trockismus“ a špionáž odsouzen Zinověv, Kameněv a několik dalších k trestu smrti. Ve druhém procesu byl popraven např. K. B. Radke. Ve třetím procesu se na řadu dostali Bucharin, Jagoda, Rykov nebo Sokolnikov a mnoho dalších. Posléze se Stalin zaměřil na vojenské velitele a 13. června 1937 vydal „lidový komisariát pro obranu“ soudní prohlášení o popravě M. N. Tuchačevského, I. E. Jakira, I. P. Ubroviče a čtveřici dalších. V podstatě se Stalin rozloučil se svými bývalými kolegy a nastoupilo nové uskupení Molotova, Kaganoviče, Beriji, Vorošilova, Ždanova, Malenkova, Mikojana, Chruščova a mnohých dalších.¹⁰⁸

¹⁰² ZUBOV, A. (ed.). *Dějiny Ruska 20. století – díl I.: 1894 – 1939*, 2014, s. 815

¹⁰³ CAMERONOVÁ, S. Násilí, útěk a hlad: Čínsko-kazašská hranice a kazašský hladomor, in: SNYDER, T. a BRANDON, R. a kol. *Stalin a Evropa: Napodobit a ovládnout, 1928-1953*, 2019, s. 65

¹⁰⁴ ZUBOV, A. (ed.). *Dějiny Ruska 20. století – díl I.: 1894 – 1939*, 2014, s. 815

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 813

¹⁰⁶ KENEZ, P. *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, 2006, s. 105

¹⁰⁷ Pozn.: Jedním z mýtů, které ústava vytvořila, bylo poselství o vytvoření beztrždní společnosti, kde občané mohli svobodně volit v nové a rovné společnosti. Dále díky ústavě došlo k obměně některých institucí, jako např. „Nejvyššího sovětu“ (jakýsi parlament) a „prezidia“. Důležitým se stal ovšem „článek č. 126“, který zaručoval vedoucí a řídicí funkci „KSSS“. – dostupné z: ZUBOV, A. (ed.). *Dějiny Ruska 20. století – díl I.: 1894 – 1939*, 2014, s. 865-886

¹⁰⁸ KENEZ, P. *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, 2006, s. 131

Po „*velkém teroru*“ začal Stalin s jeho poradci tušit, že se v Evropě schyluje k válce, a proto byl v Moskvě 23. srpna 1939 podepsán „*Pakt Ribbentrop-Molotov*“ – smlouva o neútočení mezi nacistickým Německem a Sovětským svazem, po níž bylo na počátku druhé světové války rozděleno Polsko mezi Sovětský svaz a Německo. Stalin ale pokračoval do roku 1941 s vojenskou čistkou, která jej v počátcích války stála velké potíže především v nedostatku profesionálních generálů, ale už od roku 1945 se na Jaltské a Postupimské konferenci domlouval se svými spojenci (USA, VB) na budoucím rozdělení Evropy, které po roce 1945 ustanovilo nové bloky východní a západní Evropy, přičemž následovala doba studené války.¹⁰⁹

¹⁰⁹ KENEZ, P. *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, 2006, s. 236

3. Československo-sovětské vztahy v první polovině 20. století

Vztahy mezi Československem a Sovětským svazem nebyly po zrodu Československa v roce 1918 a vytvoření Svazu sovětských socialistických republik v roce 1922 příznivé. Předcházelo tomu již několik skutečností z dob Rakouska-Uherska. Především se jednalo o slovanské myšlenky, ve kterých často hrálo Rusko podstatnou roli jako garant myšlenky sjednoceného slovanstva, na jehož čele by právě stálo Rusko se svým carem. Tuto myšlenku v 19. století velice prosazoval panslavistický směr J. Kollára nebo J. Kramáře. Nicméně reálnější byl přístup českých obrozenců Palackého nebo Havlíčka, kteří prosazovali myšlenku austroslavismu, který měl zaručovat slovanskou vzájemnost v područí Rakouska-Uherska. Tak i tak na počátku nového století po rusko-japonské válce (1904-1905) a po bolševické revoluci (1917) došlo ke zklamání velké části české inteligenci, která doufala, že v Rusku proběhne převrat, který obnoví myšlenky slovanství. Nutno dodat, že to bylo logické očekávání, jelikož takový Kramář přichystal v tomto ohledu tzv. „*Slovanskou ústavu*“, která odpovídala dobovému mainstreamu – nikdo si na počátku nového století ani na počátku první světové války netroufal doufat v samostatný Československý stát.¹¹⁰

Slovanská otázka se během první světové války a po ní stále řešila, ale pro československou politiku hrála prim nová potřeba, a to vzájemnost Čechů a Slováků. Nicméně předmětem této kapitoly je prozkoumat vývoj československých vztahů k Rusku od počátku 20. let do konce 30. let 20. století. Tyto vztahy se začaly formovat především pod taktovkou prvního československého prezidenta T. G. Masaryka a jeho podporovaných legií, které sehrály významnou roli v občanské válce v Rusku, kde bojovaly na straně bělogvardějců proti rudoarmějcům. Samotné bolševické Rusko se ihned po svém vítězném převratu v roce 1917 snažilo všemožně vylepšit svůj zahraniční obraz, aby mohlo například lépe propagovat Leninovu myšlenku světové revoluce, ale i myšlenky jejich socialistické společnosti. Rozeběhla se tak sovětská propaganda, která se snažila předkládat co nejlepší obraz své společnosti, což, jak se v poslední kapitole ukáže, někteří intelektuálové prohlédli. Evropská veřejnost nekladla přílišný zájem o bolševickou revoluci jednak právě z událostí, které se děly v Německu na přelomu roku 1918-1919, na které byl upírán významnější pohled – tedy dělnické nepokoje, a za druhé ze samotné podstaty nepochopení toho, jak mohla malá skupina bolševiků svrhnout a uvrhnout do chaosu tak mohutný stát. Nicméně z tohoto nepochopení

¹¹⁰ DOUBEK, V. *Česká politika a Rusko*, 2004, s. 292-293

právě začínala pramenit jakási iluze (romantické představy) o velikosti bolševiků, kterou v československém prostředí začínali šířit z Ruska především levicově orientovaní intelektuálové. Je pak jisté, že levý směr si idealizoval dané realie, které se dosti odlišovaly od skutečnosti, viz níže, a pomáhaly k ruské propagační činnosti v Československu.¹¹¹

3.1. Vztahy ve 20. letech

V domácím pojetí se o propagaci bolševického Ruska zasloužila značná část „Československé sociálně demokratické strany dělnické“, ze které pak v roce 1921 vykristalizovala část levicově smýšlejících straníků, která založila „Komunistickou stranu Československa“. Ještě ale v samotném Rusku byla v květnu roku 1918 založena „Československá komunistická strana na Rusi“, která se věnovala vedle vojenských aktivit také překládáním bolševické literatury a její propagaci k vojákům, které se snažila přesvědčovat, aby se přidali na stranu Rudé armády v probíhající občanské válce. K velkým propagátorům těchto idejí za občanské války patřil např. Jaroslav Hašek, Jaroslav Handlír nebo Alois Muna, který byl po válce v Olomouci zmlácen, když se snažil vybízet dav k revoluci.¹¹²

Zajímavý je druhý pól přístupu k bolševickému Rusku, který kriticky představovala Kramářova „Československá strana národně demokratická“, která v dalších letech úzce spolupracovala s extremistickými a pravicovými skupinami a stranami jako například „Národní obec fašistická“, které předsedal Radola Gajda – legionář, který zažil boje na dálném východě.¹¹³ Samotnou organizací, která byla antipatická k bolševickému Rusku, byla „Česká liga proti bolševismu“, jejíž dobový materiál z let 1928-1937 se bohužel do dnešních dnů takřka nezachoval.¹¹⁴ Právě Karel Kramář byl i přes sepsání tzv. „Slovanské ústavy“ proti novému režimu v Rusku, jelikož mu z jeho strany chyběla oficiální podpora slovanské myšlenky, kterou dlouhé roky prosazoval. Jeho boj tak skončil zmarem.¹¹⁵ Existovaly také náboženské proudy

¹¹¹ LOMÍČEK, J. Světem sovětů – k vlivu sovětské propagandy na utváření obrazu Sovětského svazu v meziválečném Československu ve dvacátých a třicátých letech 20. století, in: KÁRNÍK, Z., KOCIAN, J., PAŽOUT, J., a RÁKOSNÍK, J. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Svazek VI.* 2009, s. 46

¹¹² ŠIMOVÁ, K. Cesty československých intelektuálů do sovětského Ruska, in: ŠIMOVÁ, K., KOLENOVSKÁ, D., a DRÁPALA, M. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů,* 2017, s. 51

¹¹³ Tamtéž, s. 52

¹¹⁴ LOMÍČEK, J. Světem sovětů – k vlivu sovětské propagandy na utváření obrazu Sovětského svazu v meziválečném Československu ve dvacátých a třicátých letech 20. století, in: KÁRNÍK, Z., KOCIAN, J., PAŽOUT, J., a RÁKOSNÍK, J. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Svazek VI.,* 2009, s. 47

¹¹⁵ LUSTIGOVÁ, M. *Karel Kramář: první československý premiér,* 2007, s. 185-186

(Jaroslav Durych) a jejich redakce jako třeba časopis „Archa“ nebo později „Akord“, které se vymezovaly vůči bolševickému Rusku. V Československu se nacházelo mnoho dalších proudů, které zkoumaly vztahy směrem k Rusku.¹¹⁶ Jiný směr prosazoval T. G. Masaryk, který v průběhu 20. let podpořil několik akcí pro ruské utečence v Československu. Jednou z organizací, která řídila tyto humanitární akce v době hladomoru v Rusku, byla organizace vedená Alicí Masarykovou, kterou založila v roce 1922 – „Ústředí československé dobrovolné pomoci hladovějícím v Rusku a na Ukrajině“. V tomto raném období budujících vztahů také vznikl „Dělnický pomocný výbor pro proletářské Rusko“, ve kterém se angažovali politici i profesní odborníci.¹¹⁷

V ohledu pomoci od Čechů směrem k Rusům se zasloužila i tzv. „Ruská pomocná akce – RPA“, která na počátku 20. let přijala několikatisícové vlny ruských emigrantů, kteří prchali před Leninovým terorem a hladomorem. Československo byla jednou z mála zemí, která zajistila uprchlíkům vládně financovanou pomoc v průběhu dalších několika let.¹¹⁸ „Vstřícnost československé společnosti byla dána nejen tradičním obrozeneckým rusofilstvím a slavjanofilstvím a podporou vlivných legionářských kruhů, ale i představou, že konsolidovaná země sovětů časem s vděčností přijme mladé, evropsky vzdělané odborníky zpět..., Celkem bylo jen ze státního rozpočtu od roku 1921 do roku 1937 na Ruskou pomocnou akci uvolněno 508 034 511 Kč.“¹¹⁹

Tato pomocná akce se mimo jiné soustředila na rozsáhlou pomoc středoškolským a vysokoškolským studentům, kteří byli lákáni do Československa. Roku 1925 bylo v Československu na 25 000 ruských studentů. Finanční pomoc se ale postupně snižovala tak, jak vzrůstala vzájemná mezinárodní a posléze i spojenecká jednání mezi Československem a Sovětským svazem. Poválečný osud některých navrátilších emigrantů do své země byl tragický.¹²⁰

¹¹⁶ MACHALA, L, (ed.) a kol. *Panorama české literatury: literární dějiny od počátků do současnosti*, 1994, s. 207

¹¹⁷ GLOGAROVÁ-DAVIDOVÁ, J, a DAVID, J. *Obrazy z cest do země sovětů: České cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917-1968*, 2017, s. 42

¹¹⁸ KOPŘIVOVÁ, A. *Osudy ruské emigrace v Československu. Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů*. [online]. Praha, 2015, roč. 9, č. 2, s. 27-34, [cit. 24.6.2020]. ISSN 1802-8241. dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/publikace/pamet-a-dejiny-22015/>

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Tamtéž.

Na druhé straně se ale řešila otázka českých krajanů v bolševickém Rusku, především v oblasti ukrajinské Volyně, kde až do roku 1922 zuřila občanská válka. Tuto otázku měl na starost Adolf Prokůpek. Ten se setkal již 16. dubna 1919 s ministrem zahraničních věcí Hodžou a ministrem vnitra Švehlou, aby projednali případnou otázku repatriace českých krajanů. Rozhodli se pro pomoc v omezené míře, která ale neměla plošného využití.¹²¹ „*Národní rada se snažila v mezích svých možností pomoci, ale její pomoc měla diplomaticky omezené limity a nezahrnovala podporu repatriace.*“¹²²

Situace mezi Československem a Ruskem se začínala uklidňovat po Janovské konferenci v roce 1922. K podstatnému rozvoji vztahů mezi Československem a Sovětským svazem přispěla v polovině 20. let (1924) organizace „*Společnost pro hospodářské a kulturní sblížení s Novým Ruskem – SHKS*“, která se v letech 1932-1935 přejmenovala na „*Společnost pro hospodářské a kulturní sblížení s SSSR*“ a do roku 1939 nesla název „*Společnost pro hospodářské a kulturní styky s SSSR*“. K více než padesáti prvním signatářům se řadí např. Josef Hora, František Langer, Marie Majerová, Helena Malířová, Ivan Olbracht, Karel Teige, Jiří Weil či stálý a jediný předseda Zdeněk Nejedlý.¹²³ Ve čtrnáctičlenném výboru zasedal například jednatel Bohumil Mathesius a pokladník Jaroslav Kratochvíl. Společnost ale nevznikla náhodou, již v průběhu roku 1923 se Nejedlý scházel s předními představiteli ruské zahraniční politiky v Praze. Společnost měla být nepolitickou organizací, která bude sblížovat česko-ruské vztahy v oblasti hospodářství a kultury. Nebylo tak náhodou, že po jejím založení měli o společnost zájem podnikatelé a známé firmy, jako třeba Oscar Federer (generální ředitel Vítkovického horního a hutního těžířství), který už od roku 1921 spolupracoval s bolševickým Ruskem na dodávkách železné rudy v rámci jejich hospodářských plánů. V kulturním vyžití společnost nabízela širší veřejnosti koncerty, divadelní a filmová představení, které měly zatraktivnit Rusko. Spolupráci z opačné strany v oblasti kultury také zajišťovala „*Všesvazová společnost pro kulturní vztahy se zahraničím – VOKS*“. Ta od roku 1929 pořádala zájezdy do komunistického Ruska přes cestovní kancelář „*Inturist*“ („*Gosudarstvennoje akcioněrnoje občestvo po innostrannomu turizmu v SSSR*“), díky níž navštívila Sovětský svaz řada

¹²¹ DOUBEK, V. Česká politika, T. G. Masaryk a východní krajané, in PAVLINCOVÁ, H, a ZOUHAR, J. (ed.). *T.G. Masaryk a česká státnost: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Masarykovou univerzitou ve dnech 4.-5. září 2007 v Brně*, 2008, s. 114-116

¹²² Tamtéž, s.116

¹²³ ŠIMOVÁ, K. Cesty československých intelektuálů do sovětského Ruska, in: ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, 2017, s. 54-55

intelektuálů, dělníků, studentů, umělců či sportovců i obyčejných občanů.¹²⁴ „VOKS“ vedené stranickou linií z Moskvy mimo jiné očekávalo, že se „SHKS“ postará o hodnocení vlastní činnosti, a tak zasílala pomocí tiskovin „Nové Rusko“ (1925-1929), „Země Sovětů“ (1931-1936) a „Praha-Moskva“ (1936-1939) určité zprávy o svém působení. Od „SHKS“ se očekávalo, že si zanechá svůj nadstranický charakter, ale v dalších letech sloužila jako prostředník mezi československou a sovětskou zahraniční politikou viz níže.¹²⁵

3.2. Vztahy ve 30. letech

Podstata cestovní kanceláře „Inturist“, byla velmi důležitá, jelikož se jako cestovní agentura dokázala do roku 1934 rozšířit do celého světa, aby mohla nabízet dojmy z nového světa všemu lidu. Měla tak pobočky například v USA, Japonsku nebo v Palestině.¹²⁶ Z exkluzivního zážitku z počátku 20. let se snažil „Inturist“ udělat přístupnější formu, a tak zajišťoval cesty do Ruska nejprve prostřednictvím cestovní kanceláře „Travema“ a „Čedok“ a od roku 1935 již samostatně, jelikož vznikla v Praze její pobočka. Důležitějším prvkem bylo ale to, že si komunistický režim nepřál přítomnost intelektuálů a občanů, kteří by mohli podat v tuzemsku obraz, který by mohl zemi poškodit.¹²⁷ „Spolu s organizačním zázemím a turistickou infrastrukturou se však v Sovětském svazu rozvíjely také kontrolní a monitorovací mechanismy, včetně většího omezení volnosti pohybu cizinců po sovětském území.“¹²⁸ Sám cestovatel si mohl vybrat z několika cestovních balíčků pro návštěvu Ruska. Od základního, kdy „Inturist“ zajišťoval jídlo, ubytování a dopravu po zemi, až po ty nejluxusnější, kdy si mohl klient otevřít konto („open order“), z něhož mohl čerpat a pronajímat si vlastního řidiče či osobní vlakový vagon. Nabídka „Inturistu“ byla na svou dobu poměrně rozsáhlá a starala se především o to, aby byli návštěvníci směřováni podle sovětských instrukcí. Samostatné cesty byly velmi nákladné a též i logisticky složité.¹²⁹

¹²⁴ KŘEŠŤAN, J. *Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění*, 2012, s. 190-191

¹²⁵ ŠIMOVÁ, K. Cesty československých intelektuálů do sovětského Ruska, in: ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, 2017, s. 54

¹²⁶ LOMÍČEK, J. Světem sovětů – k vlivu sovětské propagandy na utváření obrazu Sovětského svazu v meziválečném Československu ve dvacátých a třicátých letech 20. století, in: KÁRNÍK, Z, KOCIAN, J, PAŽOUT, J, a RÁKOSNÍK, J. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Svazek VI.*, 2009, s. 60

¹²⁷ ŠIMOVÁ, K. Cesty československých intelektuálů do sovětského Ruska, in: ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, 2017, s. 56-57

¹²⁸ Tamtéž, s. 57

¹²⁹ LOMÍČEK, J. Světem sovětů – k vlivu sovětské propagandy na utváření obrazu Sovětského svazu v meziválečném Československu ve dvacátých a třicátých letech 20. století, in: KÁRNÍK, Z, KOCIAN, J, PAŽOUT, J, a RÁKOSNÍK, J. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Svazek VI.*, 2009, s. 61-60

„SHKS“ zažila na počátku roku 1930 mírný pokles členstva a její existence byl díky roztržkám uvnitř „KSC“¹³⁰ v ohrožení. Částečný rozpad možná zapříčinila i touha po nezávislé společnosti, což si vedení z Moskvy nepřálo.¹³¹ Posléze prošla v roce 1932 „Společnost pro hospodářské a kulturní sblížení s SSSR“ členskou změnou, kdy do společnosti vstupovali intelektuálové z ideových řad politiky „Hradu“. Mezi nimi byl tajemník Edvarda Beneše Jiří Sedmík či redaktor „Lidových novin“ Josef Kopta. Velký zlom ale nastal v roce 1934 na valné hromadě, kdy se česká a sovětská politika začínala velice sblížovat, což vyústilo v roce 1935 v podepsání spojeneckých dohod.¹³² „Při přípravě valné hromady vznikl ambiciózní plán na ustavení reprezentativního čestného výboru, do jehož čela měli být postaveni ministři zahraničních věcí Edvard Beneš a vyslanec SSSR v ČSR Sergej Alexandrovskij..., po roce 1934 se stala místem neoficiálních kontaktů mezi lidmi blízkými Edvardu Benešovi a sovětským velvyslanectvím, jejichž podněty předávalo do Moskvy.“¹³³

Československo muselo reagovat na vzrůstající nebezpečí u svých hranic, za kterými se rozrůstaly nedemokratické režimy v čele s nacistickým Německem. Tak se obrátilo na Sovětský svaz, se kterým v květnu roku 1935 stvrdilo smlouvu o vzájemné pomoci, která navazovala na francouzské spojenecké dohody se Sovětským svazem, na kterých byla závislá.¹³⁴ „Náš závazek je spojen s provedením francouzského závazku pomoci, který je v souladu s procedurou rozhodnutí Rady Společnosti národů i ostatními ustanovenými Úmluvami o Společnosti národů.“¹³⁵

¹³⁰ Pozn.: Na V. sjezdu „KSC“ v únoru roku 1929 došlo k úplné bolševizaci strany, která měla skoncovat se sociálně demokratickým způsobem, který ve straně fungoval pod vedením B. Šmerala. Nový předseda strany Klement Gottwald tak stanovil nové základy, které kázala „Kominternu“. To mimo jiné zapříčinilo vznik Manifestu sedmi (S. K. Neumann, Josef Hora, Jaroslav Seifert, Vladislav Vančura, Ivan Olbracht, Helena Malířová a Marie Majerová), kteří protestovali vůči nové politické linii, které byla řízena z Moskvy. – dostupné z: RUPNIK, J. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*, 2002, s. 77-87

¹³¹ KŘEŠTAN, J. KSC, Společnost pro hospodářské a kulturní styky s SSSR a obraz Sovětského svazu v prostředí československé levicové inteligence (1925-1939), in: KÁRNÍK, Z, a KOPEČEK, M, (ed.). *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Svazek II.*, 2004, s. 93-94

¹³² Tamtéž, s. 96

¹³³ Tamtéž, s. 97

¹³⁴ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938) Díl druhý. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930-1935)*, 2002, s. 476

¹³⁵ NÁRODNÍ LISTY. *Smlouva SSSR s Československem podepsána*. [online]. Praha: Julius Grégr, 17. 5. 1935. roč. 75, č. 136, s. 2 [cit. 08.05.2020]. ISSN: 1214-1240. dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:f288bd20-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:6b95b3c3-435f-11dd-b505-00145e5790ea>

Nicméně „SHKS“ nebyla jedinou organizací, která se snažila navazovat kulturní styky se sovětským režimem. „Svaz přátel SSSR“ byla organizace, která byla více ideologicky spojena s ruským komunismem, na rozdíl od „SHKS“ a posléze začala z podpory Bohumíra Šmerala úzce spolupracovat s „KSC“.¹³⁶ I když byla dvakrát (1930, 1932) nucená přerušit svou činnost kvůli porušení podmínek spolčování a jednání vůči republice (zákon na ochranu republiky), dokázala v dalších letech připravovat různorodé agitační akce, kde např. oslavovali sovětské svátky a významné dny.¹³⁷

Právě propagační akce hrály velkou roli ve výsledných vztazích mezi československou veřejností s jejím názorem opřeným o zahraniční politiku Československa směrem k Sovětskému svazu. K podstatnému faktoru, který ovlivňoval československé občany byl obrazový materiál, na kterém Sověti rozhodně nešetřili. Tuto techniku velice využíval i Adolf Hitler při svých propagačních týdenících. Jedněmi z nejznámějších propagandistických filmů, které směřovali k prvorepublikovému divákovi, byly tituly „Křížník Potěmkin“ nebo „Generální linie“ od režiséra Sergeje M. Ejzenštejna. O tyto a další filmy byl vyvoláván velký zájem i v dalších letech. Tyto představení pořádal především „Svaz přátel SSSR“ v rámci „Spolku přátel sovětského filmu“.¹³⁸ Jistě je nutné připomenout umělecký přísun propagačních tiskovin a letáků, které ale nevyvolávaly takovou pozornost.¹³⁹ Též je nutné vyzdvihnout literární působnost, která jistě proučila do Československa přes autory světového významu. Vladimír Majakovskij, Maxim Gorkij nebo Alexej Tolstoj byli považováni za ukázkový produkt sovětské literatury. To nebylo ale všechno. Rusko se snažilo ovlivnit československého občana i rádiovým vysíláním každou středu a pátek. Jan Lomníček k tomu ještě přikládá, že na popud Jaroslava Papouška vzniklo radiové vysílání, které vedl Jan Slavík, který se snažil vyjasňovat nejasný obraz předkládaný československé veřejnosti. Nutno dodat, že Slavíkovo vysílání bylo zrušeno v roce 1934, kdy československá vláda uznala Sovětský svaz „*de iure*“.¹⁴⁰ „*Tato jakási propaganda ‚on demand‘ – konstrukt sovětských institucí – nebyla*

¹³⁶ GLOGAROVÁ-DAVIDOVÁ, J, a DAVID, J. *Obrazy z cest do země sovětů: České cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917-1968*, 2017, s. 44

¹³⁷ Tamtéž, s. 43-44

¹³⁸ LOMÍČEK, J. Světem sovětů – k vlivu sovětské propagandy na utváření obrazu Sovětského svazu v meziválečném Československu ve dvacátých a třicátých letech 20. století, in: KÁRNÍK, Z, KOČIAN, J, PAŽOUT, J, a RÁKOSNÍK, J. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Svazek VI*, 2009, s. 51-52

¹³⁹ GLOGAROVÁ-DAVIDOVÁ, J, a DAVID, J. *Obrazy z cest do země sovětů: České cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917-1968*, 2017, s. 45

¹⁴⁰ LOMÍČEK, J. Světem sovětů – k vlivu sovětské propagandy na utváření obrazu Sovětského svazu v meziválečném Československu ve dvacátých a třicátých letech 20. století, in: KÁRNÍK, Z, KOČIAN, J,

*rozhodně rigidní, ale přizpůsobovala se jak potřebám zadávajícího, tedy sovětské vládě, tak zároveň pružně reagovala na poptávku recipientů, ať již tuzemců či cizozemců.*¹⁴¹ Je tak patrné, že se v meziválečném období československá zahraniční politika směrem k Rusku změnila, od Kramářova apelu na Masaryka k vojenské intervenci k usmíření v letech třicátých, z kterých vzešla spojenecká smlouva v roce 1935, která byla ale ve svém důsledku bezzubá. Posléze byl tak větší společností přijímán pozitivnější obraz Sovětského svazu, který byl podporován hradní politikou Edvarda Beneše, který relativizoval sovětský režim a jeho totalitní metody, kvůli státnímu zájmu.¹⁴² „*Stát, který do té doby využíval v boji proti šíření sovětské propagandy nejrůznější prostředky včetně zákona na ochranu republiky (50/1923 Sb.) či podpory opozice sovětského režimu v emigraci, začal hledat cestu ke sblížení – z bývalého rivala v oblasti východoevropské politiky se stal strategický spojenec.*“¹⁴³

PAŽOUT, J, a RÁKOSNÍK, J. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Svazek VI*, 2009, s. 52

¹⁴¹ Tamtéž, s. 53

¹⁴² Tamtéž, s. 47-48

¹⁴³ Tamtéž, s. 48

4. Biografie vybraných intelektuálů

Výběr autorů vychází z vybrané tematiky, kterou budu rozebírat v další kapitole. Hledal jsem taková témata a intelektuály, které bych mohl konfrontovat a srovnávat v jejich pohledech, které reflektovaly jejich pobyty v Rusku. Jedná se o heterogenní témata, která dokážou svou různorodostí přednést skutečný obraz soudobé sovětské společnosti, ve které se odvíjela realita, která byla pro jednotlivé intelektuály vždy odlišná. Cesty do Sovětského svazu podnikala velká řada různorodých představitelů z řad kulturních atašé, novinářů, spisovatelů, politiků, dělníků, sportovců, podnikatelů, ale i obyčejných cestovatelů. Nejvýznamněji ale poznamenaly cesty do Ruska prvorepublikové intelektuály. Dokázali předložit díky svým autentickým záběrům obraz ruské reality širší veřejnosti v Československu prostřednictvím svých reportáží či cestopisů. Jak už je zřejmé, tento obraz nebyl vždy zcela čistým, především díky levicově smýšlejícím intelektuálům, kteří tíhnuli k sovětskému režimu jak ideologicky, tak i geopoliticky. Právě levicoví (spíše prokomunisticky orientovaní) intelektuálové často přijížděli do Sovětského svazu s předem uceleným a prosovětským souborem názorů, na rozdíl od ostatních ideologických skupin.¹⁴⁴

„Prezidentskou orientaci podporovala skupina pragmaticky orientovaných intelektuálů kolem redakce Lidových novin a Přítomnosti (především Karel Čapek a Ferdinand Peroutka). Revoluční atmosféra a vize sociální svobody a spravedlnosti strhla značnou část mládeže do literatury vstupujících intelektuálů, soustředěných kolem sociálně demokratického a komunistického tisku (Právo lidu, Rudé právo, Proletkult, Červen, Var). Většina z nich z počátku reprezentuje proletářskou literaturu a v průběhu celého meziválečného období avantgardní umělecké směry (poetismus, surrealismus). V opozici jak proti pragmaticky, tak proti socialisticky zaměřené kultuře stojí ideologie katolická se spiritualistickou koncepcí literatury (časopis Archa s přílohou Archiv literární, později Akord, Řád a Tvar).“¹⁴⁵

¹⁴⁴ ŠIMOVÁ, K. Cesty do utopie, in: ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, 2017., s. 753-754

¹⁴⁵ MACHALA, L, (ed.) a kol. *Panorama české literatury: literární dějiny od počátků do současnosti*, 1994, s. 207

Nicméně podle Davida a Jany Glogarových je třeba si při zkoumání návštěv komunistického Ruska uvědomit neexistenci nějakého přímočarého ideového zájmu, který z československého zázemí směřoval do Ruska. Cesty do Sovětského svazu podnikali různorodě politicky a ideově orientovaní intelektuálové, kteří své zážitky vpisovali do zmíněných cestopisů a reportáží. Právě proto jsem vybral i různorodě ideologicky a geopoliticky zaměřené intelektuály, kteří přinesli rozmanitý obraz, který dále rozeberu. Jak už jsem zmínil, bude se jednat o autory, kteří v prvorepublikové společnosti zaujímali variabilní postavení, která předznamenávala různorodé spektrum zabarvené obrazy sovětské reality. Následně se v podkapitolách zaměřím na jejich životní příběhy, kterou jsou nutné k pochopení další kapitoly.¹⁴⁶

4.1. Ivan Olbracht

Prvním je Ivan Olbracht (skutečným jménem Kamil Zeman), který se narodil 6. ledna 1882 v Semilech. Narodil se do rodiny advokáta dr. Antonína Zemana (Antal Stašek) a Kamily Schönfeldové, dcery velkostatkáře.¹⁴⁷ V roce 1900 odmaturoval a posléze začal studovat práva v Berlíně, pak v Praze, kde přestoupil na studium historie a zeměpisu.¹⁴⁸ Od roku 1906 začal literárně spolupracovat s lokálními sociálně demokratickými týdeníky, např. „*Pokrokové noviny*“ nebo „*Pokrokové Podkrkonoší*“. Novinářskou kariéru začal především ve Vídni, kde byl roku 1909 přijat do „*Dělnických listů*“.¹⁴⁹ Ve Vídni se snažil být aktivní nejen novinářsky, ale též i kulturně, a proto vedl spolek „*Máj*“, který sdružoval českou menšinu ve Vídni, pro niž pořádal různé společenské akce.¹⁵⁰ Už před první světovou válkou vydal svou první knihu „*O zlých samotářích*“ (1913). První román byl „*Žalář nejtemnější*“ (1916), který vypráví o muži, který ztratil zrak a musí se vyrovnat s novou životní situací.¹⁵¹ V roce 1916 přesídlil do Prahy, kde působil v časopisu „*Právo lidu*“ do roku 1920. Ještě před svým osudovým odjezdem do Ruska sepsal v roce 1919 známé dílo „*Podivné přátelství herce Jesenia*“. V roce 1920 se rovněž vydal objevovat Rusko. Dojmy z počátku dvacátých let přenesl do díla „*Obrazy ze soudobého Ruska – I., II., III.,*“, kterému se dostalo po válce několika dalších reedicí jako například „*Cesty za poznáním*“ nebo „*První cesty do země Leninovy*“. V těchto třech dobových

¹⁴⁶ GLOGAROVÁ-DAVIDOVÁ, J, a DAVID, J. *Obrazy z cest do země sovětů: České cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917-1968*, 2017, s. 44

¹⁴⁷ HNÍZDO, V. *Ivan Olbracht*, 1982, s. 10

¹⁴⁸ FORST, V, OPELÍK, J, a MERHAUT, L. (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 3, sv. 1. M-O*, 2000, s. 665

¹⁴⁹ HNÍZDO, V. *Ivan Olbracht*, 1982, s. 17-18

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 25

¹⁵¹ MACHALA, L. (ed.) a kol. *Panorama české literatury: literární dějiny od počátků do současnosti*, 1994, s. 265

dílech se soustředil na velkou škálu momentů, které jej osobně přesvědčily (podobně jako některé další) o skvělé práci, kterou po revoluci komunisté prováděli ve své zemi. V Rusku spolupracoval s tehdejší „Československou komunistickou stranou na Rusi“ a v Moskvě se setkával s početnou řadou ruských osobností a též i s českými, např. B. Šmeralem.¹⁵²

V roce 1928 napsal „*Annu proletárku*“ jako reakci na tuzemskou situaci. V dalších letech se z revolucionářského Olbrachta stal umírněný socialista, především díky vystoupení proti Klementu Gottwaldovi v roce 1929 v tzv. „*Manifestu sedmi*“. Posléze se soustředil na tematiku Podkarpatské Rusi (sem každoročně jezdil od roku 1931 do roku 1936), z čehož posléze vznikla řada významných děl spojených s touto částí tehdejší Československé republiky. Jedná se o cestopisy jako „*Země beze jména*“ (1932), „*Hory a staletí*“ (1935), román „*Nikola Šuhaj loupežník*“ (1933) nebo povídkový soubor „*Golet v údolí*“ (1937).¹⁵³ Když začala nacistická okupace, byl kolem roku 1940 vyšetřován gestapem a zbytek války prožil na Třeboňsku, aby nepoutal velkou pozornost. Za války a po válce už nebyl tolik literárně aktivní, ale v roce 1946 se stal poslancem „KSC“ za Liberecký kraj.¹⁵⁴ Ivan Olbracht si uvědomil, že žije v novém geopolitickém uspořádání, a proto se nebál opětovně vstoupit do „KSC“. Než odešel v roce 1949 do důchodu, sepsal ještě například bajky „*O mudrci Bidpajovi a jeho zvířátkách*“ nebo historický román „*Dobývateľ*“. Zemřel v roce 1952 v Praze.¹⁵⁵

4.2. Bohumír Šmeral

Druhým je Bohumír Šmeral, který se narodil 25. října 1880 v Třebíči. Vyrůstal společně s dalšími čtyřmi bratry. Jejich otec byl učitel a vyžadoval od svých chlapců velkou poslušnost. Jejich matka (podobně jako Olbrachtova) pocházela z velkostatkářské rodiny a ještě v mládí zdělila venkovskou chalupu s 26 hektary půdy, o kterou se každý den starala a výchova dětí tak náležela jejich otci.¹⁵⁶ Šmeral tak vyrůstal v poměrně stabilní rodině, která byla finančně zajištěna. Když dokončil obecnou školu, začínal se dostávat do skupin, které se zajímaly o sociální program. Na konci 90. let 19. století studoval na církevním gymnáziu v Třebíči, kde se

¹⁵² FORST, V, OPELÍK, J, a MERHAUT, L. (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 3, sv. 1. M-O, 2000, s. 666

¹⁵³ MACHALA, L, (ed.) a kol. *Panorama české literatury: literární dějiny od počátků do současnosti*, 1994, s. 266

¹⁵⁴ FORST, V, OPELÍK, J, a MERHAUT, L. (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 3, sv. 1. M-O, 2000, s. 666

¹⁵⁵ MACHALA, L, (ed.) a kol. *Panorama české literatury: literární dějiny od počátků do současnosti*, 1994, s. 267

¹⁵⁶ MEJZLÍK, K. *Novinář Bohumír Šmeral*, 1980, s. 7-9

začínal seznamovat s ruskou literaturou – především s Tolstým.¹⁵⁷ Když v roce 1898 odmaturoval, v dalších letech vystudoval práva v Praze a začínal se publicisticky angažovat. Velkým krokem k jeho budoucí kariéře se stalo působení v sociálně demokratickém deníku „Právo lidu“ a redigování „Studentského sborníku“ v roce 1899.¹⁵⁸ V této době také začínal překládat díla od Engelse či Kautského, kteří se pro něj stali oblíbenými marxistickými autory.¹⁵⁹ Mladý Šmeral se na počátku nového století začínal zajímat o dění a názory dělnictva. Často tak pořádal různé schůze, kde debatoval o socialismu v rámci historických úloh, např. zmiňoval Jana Husa, Thomase Moora či Velkou francouzskou revoluci.¹⁶⁰

Rok 1905 byl pro Šmerala důležitým. Nejen, že zprávy o revolučních událostech v Rusku dodaly sociální demokracii druhý dech, ale také rozvířily debatu nad starým požadavkem všeobecného volebního práva. Šmeral se v dalších letech stal jednou z ústředních postav sociální demokracie a předním žurnalistou. V tomto období také sepsal spis „Kdo jsou a co chtějí sociální demokraté“ (1906), kde se snažil vylíčit program strany, v němž formuloval několik požadavků, jako třeba svobodu tisku nebo svobodu shromažďování.¹⁶¹ Než začala první světová válka, projevoval Šmeral názory o nutnosti zachování Rakouska-Uherska jako svébytného systému, který drží pohromadě střední Evropu – tedy se vyjádřil jistou formou austroslavismu. Svůj názor nezměnil ani po roce 1914, kdy jej jeho současníci vinili z tzv. „rakušáctví“. V roce 1916 dále spolupracoval s Rakouskou říší a stal se předsedou „Českého svazu“ – tedy jednou z hlavních politických person v zemi. Odmítl se tak účastnit jakýchkoliv akcí, které by podpořily samostatnost českých zemí. Toužil po tom, aby se po válce stalo celé Rakousko-Uhersko společně s Německem socialistickým, obě země podporované „II. internacionálou“.¹⁶² Ještě v březnu roku 1918 vydal článek s názvem „Komunistický manifest a naše státoprávní deklaráce“, kde se vyjadřoval o českém dělnictvu, které nemůže po vzoru buržoazie a jejího nacionalismu toužit po samostatném státě – musí si dávat větší cíle, které změni celou strukturu společnosti podobně, jak ji nastolili bolševici v Rusku.¹⁶³ Šmeral pak při vzniku československého státu sehrál pramalou roli a byl svými kolegy a současníky obviňován ze svého konfidentství s Rakouskem. Byl tak nucen se politicky i publicisticky odmlčet až do roku 1920, kdy vycestoval do bolševického Ruska. Ještě v tom samém roce vedl redakci

¹⁵⁷ MEJZLÍK, K. *Novinář Bohumír Šmeral*, 1980, s. 15-16

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 29

¹⁵⁹ KOSATÍK, P. *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*, 2010, s. 195

¹⁶⁰ MEJZLÍK, K. *Novinář Bohumír Šmeral*, 1980, s. 38

¹⁶¹ KOSATÍK, P. *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*, 2010, s. 196

¹⁶² Tamtéž, s. 196-197

¹⁶³ MEJZLÍK, K. *Novinář Bohumír Šmeral*, 1980, s. 98

„*Rudého práva*“ a obviňoval část sociální demokracie z jejich buržoazních tendencí, které pomohly k vytvoření kapitalistického a buržoazního státu.¹⁶⁴ Ze svého ruského pobytu si odvezl podobně jako Olbracht nezapomenutelné a idealizované dojmy („*Pravda o sovětském Rusku*“), po kterých stanul v čele nového levicového hnutí v Československu. Šmeral byl také jedním z hlavních zakladatelů „*Komunistické strany Československa*“ v roce 1921. Nicméně se po celá dvacátá léta názorově rozcházel se straníky, kteří toužili vést stranu podle východního vzoru. Dostával se tak do konfliktů se svými stranickými kolegy, ale také s představiteli „*III. internacionály*“ a Moskvy – Stalina, který měl jiné představy o fungování komunistické strany v Čechách. Šmeral měl ale jiné představy o fungování strany a socialismu v Čechách. Především zastával názory, že na dělníky nesmí být pohlíženo jako na masy bezduchých oveček a že vedení strany si má ponechat autonomní směr. V „*KSČ*“ se tak začínaly tvořit dva protichůdné směry – tzv. „*šmeralismus*“ a Gottwaldova bolševizující skupina. Roku 1929 se proměnilo stranické vedení a do čela byl zvolen Klement Gottwald – „*gottwaldismus*“. V pozdějších letech se Šmeral smířil s novým vedením a podřídil se tak Gottwaldovi a „*Kominterně*“.¹⁶⁵ Ve třicátých letech se stal členem „*Národního shromáždění*“, což jej vrátilo do vrcholové politiky, ve které pak prosazoval jednotnou protifašistickou frontu „*KSČ*“. Po mnichovské zradě se přesunul s českými komunisty do Moskvy, kde zemřel několik dní před napadením Sovětského svazu Hitlerem – 8. května 1941.¹⁶⁶

4.3. Jaromír Nečas

Třetím je diametrálně odlišný Jaromír Nečas. Rozdílný především v tom, že se nacházel na opačné straně ideologického spektra, na němž byl spřízněn především s T. G. Masarykem. Narodil se 17. listopadu 1888 v Novém Městě na Moravě. Byl z pěti sourozenců a v rodném kraji prošel základní a střední školy, když v roce 1905 odmaturoval. Posléze získal titul inženýra na vysoké škole v Brně.¹⁶⁷ Své inženýrské dovednosti posléze začal v roce 1919 rozvíjet na Podkarpatské Rusi a Bukovině, kde pracoval jako stavební inženýr.¹⁶⁸ V roce 1920 se právě na Podkarpatské Rusi účastnil založení pobočky sociální demokracie. V těchto letech se vydal do Ruska, aby podal pravdivý obraz o tehdejším bolševickém systému vedeným V. I. Leninem. Zmíněného roku tak podnikl cesty do Moskvy a Charkova na několik týdnů jako

¹⁶⁴ KOSATÍK, P. *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*, 2010, s. 197-198

¹⁶⁵ CHURANĚ, M, a kol. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*, 1994, s. 521-522

¹⁶⁶ ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M.: *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, 2017, s. 94

¹⁶⁷ ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M.: *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, 2017, s. 148-150

¹⁶⁸ HLAVÁČEK, P. *Evropa!?!?*, 2014, s. 40

doprovod ukrajinského politika Volodymra Vynnyčenko, který jel do Ruska kvůli diplomatickým otázkám přežití Ukrajiny a jejího dalšího vývoje, jelikož na Ukrajině stále probíhala občanská válka mezi samotnými Ukrajinci a bolševiky. Nečas se pak ještě do Sovětského svazu vrátil v roce 1931, ale to už jako poslanec „*Národního shromáždění*“.¹⁶⁹ „*V roce 1924 byl v doplňovacích volbách na Podkarpatské Rusi zvolen poslancem Národního shromáždění a svůj mandát si udržel až do roku 1939.*“¹⁷⁰ Celá 20. a 30. léta byl díky členství v sociální demokracii velice aktivní a úzce spolupracoval s prezidentem Masarykem – působil v prezidentské kanceláři.¹⁷¹ V roce 1935 se stal ministrem pro sociální péči, kterým byl do vzniku Druhé republiky, do roku 1938.¹⁷² Když v roce 1939 nacisté vytvořili Protektorát Čechy a Morava, Nečas se stal už od počátku velmi protistátně aktivní a zapojoval se do odbojových činností. Své přesvědčení proti nacistické okupaci formuloval společně s Benešem v britském exilu, kam uprchl v roce 1940. Ve své vlasti musel zanechat manželku a dceru, které zahynuly v koncentračním táboře. V exilové vládě zastupoval do roku 1942 pozici ministra pro hospodářskou obnovu. Jeho zdravotní stav se ale zhoršoval, a proto byl nucen ve stejném roce opustit politický život. Bohužel se nedožil Pražského povstání ani osvobození Evropy a zemřel 30. ledna 1945 v Merthyr Mawru ve Walesu.¹⁷³

Za svůj život se tak snažil prosazovat myšlenky sociální demokracie a evropské integrace. Domnívám se, že mimo jeho zaujetí k Rusku a Podkarpatské Rusi je nutné zmínit jeho myšlenky o Spojených státech Evropy. Sám si uvědomoval, že tato koncepce není v jeho době aktuální, jelikož státy nevykládají příliš úsilí na rozvoj mezistátní demokracie, ale i přesto věřil v budoucí evropskou integraci.¹⁷⁴ „*Spojené státy Evropy mohou být jen etapou k dalšímu, vyššímu cíli: k jednotné organizaci světa. (...) Na otázku, jsou-li Spojené státy Evropy možností nebo utopií, dávají odpověď Masarykova slova: ‚Rozumí se, že jednotná organizace těchto nových států a vůbec států v Evropě je úkolem nesnadným, ale obtíže jsou k tomu, aby od rozumných a energických politiků a národů byly překonány. Spojené státy Evropy vyžadují přemýšlení a úsilí.‘*“¹⁷⁵

¹⁶⁹ ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M.: *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, 2017, s. 150

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938) Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, 2002, s. 411

¹⁷² ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M.: *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, 2017, s. 150

¹⁷³ HLAVÁČEK, P. *Evropa!?!?*, 2014, s. 40

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 40-41

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 43

4.4. Marie Majerová

Čtvrtým intelektuálem je Marie Majerová. Narodila se ve venkovském příbytku řezníka Františka Bartoše a dcery mlynáře Barbory Jarošové 1. února 1882 v Úvalech u Prahy. Když byla Marie ještě malá, musela se přestěhovat do Prahy na Čertovku se svou matkou, která náhle ovdověla. Tam se její matka roku 1887 znovu provdala za bývalého rakouského armádního důstojníka Aloise Majera, po kterém Marie převzala své umělecké příjmení. Rodina nebyla příliš finančně zajištěna, a tak malá Marie často poznávala finanční nouzi. Když se rodina přestěhovala na Žižkov, začala Marie v obecné škole literárně experimentovat. Vydávala ručně psaný vlastenecký časopis, ve kterém řešila společně s Jaroslavem Fahounem postavení mladočechů vůči staročechům. Když jí bylo 12 let, přestěhovali se na Kladno, kde dostal Alois Majer po dlouhé době zaměstnání. Kladno se stalo velice důležitým místem pro její spisovatelskou činnost, jelikož jí to přineslo inspiraci k několika dílům.¹⁷⁶

V 15 letech odjela na zkušenou do Budapeště a posléze se stala v Praze písarkou a dálkově studovala dělnickou akademii. Později se v Praze dostala díky spolku „*Slavie*“ do skupiny avantgardních umělců a literátů v čele s S. K. Neumannem. V Neumannově olšanské vile se pak seznámila se svým budoucím manželem J. Stivínem-Foltýnem. S manželem později cestovali po Německu a hledali práci. V letech 1904-1906 žila ve Vídni a přitom externě studovala na Sorbonně v Paříži, kde se setkávala s anarchistickými a dělnickými skupinami.¹⁷⁷ Když se poté vrátila do Prahy, začala se literárně projevoval. Jejím hlavním objektem zájmu bylo postavení ženy ve společnosti. Tomu odpovídají i první díla „*Povídky z pekla*“ (1907), „*Panenství*“ (1907) nebo „*Plané milování*“ (1911), které se staly typickými svým naturalizujícím a romantickým posláním. Své anarchistické zkušenosti od Neumanna a ze Sorbonny pak přenesla do díla „*Náměstí republiky*“ (1914) nebo „*Nejkrásnější svět*“ (1923).¹⁷⁸ V tomto období se začínala dostávat do prostředí sociální demokracie, do níž vstoupila v roce 1908. Mezitím, než začala aktivně působit v komunistické straně, aktivně cestovala – navštívila např. Dalmácii, Tunis nebo Washington, kde se účastnila sjezdu na ochranu práce v rámci mezinárodního dne žen v roce 1919. Její zážitky z USA pak vykreslila v díle „*Dojmy z Ameriky*“ z roku 1920. V roce 1920 pak začala působit v redakci „*Rudého práva*“ a v roce 1921 vstoupila do „*KSČ*“. Ještě, než vstoupila do země Sovětů, se podruhé vdala za grafika S.

¹⁷⁶ HÁJEK, J. *Národní umělkyně Marie Majerová*, 1952, s. 12-15

¹⁷⁷ FORST, V, OPELÍK, J, a MERHAUT, L. (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 3, sv. 1. M-O, 2000, s. 66

¹⁷⁸ MACHALA, L. (ed.) a kol. *Panorama české literatury: literární dějiny od počátků do současnosti*, 1994, s. 267

Tusara. Na konci první poloviny 20. let (1924) pak navštívila Sovětský svaz, ze kterého pak v roce 1926 vzešlo dílo s názvem „*Den po revoluci. Co jsem viděla v SSSR*“, kde si poznamenávala své dojmy z idealizovaného Ruska. Tento spis vyšel pak ve výboru společně s Olbrachtovými a Šmeralovými cestopisy v díle Viléma Kúna „*První cesty do země Leninovy*“ v roce 1973. Majerová se ale do Ruska vrátila ještě v dalších letech.¹⁷⁹ Mezitím ale dokázala sepsat díla se socialistickou a dělnickou (hornickou) tematikou. Socialistickou tematiku zachycuje v díle „*Přehrada*“ (1932), kde ukazuje sociální revoluci spojenou se stavbou přehrady na Vltavě. Neméně známým dílem z oblasti hornické je „*Siréna*“ (1935), kde sleduje vývoj hutnické rodiny Hudců na Kladensku. „*Havířskou baladou*“ (1938) pak pokračovala v této tematice.¹⁸⁰

Zásadní se pro ni stal podobně jako pro Olbrachta a Šmerala rok 1929, kdy vystoupila proti bolševizujícím tendencím Klementa Gottwalda, a podepsala se tak pod tzv. „*Manifest sedmi*“. Do roku 1936 pak působila jako redaktorka časopisu „*Čin*“ a po válce se do komunistické strany vrátila podobně jako Olbracht. Za války byla zakázána a žila v ústraní, ale přesto sepsala dílo „*Robinsonka*“ určené pro děti. Z Marie Majerové se tak stal posléze symbol proletářské spisovatelky, který komunistický režim často připomínal. Zemřela 16. ledna 1967 v Praze.¹⁸¹

4.5. Marie Pujmanová

Následuje druhá žena, Marie Pujmanová. Narodila se 8. června 1893 v Praze do intelektuálně založené rodiny. Její otec byl univerzitní profesor Kamil Henner, jenž se v roce 1892 oženil s o devět let mladší Marií Mildovou. Velký vliv měla na malou Marii Pujmanovou její babička, která ji ovlivnila v básnické a literární tvorbě. Především jí vnukla předobraz dokonalé, energické a laskavé ženy. Téma žen se pak stalo pro Pujmanovou základem jejích děl. Další ovlivnění přišlo od spisovatelky Růženy Svobodové nebo F. X. Šaldy, kteří často navštěvovali Hennerovy. Dětství tak prožila v intelektuálním prostředí, které ovlivnilo její život.¹⁸²

¹⁷⁹ FORST, V, OPELÍK, J, a MERHAUT, L. (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 3, sv. 1. M-O, 2000, s. 66

¹⁸⁰ MACHALA, L. (ed.) a kol. *Panorama české literatury: literární dějiny od počátků do současnosti*, 1994, s. 267-268

¹⁸¹ FORST, V, a kol. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*, 3, sv. 1. M-O, 2000, s. 66-67

¹⁸² BLAHYNKA, M. *Marie Pujmanová*, 1961, s. 6-9

Ještě, než vydala svá první díla, se v roce 1912 provdala za advokáta V. Zátku, se kterým cestovala po Evropě. Jejich manželství nebylo ale šťastné, a tak se v roce 1919 vdala za operního režiséra a hudebníka F. Pujmana, po němž přijala své příjmení.¹⁸³ V roce 1917 vydala své první dílo „*Pod křídly*“, kde se zaměřila na harmonický obraz rodiny. Nicméně po první světové válce sepsala zcela jinak naladěné dílo „*Povídky z městského sadu*“ (1920), kde už líčila útrapy poválečné generace středoškoláků.¹⁸⁴ Také v roce 1917 začala působit v literárních novinách a stala se divadelní kritičkou. Psala do „*Lípy*“, „*Kmenu*“ nebo do deníků „*Národní politika*“, či „*Tribuna*“. V dalších letech cestovala po Evropě a účastnila se také v roce 1930 kongresu Penklubu (kterému v Československu předsedal Karel Čapek) ve Varšavě. Až do návštěvy Sovětského svazu v roce 1932 zastávala názory křesťanského socialismu. Posléze se už dostala do ideového prostředí J. Fučíka nebo B. Václavka, kteří ji velice ovlivnili. Začala se velice angažovat ve volebních kampaních komunistické strany, kde vyzdvihovala ženskou problematiku.¹⁸⁵ V roce 1937 sepsala na pokračování trilogii „*Lidé na křižovatce*“, „*Hra s ohněm*“ (1948) a „*Život proti smrti*“ (1952), ve které se zaměřila na vývoj dvou ideologicky odlišných rodin (proletářské a intelektuální) v meziválečném i válečném období.¹⁸⁶ Během války a okupace Československa vystupovala ve společnosti velmi obezřetně, a snažila se spíše vydávat neutrální díla, která se zabývala dívčí tematikou – „*Pacientka doktora Hegla*“ (1940) nebo „*Předtucha*“ (1942).¹⁸⁷ V roce 1946 vstoupila do „*KSČ*“ a v pozdějších letech se stala jedním z hlavních propagátorů režimu, kdy například souhlasila s popravou Milady Horákové. Získala řadu státních cen (podobně jako M. Majerová) za svá literární díla (1953 byla jmenována „*národní umělkyní*“) a zemřela 19. května 1958 ve Smíchovském sanatoriu v Praze.¹⁸⁸

¹⁸³ FORST, V, OPELÍK, J, a MERHAUT, L. (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 3, sv. 2. M-Ř. P-Ř, 2000, s. 1163

¹⁸⁴ MACHALA, L, (ed.) a kol. *Panorama české literatury: literární dějiny od počátků do současnosti*, 1994, s. 269

¹⁸⁵ FORST, V, OPELÍK, J, a MERHAUT, L. (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 3, sv. 2. M-Ř. P-Ř, 2000, s. 1163

¹⁸⁶ MACHALA, L, (ed.) a kol. *Panorama české literatury: literární dějiny od počátků do současnosti*, 1994, s. 269

¹⁸⁷ BLAHYNKA, M. *Marie Pujmanová*, 1961, s. 86-87

¹⁸⁸ FORST, V, OPELÍK, J, a MERHAUT, L. (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 3, sv. 2. M-Ř. P-Ř, 2000, s. 1163-1164

4.6. Jan Slavík

Předposledním intelektuálem je historik Jan Slavík, který se narodil 25. března 1885 ve Šlapanicích u Slaného do sedlácké rodiny. Mládí prožil ve Slaném, kde studoval na gymnáziu a svá středoškolská studia ukončil na gymnáziu v pražských Vinohradech. Vysokoškolská studia prožil na Univerzitě Karlově, kde studoval historii a setkával se se svým učitelem Josefem Pekařem, proti kterému se postavil ve sporu o smysl českých dějin a zastal se T. G. Masaryka. Na univerzitě se na námět svého profesora Jaroslava Golla začal věnovat ruským reáliím a dějinám. Při svých vysokoškolských studiích publikoval řadu prací a článků, ve kterých se zajímal o vztah Habsburků a Ruska, což potvrdil i ve své dizertační práci „*Sigmund z Herbersteina*“. V akademické oblasti působil i po studiích, jelikož vedl historické semináře a účastnil se vydání „*Ottova slovníku naučného*“. V dalších letech už ale opustil Univerzitu Karlovu a začal pracovat jako středoškolský učitel. Když skončila první světová válka, Jan Slavík stanul v čele kladenského okresu přes „*Národní výbor*“, jehož byl členem.¹⁸⁹

Další životní etapy Jana Slavíka lze rozdělit do několika okruhů, z nichž je možné vyzdvihnout jeho spolupráci s T. G. Masarykem, spor s Pekařem či zájem o ruskou revoluci a její dozvuky v českém prostředí po roce 1948. Touto prací by jistě bylo vhodné se zmínit právě o jeho vztahu k ruským reáliím. Zpočátku je nutné vysvětlit, co si Slavík představoval pod pojmem revoluce? Slavík vycházel z A. de Tocquevilla a jeho pojetí historického průběhu, ve kterém označil revoluci za jev, který je třeba historicky zkoumat. Ruskou revoluci přirovnával ke známým historickým revolucím, jako třeba husitské či francouzské¹⁹⁰, z 18. století. Na základě toho bylo podle něj nutné rozpoznávat příčiny a výsledky několika faktorů (despotismu, nevolnictví, samoděržaví, socialismu apod.), které se objevovaly v ruských dějinách a carském režimu.¹⁹¹ Díky své širší znalosti ruských dějin si Slavík neodvážil tvrdit, že bolševická revoluce je reakčním projevem na soudobé problémy. Spatřoval problém revoluce v dalekosáhlejším měřítku, který započal už v carském Rusku.¹⁹² „*Revoluci chápal jako jev, který vzniká, rozvíjí se a odumírá, a v bolševické vládě viděl přechodnou etapu mezi samoděržavím a ruskou demokracií.*“¹⁹³

¹⁸⁹ BOUČEK, J. *Iluze a skutečnost*, 2000, s. 7-9

¹⁹⁰ Pozn. „Z tohoto úhlu pohledu vidí a charakterizuje Slavík carské Rusko stejně jako někdejší Ancien Régime ve Francii. Jejich systém je hodnocen výhradně jako systém směřující k revoluci vlastní nehybností, zastaralostí a neschopností proměny.“ – dostupný z: DOUBEK, V. Jan Slavík a carské Rusko, in: BABKA, L (ed.) a ROUBAL, P (ed.). *Život plný střetů: Dílo a odkaz historika Jana Slavíka (1885-1978)*, 2009, s. 184

¹⁹¹ BOUČEK, J. *Iluze a skutečnost*, 2000, s. 11

¹⁹² DOUBEK, V. Jan Slavík a carské Rusko, in: BABKA, L (ed.) a ROUBAL, P (ed.). *Život plný střetů: Dílo a odkaz historika Jana Slavíka (1885-1978)*, 2009, s. 183

¹⁹³ BOUČEK, J. *Iluze a skutečnost*, 2000, s. 11

Nicméně se po této důležité odbočce vrátím k jeho další životní etapě. Jan Slavík začínal být v průběhu dvacátých let velice aktivním žurnalistou, když přispíval svými články například do periodik „Času“, „Stráže svobody“, „Národního osvobození“ či měsíčníku „Slovanský přehled“. V roce 1925 se stal ředitelem „Ruského zahraničního historického archívu“, ve kterém se shromažďovaly dokumenty o ruských politických, sociálních a kulturních dějinách od 19. století. Slavík měl tak k dispozici velké množství dokumentů, na kterých mohl zakládat svou historickou práci k Rusku.¹⁹⁴ Z jeho pobytů zde tak vznikly tři významné cestopisné reportáže, které dokonale vyobrazují soudobou realitu na rozdíl od některých zmíněných intelektuálů. Byla to díla jako „Co jsem viděl v sovětském Rusku“ (1926), „Podruhé v sovětském Rusku“ (1927) a „Potřetí v sovětském Rusku“ (1932).¹⁹⁵ Mezitím ale Jan Slavík sepsal několik významných děl týkajících se ruské tematiky, např. „Kapitoly o Leninovi“ (1924), „Smysl ruské revoluce. Úvahy a kritiky“ (1927), „Studie k dějinám ruské revoluce. III. oposice v bolševické straně“ (1928), „Bolševismus v přerodu“ (1932) a další. Když byla v roce 1935 podepsána spojenecká smlouva ČSR se Sovětským svazem, byl Slavík požádán, aby přestal s kritikou Sovětského svazu. Ale i přesto vydal v roce 1936 kritický článek „Náš poměr k SSSR. Kriticky poznávat nebo bez kritiky doporučovat sovětské Rusko“. Za své názory byl tak často označován za tzv. „Anti-Slavíka“, který byl proti ruskému režimu. Dostával se tak do roztržek s předními podporovateli sovětského Ruska, jako třeba Zdeňkem Nejedlým.¹⁹⁶ Po okupaci nacistickým Německem a po vytvoření „Protektorátu Čechy a Morava“ 15. března 1939 byl nucen odejít do penze. Slavíka to ale do roku 1940 neodradilo od jeho práce a komentářů, které nebyly přívětivé k nacistické okupaci. Právě až v roce 1940 byl pod výhrůzkami gestapa nucen zanechat svých komentářů a publikací. Po osvobození v roce 1945 obdržel Jan Slavík další nepříjemnou ránu. Do Ruska byl odvezen ruský archiv, kterého byl do roku 1925 předsedou. Po únoru 1948 nastaly pro Jana Slavíka další těžké časy, jelikož by opět pronásledován, zatčen a uvězněn na čtyři měsíce na Pankrác. Posléze byl vyloučen ze všech společenských pozic. Až v 60. letech se začal postupně objevovat ve společnosti a díky „Pražskému jaru“ mohl i přednášet a vydávat některé své publikace. Nicméně tento nádech měl strmý sráz po normalizační konsolidaci po roce 1968. Jan Slavík zemřel v úctyhodném věku 93 let 9. května 1978 v Praze.¹⁹⁷

¹⁹⁴ BOUČEK, J. *Iluze a skutečnost*, 2000, s. 12-13

¹⁹⁵ VACEK, J. Sovětský svaz v reportážích a svědectvích Jana Slavíka a některých západních intelektuálů z dvacátých a třicátých let 20. století, in: BABKA, L. (ed.) a ROUBAL, P. (ed.). *Život plný střetů: Dílo a odkaz historika Jana Slavíka (1885-1978)*, 2009, s. 204-206

¹⁹⁶ BOUČEK, J. *Iluze a skutečnost*, 2000, s. 14-17

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 23-29

4.7. Jiří Weil

Posledním zástupcem intelektuální sféry je Jiří Weil. Narodil se 6. srpna 1900 v Praskolesech u Hořovic do židovské rodiny Jana Weila a jeho manželky Olgy Weilové. Jeho otec měl podíl ve firmě „Weil&Klein“, která vyráběla dřevěné rámy – po první světové válce firma zkrachovala. Nicméně malý Jiří žil do doby, než propukla první světová válka, v poměrně zajištěné rodině, které vynášelo vyrábění rámu a jejich zasklívání. Už na střední škole se básnicky projevoval a po své maturitě v roce 1919 měl jasno o své budoucnosti – chtěl se stát spisovatelem. Jiří Weil začal básnicky experimentovat už na gymnáziu v Křemencové ulici v Praze. První pokusy se otiskly v „Ruchu“ nebo „Orfeu“.¹⁹⁸

Mezitím začal studovat na Univerzitě Karlově slovanskou filologii a srovnávací dějiny. To už bylo v letech, kdy se v Rusku bolševici chopili moci a snažili se ji konsolidovat. Ještě na vysoké škole se zapsal na hodiny ruštiny, aby mohl posléze překládat díla ruských spisovatelů jako byli Vladimir Majakovskij či Boris Pasternak. Rusko jej začínalo velice zajímat, a dostával se tak v českém prostředí do kruhů anarchistických a komunisticky smýšlejících intelektuálů jako S. K. Neumanna, který měl pozoruhodně velký vliv na řadu českých spisovatelů, viz Marie Majerová nebo Karel Čapek a další. Nebylo pak tedy náhodou, že Weil neodmítl studentskou delegaci do bolševického Ruska v roce 1921. Na oplátku pak Weil vítal ve stejném roce sovětskou delegaci, která mu dala do rukou jeho první překlad dnes již ruského klasika Majakovského.¹⁹⁹ Od roku 1922 do roku 1931 působil jako zaměstnanec na sovětském zastupitelství v Praze. Mezitím začal také přispívat do řady významných periodik, jako třeba „Lidové noviny“, „Proletkult“, „Rudé právo“ nebo „Červen“.²⁰⁰

Když v roce 1928 ukončil svá vysokoškolská studia dizertační prací tykající se Gogola a anglického románu, začal se primárně živit jako překladatel. Klíčovou událostí v jeho životě se pak stal odjezd do Ruska v roce 1933, kde se měl soustředit na překlad marxistických klasiků, např. Lenina. I když byl členem „KSC“, tak v Rusku musel vstoupit do „VKSb“. Pobyt se mu stal ale osudným, když se dostal v rámci „velkého teroru“ do hledáčku tajné policie, a byl poslán do střední Asie, kde byl nucen psát propagandistické články o Rusku a komunismu. Když se později vrátil do Československa, vydal svůj román „Moskva-hranice“, který vyvolal

¹⁹⁸ VONDRÁČKOVÁ, J. *Mrazilo-tálo (O Jiřím Weilovi)*, 2014, s. 5-9

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 10-12

²⁰⁰ MACHALA, L. (ed.) a kol. *Panorama české literatury: literární dějiny od počátků do současnosti*, 1994, s. 268

ve společnosti velký rozruch. Weil pak ještě sepsal dílo „*Dřevěná lžice*“, kterou navazoval na „*Moskvu-hranice*“. Díky silné kritice levicové inteligence „*Moskvu-hranice*“ byl vyloučen z komunistické strany. Román ocenil např. Václav Černý nebo Bohumil Mathesius.²⁰¹ V roce 1942 se oženil s Olgou Frenclovou. Když propukla druhá světová válka, Weil byl jako Žid v roce 1942 povolán do transportu, do kterého ale nenastoupil. Aby unikl transportu vykonal fiktivní sebevraždu a do konce války se skrýval v ilegalitě. Po osvobození vydal ještě dva romány „*Makanna, otec divů*“ (1945) a „*Barvy*“ (1946). Po válce působil ve „*Státním židovském muzeu*“ v Praze a tematiku židovství a antisemitismu zasazeného do okupované Prahy vnesl do díla „*Na střěše je Mendelssohn*“.²⁰² Weil byl sice opět přijat do „*Svazu Československých spisovatelů*“ na přímluvu Nezvala, ale jeho novým domovem se stala židovská obec, ke které se sice před válkou nehlásil, ale za války jej přijala mezi sebe a postarala se o jeho přežití. Zemřel 13. prosince 1959 v Praze.²⁰³

²⁰¹ MACHALA, L, (ed.) a kol. *Panorama české literatury: literární dějiny od počátků do současnosti*, 1994, s. 268

²⁰² GREBENÍČKOVÁ, R. Jiří Weil a moderní román, in: WEIL, J. *Život s hvězdou*, 1967, s. 9-10

²⁰³ MACHALA, L, (ed.) a kol. *Panorama české literatury: literární dějiny od počátků do současnosti*, 1994, s. 268

5. Realita a iluze Sovětského svazu optikou prvorepublikových intelektuálů v letech 1920-1935

Co je to iluze, co je to skutečnost či realita? Otázky a jejich odpovědi, které jsou důležité pro pochopení komplexnosti celé kapitoly. Komplexnosti v uvažování jednotlivých autorů a vymezení pravé skutečnosti, nikoliv té, kterou si představovali. Jistě by se našla celá řada možností a odpovědí na tyto otázky ale příznačné bude užít vysvětlení od Jana Slavíka.²⁰⁴ „Pokud přání trvá, toužíme po ideálu, tj. vidíme jen ty příjemné, světlé stránky žádané věci, ale jakmile byla tužba splněna, stává se okamžitě realitou, skutečností, která všude na světě vedle světla má svůj stín, vedle líce také rub.“²⁰⁵

5.1. První cesty do revolučního Ruska na počátku 20. let

Pro počáteční cesty ve 20. letech bylo příznačné, že byly poskytovány především levicově smýšlejícím intelektuálům, kteří mohli exkluzivně podat svědectví o ruském zázraku. První cesty provázela dychtivost poznat nový svět na východě, který byl obestřen rouškou tajemství. Pro mnohé se jednalo o vstup do nového světa. Nové návštěvníky ovlivňovaly komunistické symboly a propaganda, s hesly oslavujícími pracující lid a ústřední představitele státu.²⁰⁶ Mezi prvními návštěvníky v novém Rusku byl Ivan Olbracht, kterého doprovázel člen „Československé strany na Rusi“ Jaroslav Salát-Petrlík a Emanuel Vojtauer. Velkou doménu v té době představoval v Rusku Bohumír Šmeral, který dokonce jednal s předními činiteli bolševického režimu (Lenin, Trockij) o budoucím vývoji komunistické strany v Československu. Jak Olbrachtovy „*Obrazy ze soudobého Ruska*“, tak Šmeralova „*Pravda o sovětském Rusku*“ vyvolala na domácí scéně pozdvižení a někteří autoři se rozhodli prověřit jejich pohled na vlastní oči. Sociálnědemokratický politik Jaromír Nečas se tak vydal na několikátýdenní cestu do Ruska, aby pak uvedl realie sovětského režimu na pravou míru. Československé veřejnosti tak dodal kritický text nad Olbrachtem a Šmeralem „*Skutečná pravda o sovětském Rusku*“.²⁰⁷

²⁰⁴ SLAVÍK, J. Iluze a skutečnost, in: BOUČEK, J. *Iluze a skutečnost*, 2000, s. 36-37

²⁰⁵ Tamtéž, s. 37

²⁰⁶ GLOGAROVÁ-DAVIDOVÁ, J, a DAVID, J. *Obrazy z cest do země sovětů: České cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917-1968*, 2017, s. 60-64

²⁰⁷ ŠIMOVÁ, K. Cesty československých intelektuálů do sovětského Ruska, in: ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, 2017, s. 58-60

5.1.1. První dojmy ze země zaslíbené od Olbrachta a Šmerala

Jistě je zajímavé nastínit obraz samotné cesty do Sovětského svazu z roku 1920. Na svou pouť se Olbracht vydal z Prahy 31. ledna 1920. Když se tedy Olbracht se svými přáteli (soudruh Salát a nejmenovaný doktor filosofie²⁰⁸) ilegálně vydal do Leninova Ruska, neměl vlastní pas (pouze falešný), ani dostatek peněz (jenom několik zlatých korun), o kterých se ale domníval, že nebude stejně potřebovat, když se zanedlouho ocitne v zemi Sovětů.²⁰⁹ Cesta do země Sovětů ale nebyla vůbec jednoduchá. Potíže v podstatě nastaly v každé zemi, přes kterou museli do Ruska cestovat – Německo, Litva, Lotyšsko, Estonsko.²¹⁰ Mimo to se na své cestě do Ruska v každé zemi setkávali s významnými politickými a společenskými osobnostmi, jelikož jejich cesta byla v Československu sledována, a tak i oni sami často lhali o svých plánech – „*Lžeme dál svou starou historii o vědecké misi, nezapírám ani to, bude-li možno, že bychom se rádi podívali do země Sovětů, poněvadž zprávy odtamtud jsou naprosto protichůdné a my bychom se chtěli přesvědčit na vlastní oči, abychom mohli soudruhům v Československu referovat*“.²¹¹

Velké komplikace nastaly především v Estonsku. Trojice Čechů musela nejprve získat povolení o vstupu do bolševického Ruska, což se podařilo díky ruské zahraniční delegaci v estonském Révalu (dnešní Tallinn) po schůzce se soudruhem Čičerinem (komisař pro zahraniční věci). Napříč Estonskem cestovali převážně vlakem, ale když se blížili k ruským hranicím, tak též i koňskými povozy. Nicméně před Leningradem nastoupili opět do vlaku a před půlnocí 3. března 1920 se dostali do Leningradu – prvního města v zemi Sovětů.²¹²

Bohumír Šmeral se vydal do Ruska stejnou cestou. 3. března roku 1920 vyrazil směr Drážďany a posléze projel přes Německo, Litvu, Lotyšsko a Estonsko do Ruska.²¹³ V danou dobu nebylo tolik cest na vybranou, když ještě v západní části Ruska probíhaly boje v občanské válce a vztahy mezi československou vládou a sovětskou byly napjaté. Před svou cestou do Ruska musel též podobně jako Olbracht prodiskutovat praktické okolnosti své cesty, a tak se 5. března (tedy v době, kdy už Olbracht byl v Rusku) setkal se zástupci sovětského státu v Německu a

²⁰⁸ Pozn.: Olbracht cíleně nejmenoval Emanuela Vojtauera, který v rámci Protektorátu Čechy a Morava spolupracoval s Emanuelem Moravcem – tedy kolaboroval s nacistickým Německem. Nicméně byl za první republiky horlivým komunistou, což se odrazilo i do jeho tvorby. V roce 1920 jako reakci na svůj pobyt v Rusku s Olbrachtem napsal dílo „*Revoluce a diktatura proletariátu*“. Jeho rétorika se radikálně změnila po mnichovském diktátu a v díle „*Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem*“, kde podpořil nacistické Německo. – dostupné z: ČELOVSKÝ, B. *Strážce nové Evropy: prapodivná kariéra novináře Emanuela Vojtauera*, 2002, s. 20-28, 60-74

²⁰⁹ OLBRACHT, I. *Cesta za poznáním*, 1957, s. 19-20

²¹⁰ Tamtéž, s. 44-48

²¹¹ Tamtéž, s. 50

²¹² Tamtéž, s. 55-62

²¹³ ŠMERAL, B. *Pravda o sovětském Rusku*, 1920, s. 5

diskutoval s nimi nad cestou.²¹⁴ Šmeral své vyprávění o cestě do Ruska začíná podrobněji popisovat až v Estonsku. Z Estonska cestoval do Ruska se sovětskou delegací v čele s Čičerinovým diplomatickým kurýrem, soudruhem Skurkou. Šmeral ale na rozdíl od Olbrachta a jeho kolegů cestoval legálně, a tak se nemusel obávat problémů ohledně pasu nebo vydání povolení cestovat do Sovětského svazu. Povolení obdržel od Čičerina bez problémů.²¹⁵

Bohumír Šmeral vstoupil na půdu Sovětů 31. března 1920 a jeho první dojmy nebyly zcela pozitivní. To dle jeho slov zapříčinila především špatná logistika a organizovanost. Šmeral si své nepřijetí vysvětloval tím, že se koná komunistický sjezd. Na nádraží byly všude kolem něj komunistické symboly a znaky na vagónech, které vypadají poněkud zašle. Nicméně soudruh Skurka mu vysvětlil pravý význam toho, proč to nádraží nezraje novotou a Šmeral posléze souhlasil.²¹⁶ „*Představ si jaké úkoly dolehly na naše lidi po dobytí moci!... Mnohé není ještě tak, jak bychom si přáli. Ale když jenom po dvou letech pozoruji chod tohoto nádraží: Zázrak, zázrak, že jsme dospěli až sem.*“²¹⁷ Cestou z nádraží si všímal lidské každodennosti. Stejně jako Olbracht spatřuje na lidech oblečení, které se liší od toho evropského – tedy buržoazního. Těž vidí i maloobchodníky potulující se po ulicích nabízejíce různou veteš. Když dorazil s ruskou delegací do budovy „*Národního komisariátu*“, obdržel cenové poukázky na oběd a klíče od pokoje v hotelu „*Savoj*“, který byl poblíž hotelu „*II. dům sovětů*“, kde bydlel Olbracht a jeho kolegové.²¹⁸

5.1.2. Revoluční město z dojmů Olbrachta

Očekávání měl Ivan Olbracht před cestou do Ruska velmi romantická až idealizovaná, což se projevilo na prvních dojmech. V Leningradu se Olbracht příliš neohřál a přesunul se do Moskvy, kde prožil většinu svého pobytu v Rusku. Moskva v březnu byla prý mrtvé město. Mrtvé ale z pohledu Evropana a jeho zvyklostí s přepychem obchodů a v něm překypujícího zboží.²¹⁹ „*Toho již není... Na hlavní třídě je antikvariát, květinářský závod a módní obchody, kde ve velkém výkladu na mosazné holi visí jediný dámský klobouk, ošklivě křiklavý jako pro provazolezkyni.*“²²⁰ I přes tyto nedostatky Ivan Olbracht věřil v ruskou věc – věřil v revoluci a její poslání – věřil v symboly, které poznával na každém kroku, a v agitační hesla: „*Proletáři*

²¹⁴ MEJZLÍK, K. *Novinář Bohumír Šmeral*, 1980, s. 118

²¹⁵ ŠMERAL, B. Před branou proletářské říše, in: KÚN, V. *První cesty do země Leninovy*, 1973, s. 21-23

²¹⁶ ŠMERAL, B. První dny v Moskvě, in: KÚN, V. *První cesty do země Leninovy*, 1973, s. 25-26

²¹⁷ Tamtéž, s.27

²¹⁸ Tamtéž, s. 28-29

²¹⁹ OLBRACHT, I. *Obrazy ze soudobého Ruska I.*, 1920, s. 7

²²⁰ Tamtéž, s.8

všech zemí, spojte se!“. Mezi všemi omamujícími nápisy se též objevil nápis „Všeruské mimořádné komise pro boj s kontrarevolucí“ v Olbrachtově podání „Črezvyčajka“ neboli „Čeka“. Z jeho dojmů je zřejmé, že měl z „Čeky“ respekt, jelikož se na svých toulkách Moskvou několikrát setkal s touto represivní organizací.²²¹

Moskva nebyla mrtvá! Moskva žila! Moskva byla plna nového života, který Evropan nemohl pochopit. Olbracht to ale chápal, či si namlouval, že to chápe. Ekonomické problémy spojené s nedostatkem zboží zvrátil a definoval jako nový způsob života – tedy odvrácení se od buržoazních tradic a smyslu kapitalismu. S novým životem jde vstříc práci i ruský soudruh, který se má dobrému zdraví a chuti do života.²²² „Mezi povozy se proplétají s chodníku na chodník lidé, jdoucí za svou prací, soudruzi v šatech pytlovou zástěrou přepásaných i soudruzi v kožiších s astrachánovými límci, neboť i zde se obléká každý přiměřeně svému zaměstnání, jenže to neznamena, že ten s pytlou je chudý a ten s kožešinou bohatý.“²²³ Domnívám se, že tomu bylo naopak a třídní a společenská postavení spojená s jejich rozdíly byla v roce 1920 velice zřetelná, což níže objasní Jaromír Nečas. Podle Olbrachta si až na vyšší státní, úřední či vojenské pozice nemohl dovolit chodit v ozdobných kožiších obyčejný občan – až na bývalého buržou.

Olbracht si též všímal církevních pozůstatků („popi“) a ekonomických důsledků války (první světové i občanské). Jedním z těchto důsledků bylo žebráctví, z čehož byl Olbracht velice udiven – „Byl jsem připraven na hlad, drahotu... na žebráka nikoliv“.²²⁴ Až poté, co se Olbracht pobaví s jednou soudružkou o tomto problému, připustí, že daná situace není tak špatná, což se snaží potvrdit i z vlastní zkušenosti z 16 let, kdy navštívil se svým otcem Kyjev, kde se táhly dlouhé řady žebráků ke kostelům. Na otázku, proč byli v Moskvě žebráci, si Olbracht odpověděl tím důvodem, že chybí vagóny, které by Moskvu zásobovaly, protože jinak je na vesnicích jídla a obilí dostatek, jenom železnice a vagóny postihla válka. S tím totiž souvisí i ceny potravin, z kterých byl Olbracht velice zaskočen. O tom ale více u Nečase a Pujmanové.²²⁵ „Zajímáte se o ceny, soudruhu? ,Co stojí ta krabička sirek?‘ – ,Osmdesát rublů. ‘ Ou!..., Tedy dosti, dále se neptejte, máte ještě kapitalistické oči...“²²⁶

²²¹ OLBRACHT, I. *Obrazy ze soudobého Ruska I.*, 1920, s. 8-9

²²² Tamtéž, s. 10-11

²²³ Tamtéž, s. 11

²²⁴ Tamtéž, s. 12-13

²²⁵ Tamtéž, s. 13-15

²²⁶ Tamtéž, s. 14

Revoluční ulice tak podle Olbrachta v Moskvě kvetla a žila svou činností. Lidé se starali a žili svůj život. Jaro dorazilo společně s oblevou do Moskvy na počátku dubna roku 1920. Při lepším počasí navštívil Olbracht Sucharevku. Podobných jarmarků či trhů bylo v Moskvě několik, ale žádný nebyl jako Sucharevka.²²⁷ „Zde se prodává všechno možné. (...) Komuniste sem nejde. Pokládal by si to za hanbu.“²²⁸ Sucharevka ztělesňovala buržoazní minulost Moskvy a Ruska. Byl to osamocený ostrov, na kterém ještě vládl měšťanský život, a s ním spojené zvyklosti. Podle Olbrachta je to místo pro Wrangela, Děnikina, Gajdu a další zlořády, kteří se paktují proti bolševickému Rusku a vedou bílé armády. Zde si tedy Olbracht všímá i bojů v občanské válce a protivníků bolševiků, které společně s československými legiemi obviňuje z jejich buržoazních a protiruských akcí²²⁹. Nicméně velice intenzivně s nádechem pozitivního vývoje v občanské válce popisuje útrapy bílých armád, z čehož má očividně radost.²³⁰ „...Děnikin, Judenič, Balachovič, Kolčak či Gajda, když tihle staří byli smeteni mladou silou nového světa a rozprášeni jak pápěrky (...) Kolčak je mrtev; pro Děnikinovu armádu, sevřenou na Chersonu, prosí Angličané za milost, dovolávající se již jen humánních citů sovětské vlády; a Čechoslováci, těch pyšných šedesát tisíc, jsou kdesi ve východní Asii, prodáni, zrazeni, ošizeni, a ze slavných legií vrátí se jen malinké zbytky živých a ohromné seznamy ztrát.“²³¹

Dnes již víme, že se legie vrátily poněkud krkolomnou cestou²³² do Československa bez ohromných ztrát, které Olbracht líčí. Soudobou realitu, kterou jsem prezentoval v druhé kapitole, Olbracht vesele idealizoval i v případě dostatku potravin. To sledoval ze svého hotelu „II. dům sovětů“ (před revolucí se jmenoval „Metropol“), kde byl ubytován za první světové války shodou okolností i T. G. Masaryk („Toho času tam bylo s obsluhou na pět set lidí. Na půdě hotelu bylo asi padesát Kerenského junkerů, ti střídali na bolševiky a bolševici z divadla

²²⁷ OLBRACHT, I. *Obrazy ze soudobého Ruska I.*, 1920, s. 20-23

²²⁸ Tamtéž, s. 36

²²⁹ Pozn.: „Československé vojsko vytvořené pro boj za svobodu s upřímnou láskou přispívá k osvobození bratrských národů; ono s hlubokou radostí sleduje tvoření nového státního života a nového právního řádu v Sibiři...“, - dostupné z: ČESKOSLOVENSKÝ DENÍK: *Orgán Československé národní rady a Svazu československých spolků na Rusi: Sibiřské vládě* [online]. Čeljabinsk, pátek 5. 5. 1918, roč. 1, č. 116, s. 4. [cit. 22.06.2020]. dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nacr/view/uuid:6b39f5f5-7d58-11e1-9ec7-001b21b897bf?page=uuid:6b39f5f6-7d58-11e1-9ec7-001b21b897bf>

²³⁰ OLBRACHT, I. *Obrazy ze soudobého Ruska I.*, 1920, s. 29-32

²³¹ Tamtéž, s. 32

²³² Pozn.: „Náš transport na lodi Hefron, který vyjel 30. října z Japonska, přibyl 20. prosince do Terstu – Transport Yoan Maru připlul do Singapur v Indii 28. prosince, za dva dny odjel dále.“ – dostupné z: ČESKOSLOVENSKÝ DENÍK: *Orgán Československé národní rady a Svazu československých spolků na Rusi: Naše evakuace* [online]. Irkutsk, čtvrtek 1. 1. 1920, roč. 3, č. 1 (572), s. 1. [cit. 22.06.2020]. dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nacr/view/uuid:58f0eb8c-7d5d-11e1-9ec7-001b21b897bf?page=uuid:58f0eb8d-7d5d-11e1-9ec7-001b21b897bf>

na ně.²³³). Je zajímavé, jak vzpomínal Masaryk z vlastních zkušeností a Olbracht z vyprávění na dobytí hotelu „Metropol“. Masaryk: „*Jedné noci po kanonádě kadeti z hotelu odtáhli, ale bolševici pálili dál. Hotel se vzdal a bolševici určili, že na druhý den, tuším v sobotu, hosté mohou odtáhnout.*“²³⁴ Olbracht to samozřejmě nezažil na vlastní kůži jako T. G. Masaryk, ale i přesto zachoval charakteru vyprávění poměrně věrný obraz tehdejší situaci. „*Bolševici přitáhli konečně dělo a jali se do „Metropole“ pražiti šrapnely..., Nějaké památky přece zbyly.*“²³⁵

Olbracht si tak celkově svůj pobyt velice užíval, což je zřejmé i z dopisů adresovaných Heleně Malířové (s kterou žil do 30. let) z dubna až května roku 1920 z Moskvy, kde idealisticky vypisoval realitu života Moskvy.²³⁶ „*Daří se mi dobře, velmi dobře, jak se mi ještě v životě nevedlo; přál bych si, abys tu byla se mnou, abych se s Tebou mohl poradovat ze všeho toho, co zde prožíváme. (...) Ulice jsou rušné, živé a jaksi celé veselé, všichni lidé hezky ustrojeni, bez bot žádný, všude plno krámků, mléko, potraviny, nejrůznější zboží.*“²³⁷

5.1.3. Šmeralovy špásy

Bohumír Šmeral často chodil na procházky, velice rád pozoroval tamní život a veškeré maličkosti, a tak si nemohl nechat ujít Kreml a Rudé náměstí, které navštívil už druhý den po svém příjezdu (1. dubna 1920). Zde si všimá dalších komunistických symbolů, které byly často vystavovány na náboženská místa, aby zakryly jejich podstatu. „*Náboženství je opium národů*“.²³⁸ „*Zrovna u parku vlevo brána Rudé náměstí u Kremlu..., Bez nejmenšího rušení klečí před ní stará babička, sklání hlavu k zemi a křížuje se pravoslavnými kříži..., Často se stane, že negramotný pravověrec pokládá také tento ozdobně upravený nápis za něco svatého. Klaní se a křížuje před kapličkou a stejně se křížuje před nápisem.*“²³⁹

²³³ ČAPEK, K. *Hovory s T. G. Masarykem*, 1937, s. 160

²³⁴ Tamtéž, s.161

²³⁵ OLBRACHT, I. *Obrazy ze soudobého Ruska I.*, 1920, s. 40

²³⁶ OLBRACHT, I. *Jak to vypadá v Rusku? (ze soukromých dopisů Ivana Olbrachta)*, Červen [online]. Praha, 24. 6. 1920, roč. 3, č. 15, s. 174-175, [cit. 08.05.2020]. ISSN 1211-8966, dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:428c1540-685f-11ea-8ce3-005056825209?page=uuid:949d7c40-6876-11ea-a881-5ef3fc9ae867>

²³⁷ Tamtéž.

²³⁸ ŠMERAL, B. První dny v Moskvě, in: KÚN, V. *První cesty do země Leninovy*, 1973, s. 32-33

²³⁹ Tamtéž, s. 33

Ze svého pobytu v Moskvě si zanechal poznámky například o Velikonocích. Z obyčejné procházky Moskvou 14. dubna 1920 s českými kolegy (i Olbrachtem) vznikly zajímavé poznatky. O Velikonocích Šmeral poznamenává, že je v Rusku slaví dvakrát – tedy podle západoevropského a pravoslavného modelu. Nicméně komunisté neslaví nic.²⁴⁰ – „*Pro komunisty zde není svátků vůbec. Jen práce, práce, práce*“.²⁴¹ Šmeral si tak uvědomuje jaké mají církevní pozůstatky na obyvatelstvo vliv. Na toto působení se ale podle jeho slov bolševici neřívají příliš vřele. Tuto skutečnost ještě podpořil svým poznatkem – „*Hned prvou neděli pobytu v Moskvě jsem nepřehlédl, jak plny jsou kostely*“.²⁴² V tomto ohledu se Šmeral domnívá, že každodenní těžkosti, které lid zažívá, jsou logickým vyústěním jejich obnovující se víry v náboženství. Dokonce Šmeral vybízí sovětskou vládu, aby podpořila jakýsi mysticismus, který by stmeloval masy věřících. Mysticismus by měl jistě sloužit ale k sovětské propagandě.²⁴³ „*Proletariát, ovládající stát, má k tomu prostředky a při psychologii zdejšího lidu myslím, že by to dobře působilo. (...) Dobré revolucionáře samozřejmě jsou církevní svátky, buržoazní předsudky, ale dnes je cítit, že též ona ráda se podřizuje půvabu dne, jenž ani pro ni není všedním..., Všichni komunisté jsou hodní.*“²⁴⁴

Šmeral si ještě poznamenal 23. května 1920 své poslední dojmy z Moskvy, než odjel zpět do Československa. Byl velice smutný, že musí opouštět zemi Sovětů, a doufal, že se v Československu zrodí něco podobného jako Rusku.²⁴⁵ „*Dnes Rusko, zítra celý svět!*“²⁴⁶ Po svém příjezdu (6. června 1920) pronesl několik vět, které vystihují jeho zabarvení a pocity z návštěvy Ruska. „*Vrátil jsem se ze sovětského Ruska..., Přicházím z jiného světa, přicházím jiný člověk. Co se děje v Rusku, jest ohromné, závrtné, poctivé, rozumné, nutné, nepřemožitelné..., Všechna sugesce, již se zoufalou rafinovaností i s terorem usiluje po dva roky na celém světě prosadití třída kapitalistů se všemi nástroji a pomocníky své moci, jest lží, které velikostí nebylo snad ještě rovné v dějinách.*“²⁴⁷

²⁴⁰ ŠMERAL, B. *Pravda o sovětském Rusku*, 1920 s. 63

²⁴¹ Tamtéž.

²⁴² Tamtéž.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 64

²⁴⁵ ŠMERAL, B. *Poslední dny v Moskvě*, in: KÚN, V. *První cesty do země Leninovy*, 1973, s. 139-141

²⁴⁶ Tamtéž, s. 141

²⁴⁷ ŠMERAL, B. *Pravda o sovětském Rusku*, 1920, s. 3

5.1.4. Olbracht a Šmeral obdivují kult Lenina

Konečně se také Olbracht při svém pobytu v Moskvě setkal s V. I. Leninem. Olbracht jej spatřil omámen rudozlatou kombinací v moskevském divadle. Byl to pohled na muže, který v Olbrachtových očích znamenal samu podstatu komunismu, který v Rusku budoval. Nicméně jeho velké činy se doslovně nerovnal jeho postavě, kterou Olbracht popisoval.²⁴⁸ „*Nevelký, širokoplecí, s tmavě rusou bradkou, s pleší, čelem nevysokým, ale silně klenutým a v před směřujícím, jako by hotovým, podobně čelu býčímu, proraziti vše, co se mu postaví do cesty..., Prohlížím si toho nejmocnějšího muže světa. Imposantní zjev? Ne. Tvář genia? Ne. Je podoben organisátoru českého Podkrkonoší, zesnulému soudruhu Kuličkovi.*“²⁴⁹ Olbracht se tak tedy snaží Lenina ukázat jako obyčejného člověka, který je roven i obyčejnému soudruhovi z Podkrkonoší. Jediným podstatným rozdílem, který z Lenina dělá tvůrce nového světa, je potřeba. Je to potřeba, kterou mu dal do rukou lid. Potřeba revoluce, kterou dokázal a vyvedl Rusko z nicoty k lepšímu životu.²⁵⁰

A Jak byl Lenin oděn? „*Je ustrojen jako dělník zaměstnaný prací, která neznečišťuje; v hnědém zapjatém kabátci a přizrzlých, zvarhánkovatělých kalhotách.*“²⁵¹ A co jeho gesta a výstup? „*Jeho hlas je silný a plný..., Jeho věty jsou klidné, důrazné, jedna jako druhá..., Ruce v šest zastřené pomalu nahoru a pomalu dolů, tu několik klidně plných pohybů ukazovátkem, pevná čára klidného mávnutí rukou: v zákon vyhraněná, zkrytalisovaná vášeň.*“²⁵² Ivan Olbracht byl tak omámen atmosférou a paralyzován Leninovým zjevem, že jej dokonce přirovnal ke křesťanské modle, která tvoří království nebeské! Netvoří jej ale bezdůvodně – má svého proroka, kterému je zasvěcena tato práce – Karla Marxe, podle kterého Lenin zařídil diktaturu proletariátu.²⁵³ „*Kdo je tento Vladimír Iljič Lenin? Stavitel!..., Největší stavitel, jakého zná historie. Hledám v dějinách marně takového a nalézám jen vzdáleně podobný obraz v Pavlovi z Tarsu, ve svatém Pavlovi, který s touž vášní v zákon a řád obrácenou, s touž systematicností úžasného stavitele, s touž nevšimavostí ke krvavým hekatombám, rozdrčeným při stavbě pyramidovými kvádry a rozsápaným jeřáby, dovedl také budovati království, jehož králem nebude on, nýbrž mrtvý z Nazareta. Karel Marx, toť pravda a život!*“²⁵⁴

²⁴⁸ OLBRACHT, I. *Obrazy ze soudobého Ruska II.*, 1920, s. 7-8

²⁴⁹ Tamtéž, s. 8

²⁵⁰ Tamtéž, s. 8-9

²⁵¹ Tamtéž, s. 9

²⁵² Tamtéž, s. 10

²⁵³ Tamtéž, s. 12

²⁵⁴ Tamtéž.

Jak Lenina hodnotil Bohumír Šmeral? Očima politika, revolucionáře nebo snílka? Šmeral se setkal s Leninem na rozdíl od Olbrachta několikrát, a dokonce jej navštívil v jeho bytě v Kremlu a vedl s ním dlouhé rozmluvy. Úplně poprvé spatřil Šmeral Lenina na sjezdu komunistické strany, kde Lenin vystoupil se svým projevem. Šmeralovi jako pozorovateli neunikla (stejně jako Olbrachtovi) Leninova vizáž a gesta. Omámen prostředním kremelského Sverdlovova sálu vyzářujíc hesla „*At' žije Komunistická internacionála*“ nebo „*Proletariát nemá, co by ztratil, dobýt může teď celý svět*“ líčí Leninovu postavu.²⁵⁵ „*Úzká záda, krátký kalmukový kabát, postava ani malá, ani velká, ani slabá, ani silná...*, *Můj dojem pak je, že na Leninovi právě to je leninské, že není ničím zevně nápadný, „vynikající“..., Mohl by být pokládán stejně za městského živnostníka jako vesnického domkáře. A jaký zevnějšek, taková jeho řeč.*“²⁵⁶

Šmeral tak stejně jako Olbracht přičítá Leninovi určitou všednost a vizáž obyčejného člověka. V tom je zřejmě ukotvena Leninova jedinečnost a podstata, kterou oba vnímali. Leninem tak může být kdokoliv, i ten nejobyčejnější občan („*Nejlepší doklad, že Lenin, jenž není ničím jiným než jedním, nenápadným z ruských lidí, suverénně ovládá nejen své myšlenky, nýbrž také svůj lid*“²⁵⁷). Lenin tak dokáže udělat ze svého všedního vzhledu a projevu nevšedního muže, kterého následuje „celé“ Rusko. Pro Šmerala bylo toto nepřímé setkáním ukázkou opravdové práce, kterou bolševici v Rusku dokázali. Olbracht a Šmeral se zde opět shodují a snaží se ukázat, že obyčejní lidé dokážou udělat neobyčejné věci. Především tak Šmeral tuto neobyčejnou obyčejnost směřuje k českému proletariátu. K tomu jej přivedlo i jeho setkání s Leninem 6. května 1920. Šmeral se poprvé setkal s Leninem jen náhodou, když jej vojáci nepustili do sálu „*Velkého divadla*“. V tu chvíli šel ale stejným postranním vchodem Lenin, který Šmerala vysvobodil ze svízelné situace.²⁵⁸ „*Aj soudruh Šmeral! Kdosi mi podává ruku, tiskne mou mírnou srdečností a nepouštěje ji, a kráče přede mnou, vede mne dopředu. Já jsem přeslechl jméno, které Klinger vyslovil. Před sebou vidím jen sehnutá záda, krátký, kalmukový kabát, velmi, velmi sešlapané střevíce a dělnickou čepici, takovou, s jakou u nás pekaři odchází od pecí...*, *Je to on nebo to není on?...*, *Ano je to on. Lenin.*“ Lenin si pak přivolal Šmerala k sobě a následoval dlouhý rozhovor o politické situace v Evropě, o rusko-polské válce, národnostních otázkách nebo rovnosti.²⁵⁹

²⁵⁵ ŠMERAL, B. Dojmy ze sjezdu komunistické strany, in: KÚN, V. *První cesty do země Leninovy*, 1973, s. 35-36

²⁵⁶ Tamtéž, s. 36

²⁵⁷ Tamtéž, s. 38

²⁵⁸ ŠMERAL, B. Rozmluva s Leninem, in: KÚN, V. *První cesty do země Leninovy*, 1973, s. 121-122

²⁵⁹ Tamtéž, s. 125

Když Šmeral mířil do „*Velkého divadla*“ na vojenský projev Lenina, zastavovali jej na ulici pokřiky a hesla, kterými občané podporovali válku s Polskem („*Do války s polskými pány*“). Zde je důležité podotknout, že bolševická rétorika postavila válku proti Polsku na boji, nikoliv proti polskému lidu (tedy proletariátu), ale na boji vůči vykořisťovatelům – tedy buržoazii, kterou chtěla z Polska vymýtit, jako tomu dělala v Rusku. Šmeral zde ale poměrně dobře vystihl sílu bolševické propagandy, která dýchala na každém kroku.²⁶⁰ „*Sugesce, kterou bolševická vláda tak dovede ovládat veřejné mínění, vykonává své dílo. Myslím, že není možno, když přišli do Moskvy první zprávy opět o nové válce, aby obyvatelstvo, už tolik strádavší, se nezachvělo... Ale já už mám dojem, že nikdo nemyslí na obtíže, které budou, na to, že válka, za kterou stojí přece celá Dohoda a která rychle přibližuje svou frontu Kyjevu, mohla by také skončiti osudnou porážkou.*“²⁶¹ Šmeral byl zklamaný z ruské touhy po boji, jelikož věděl, co přinese ruskému lidu, který už tolik vytrpěl. Nakonec válka nebyla pro Rusko úspěšná a vedla k přetrvání „*Druhé polské republiky*“ do roku 1939.²⁶²

V rozhovorech o národnostní politice Šmeral přikládal svůj pohled pokrytectví a zahořklosti měšťácké demokracie s jejím přístupem k rovnosti. Podle Šmerala jsou ideje demokratické rovnosti neúčinné a vykořisťující. Šmeral tak vyčítá demokracii její zdánlivé prosazování rovnosti, které vede k vykořisťování tříd. K opravdové komunistické a pravé rovnosti dojde až po zrušení tříd. Lenin se ale při hovoru nevyjadřoval příliš konkrétně o národnostních otázkách, což Šmerala poněkud zklamalo a na jeho nekonkrétnost reagoval svou praktičností, která by měla být uplatňována v reálné politice, při otázkách národnostní rovnosti. Šmeral se tak snaží vyslovit formální náležitosti zkoumání jednotlivých států, na které by měl být kladen důraz při zkoumání rovnosti.²⁶³ „*1. Konkrétně odhadnout jeho podmínky dějinné, a zejména hospodářské; 2. jasně odloučit zájmy potlačovaných tříd, pracujících a vykořisťovaných, od všeobecného pojmu takzvaných ‚zájmů národní vůle‘, jímž zahalují se jen zájmy tříd vládnoucích; 3. stejně jasný rozdíl činit mezi národy potlačeny, závisly, nerovnoprávnými a mezi národy plného práva, potlačujícími, vykořisťujícími.*“²⁶⁴ Tyto faktory pak ukazují nerovnosti ve světě, vedené kapitalistickou a imperialistickou politikou, která některé státy uzurpuje. Šmeral též naráží na politiku vedenou po první světové válce a versailském míru, po

²⁶⁰ ŠMERAL, B. Vše pro válku, vše pro vítězství, in: ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, 2017, s. 109

²⁶¹ Tamtéž.

²⁶² ŠMERAL, B. Rozmluva s Leninem, in: KÚN, V. *První cesty do země Leninovy*, 1973, s. 124

²⁶³ Tamtéž, s. 125-126

²⁶⁴ Tamtéž, s. 126

kterém nastala v některých státech právě neúčinná měšťanská demokracie, které brání v plném rozvoji národa a jeho sebeurčení, které je spíše politické. Nedosahuje tak rovnosti v plné míře. Z toho je tak zřejmé to, co jsem popsal už výše – nespokojenost se založením československého státu po vzoru západních demokracií. Byl tak založen politický stát, který ztrácel koncepci dalšího. Šmeral tak usiloval o něco většího. O uspořádání, které by přesahovalo demografické hranice a sblížovalo národy přes proletářské a revoluční myšlení, které by ukončilo trápení s buržoazií a jejím vykořisťováním, jež by v jejím výsledku vytvořilo federaci národů, v jejímž čele by stálo sovětské Rusko, jako garant proletářství a komunismu.²⁶⁵ „...je nutno dělat politiku takovou, aby vedla k nejužšímu spolku všech národních a koloniálních hnutí za osvobození se sovětským Ruskem. Tato politika musí pokládat za svůj první cíl federaci všech států a národů, které se pro ni rozhodly. Tato federace států, v kterých se prosadí forma proletářské vlády a komunistického hospodářství, bude dle názorů Lenina v budoucnosti stávat stále semknutější, až se jednou v další dějinné budoucnosti vyvine v úplnou jednotu pracujících lidí různých národů.“²⁶⁶

Při rozhovoru se též dostanou k českému národnímu citění a situaci mladé československé republiky, kterou Lenin považoval za velmi problematickou. Přičítal to především nejednotě českého a německého proletariátu, díky české maloburžoazní a egoistické politice, která omezuje národní sebeurčení. Šmeral s Leninem souhlasí a přikládá k tomu podobná názorová stanoviska. Český národ se teprve nedávno vzpamatoval a osamostatnil se od habsburského útlaku. Do nového státu se ale přetavily staré způsoby aristokratického maloměšťanství a agrarismu, který ohrožuje zájmy proletariátu. Proto je také i Šmeralova práce v Čechách ztížena, jelikož je dělnictvo, potažmo proletariát, zmaten celkovou státní situací a nedokáže se účinně zrevolucionizovat. Jejich hovor trval nakonec přes hodinu, jelikož poté musel Lenin promluvit na uvedeném shromáždění.²⁶⁷

5.1.5. Olbracht a Nečas o bolševické revoluci

Ivan Olbracht strávil v Rusku šest měsíců a už po třech byl přesvědčen o nutnosti proletářské revoluce v Čechách po vzoru revoluce Ruské. Olbracht především vyzdvihuje Leninovo dílo, po kterém se v Rusku ustanovovala vláda diktatury proletariátu. Diktatura proletariátu bude trvat do doby, než zmizí v Rusku veškeré bohatství a třídní rozdíly. Dokonce Olbracht přičítá

²⁶⁵ ŠMERAL, B. Rozmluva s Leninem, in: KÚN, V. *První cesty do země Leninovy*, 1973, s. 127

²⁶⁶ Tamtéž, s. 128

²⁶⁷ Tamtéž, s. 130-133

bolševické revoluci světovou důležitostí, která zachrání lidstvo před zbídačením, kterému napomáhá demokratické zřízení.²⁶⁸ „*Demokracie nemůže dát světu již nic. (...) Demokracie měla vývojový smysl do války, říjnem roku 1918 se stal hluchým zvukem.*“²⁶⁹ Demokracii také vyčítá její procedurální formy diskuzí, které nikam nevedou. Jediný smysl má podle něj boj. Boj, který musí vést dělníci za společenskou rovnost, ve které nebude žádného vykořisťování.²⁷⁰ „*Čím dříve československý lid, tj. proletariát průmyslový, selský, obchodní a proletariát pera, se dá na cestu, ukázanou mu rusou revolucí, čím dříve se dá do práce, svede první poziciční bitky a učiní přípravy na chvíli, kdy vezme do ruky vládu, tím lépe pro něj..., Vstoupiti co nejdříve na bojiště, to' zájem československého proletariátu a dobré jeho právo*“.²⁷¹ Na konci dopisu psaného v Moskvě 20. května 1920 věnovanému československému proletariátu jenom potvrzuje své přesvědčení o nutnosti české revoluce a nastolení diktatury proletariátu formou boje, který buď nastolí demokratickou reformu, ve které nebude třídních rozdílů nebo provede revoluci s následnou diktaturou proletariátu, která odstraní buržoazní pořádky a demokracii.²⁷²

Nečas vnímal stejně jako Olbracht bolševickou revoluci jako dějinnou událost, která ještě v dalších letech vyjeví svou pravou podstatu. Sám se domníval, že revoluce přinesla především do střední Evropy socializující myšlenky, které urychlil sled událostí jak v první světové válce, tak při tvorbě samostatného Československého státu. I Nečas se i přes negativa spojované s bolševickou revolucí snažil apelovat na bolševické představitele, aby revoluční události přetavili do slovanské myšlenky, ve které by národy stály při sobě. Jistě to souvisí s jeho touhou evropské federace národů, viz výše.²⁷³ „*Moderní slovanská politika musí však spočívat na docela jiných základech než za předválečných časů. Nesmí být mezi Slovany národů panujících a utlačovaných, nesmí být mezi námi imperialismu... Každý slovanský kmen musí mít právo žít..., Toto právo pro sebe reklamují v poslední době s neobyčejnou houževnatostí a neústupností naši bezprostřední slovanští sousedé, Ukrajinci.*“²⁷⁴

²⁶⁸ OLBRACHT, I. *Československému proletariátu*, Sociální demokrat, Praha, 24. 6. 1920, roč. 2, č. 17, s.1-2, in: HNÍZDO, V. *Ivan Olbracht*, 1982, s. 235-237

²⁶⁹ Tamtéž, s. 237

²⁷⁰ Tamtéž, s. 237-238

²⁷¹ Tamtéž, s. 240

²⁷² Tamtéž, s. 241

²⁷³ NEČAS, J. *Východoevropská tragédie a Ukrajina*, 1919, s. 7

²⁷⁴ Tamtéž, s. 8

V roce 1921 Nečas vyslovil šest základních problémů bolševické revoluce. „1. *Vzdali se praxi uskutečňování zemědělského komunismu v Rusku.*“²⁷⁵ Tím Jaromír Nečas myslí, že se ruský „mužik“ nestal socializujícím venkovanem, ale naopak si ponechal své agrární postavení. Nečas své přesvědčení dokládá X. sjezdem „KSSS“ z března roku 1921, kde straníci přijali dodávkový kontingent o tom, že zemědělci mohou provozovat volný obchod. Nečas toto jednání bolševiků připisuje jejich taktice udržení moci.²⁷⁶ „2. *V otázkách národnostních vzdávají se bolševici hesla, jímž z počátku imponovali mnohým utlačovaným a malým národům, totiž důsledného provádění sebeurčovacího práva národů.*“²⁷⁷ Gruzie, Arménie, Ukrajina nebo řížská oblast se nestaly autonomními – ale naopak se stala stávaly součástí bolševického bloku států.²⁷⁸ „3. *V otázce nekompromisního boje s buržoazií a byrokracií.*“²⁷⁹ Po úspěšných likvidacích inteligence v letech 1917-1919 museli bolševici některé představitele z řad inteligence ušetřit, aby mohl sloužit z profesních důvodů jejich režimu. Jedním z těchto případů byl generál Brusilov, který zastával vysoké armádní funkce v carském režimu.²⁸⁰ „4. *V otázce odborových organizací, kde vydali bolševici řadu dekretů a nařízení, jež si vzájemně odporují a kde ku konci dospěli – stejně jako ve svém poměru k mužikům – k několikeré změně svých názorů.*“²⁸¹ To znamená, že do čela továren se dostali jednotlivci, kteří řídili továrnu s pohrdavým postavením k odborům.²⁸² „5. *Bolševici zmocnili se po dlouhém tvrdošijném boji ruského družstevnictví a na jaře 1920 považovali svůj boj se starými kooperátory za skončený.*“²⁸³ Jednoduše řečeno se bolševici snažili provést úspěšnou metodu združstevnění, což neskončilo velkým zdarem. Toho se spíše ujal Stalin při své kolektivizaci.²⁸⁴ „6. *Ve svém styku s kapitalisty vzdali se nekompromisního boje a neváhají uzavírat nejen obchodní smlouvy s buržoazními státy, ve kterých se zavazují, že se vzdají komunistické propagandy...*“²⁸⁵ Tímto jistě Nečas myslí „NEP“, který stejně ke konci 20. let Stalin zrušil. S tím jsou též spojeny koncese, které bolševici vydávali zahraničním investorům a obchodníkům, aby zvýšili příliv

²⁷⁵ NEČAS, J. *Od komunismu ke kapitalismu v Rusku: O bolševických koncesích zahraničním kapitalistům*, 1921, s. 82

²⁷⁶ Tamtéž, s. 82-83

²⁷⁷ Tamtéž, s. 84

²⁷⁸ Tamtéž.

²⁷⁹ Tamtéž.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 84-85

²⁸¹ Tamtéž, s. 85

²⁸² Tamtéž.

²⁸³ Tamtéž.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 85-86

²⁸⁵ Tamtéž, s. 86

ekonomik do své země.²⁸⁶ Z těchto šesti argumentů je podle Nečase patrné, jak sprostá a despotická je ruská vláda, která naslibuje světové zázraky, ale jediné, co umí, je lhát. Upřímnost není typickým projevem bolševiků – klam a přizpůsobení se společensko-politické situaci, jsou jim příznačné. Nečas pak nechápe, proč vyzývají k světové revoluci dělnictvo, když si nedokážou udělat pořádek ve vlastní zemi – byla to známka jejich nemorálnosti a nízké soudnosti. Jaromír Nečas pak dobře predikoval, že nastane velká změna vládního systému v Rusku, což se po roce 1924 začalo uskutečňovat. Celkově lze tak podle Nečase říci, že bolševické pletichaření s kapitalisty dovedlo bolševický režim zcela jiným směrem, než před revolucí představovali.²⁸⁷ „*Jednání bolševiků s cizími kapitalisty ukazuje přesvědčivě, že není možno počítat dnes s bolševickým Ruskem jako předvojem dělnictva, protože bolševismus vystavil nejen obyvatelstvo Ruska velkým strádáním, ale vrhl celou zemi hospodářsky daleko zpět, takže musíme nyní počítat s budoucím Ruskem jako s drobně-buržoazním státem ruských mužiků...*“²⁸⁸

5.1.6. Nečas o skutečné podstatě sovětského režimu

Jaromír Nečas se snaží na počátku své reportáže uvést na pravou míru, že výprava Bohumíra Šmerala a Ivana Olbrachta z roku 1920 byla iluzorní bez špetky pravdy. Předložili československému národu jen obraz, který se od reality velice vzdaluje. Pravý obraz a skutečnosti se snaží osvětlit právě Nečas. První výprava české inteligence do bolševického režimu se nechala unést revolucionářskými výkřiky, které hlásaly rovnost a společenské změny, které ale ve skutečnosti nefungovaly.²⁸⁹ Ivan Olbracht strávil převážně v Moskvě téměř půl roku a nedokázal si přesto uvědomit, co všechno se v hlavním městě bolševiků odehrává. Olbracht si sice uvědomoval, že stav městského života v Moskvě není ideální a že dokonce může vypadat “mrtvě“, ale jak už jsem poznamenal výše, snaží se nedostatky, které Moskva vykazovala, přenést do pozitivního odkazu revoluce. Jako příklad je možné uvést jeho dojem z obchodů, o kterém se zmiňoval i Šmeral. Obchody nebyly třeba, jelikož to byly buržoazní statky, které nebyly v novém proletářském systému potřeba. Na místo nich se život přeléval do továren a zemědělství. S tím také souvisí celkový obraz z Moskvy, který Olbracht pokřivuje. Nečas se tak snaží o jeho narovnání.²⁹⁰ „*Olbracht maluje našim dělníkům obraz Moskvy růžově*

²⁸⁶ NEČAS, J. *Od komunismu ke kapitalismu v Rusku: O bolševických koncesích zahraničním kapitalistům*, 1921, s. 86

²⁸⁷ Tamtéž, s. 86-89

²⁸⁸ Tamtéž, s. 90

²⁸⁹ NEČAS, J. *Skutečná pravda o sovětském Rusku: S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků*, 1920, s. 5

²⁹⁰ Tamtéž, s. 20-21

a nesprávně. Maluje jim pěknými slovy Moskvu takovou, jakou by si ji přál mít a ne takovou, jaká je ve skutečnosti.“²⁹¹ Moskva byla skutečně mrtvým městem. Obchody žádné, radost žádná, společenské vyžití mizerné, pokrok žádný. Jediné, čím Moskva v roce 1920 žila, byla migrace moskevských občanů. Lidé, kteří se nedokázali v hlavním městě uživit, odcházeli na venkov, aby si obstarali základní životní potřeby. Naopak především z Petrohradu, který byl stále rozbitý bolševickou revolucí z roku 1917, proudilo do Moskvy velké množství nových úředníků. Ještě v roce 1919 žilo tak v Moskvě na 1,5 miliónů obyvatel – a tento počet se neměnil kvůli fluktuacím příchodům a odchodům obyvatelstva. Byrokratizace sovětského režimu právě začínala, což Nečas podporuje svými statistickými údaji z roku 1919, kdy bylo v Moskvě na 200 000 úředníků, přičemž za jeho pobytu v roce 1920 bylo číslo ještě větší, a jak jsem zmínil ve druhé kapitole, tak se byrokracie stala typickým znakem komunistického Ruska. Jak by mohl být život spokojený, když ani základní statky nefungovaly.²⁹² „Velká část krámů byla zavřena a za revoluce poškozena, dnes stojí většinou pusté a jejich dveře z venku polepeny různými propagačními plakáty a úředními vývěskami..., Dláždění, které bylo špatné i za normálních, mírových časů, je dnes v nejhorším stavu..., Budovy uvnitř nejsou rovněž opravovány“.²⁹³ Jediné, co se v Moskvě masivně stavělo, byly sochy a monumenty předních státníků a ideových teoretiků. Marx a Lenin byli všude.²⁹⁴

Jediné místo, kde život opravdu pulzoval, bylo tržiště na Sucharevce nebo Ochotnyj rjad, kam směřovalo zboží z Ukrajiny, kam zase mířilo zboží z Evropy. Pro Olbrachta to ale znamenalo buržoazní přežitky, které stejně jednou za čas „Čeka“ vyřešila zátahem. Nečas ale také vyzoroval, že nejen na těchto tržištích, ale v podstatě v celé Moskvě, se uskutečňuje volný trh.²⁹⁵ „Je to přímo frapantní úkaz: Svobodný obchod je zakázán, a přitom celá Moskva z volného obchodu žije“.²⁹⁶

Sám Nečas očekával ale od Šmerala reálnější obraz, než předložil Olbracht i on sám. Zkušený politik a teoretik podlehl ruskému závoji, přes který nedokázal prohlédnout skutečnou pravdu. Nečas cítí ze Šmeralových zpráv z Ruska dokonce demagogický podtext, kterým se snaží obalamutit české dělnictvo na své cestě k založení nové levicové strany. Další výčitku adresuje

²⁹¹ NEČAS, J. *Skutečná pravda o sovětském Rusku: S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků*, 1920, s. 21

²⁹² Tamtéž, s. 20-21

²⁹³ Tamtéž, s. 22

²⁹⁴ Tamtéž, s. 24

²⁹⁵ Tamtéž, s. 24-25

²⁹⁶ Tamtéž, s. 24

celkovému obsahu textu, který je víceméně prázdným a nenachází v něm nějaké věcné poznatky o funkci bolševického režimu. Je to právě Šmeralovo zastírání pravdy tam, kde se mu to nejvíce hodilo. Spíše přenášel obecný obraz o Rusku, který dle Nečase mohl sepsat kdokoliv, kdo se zajímal o Rusko a nevydal se tam na cestu.²⁹⁷ „...dr. Šmeral pro sebe, nepoví, kde a jak – což je nejhlavnější – uskutečnili bolševici v plném rozsahu svůj program a v čem se jim to nezdařilo, nepoví též, jak rozdílné jsou poměry ruské od českých a jak se to na každém kroku v sovětském Rusku jeví.“²⁹⁸

Nečas dále přičítá velkou chybu Šmeralovi v tom, že nedokáže odlišit tradiční ruské chování a zvyky od těch bolševických. Šmeral totiž vše ruské vidí v bolševictví. To je pro něj Rusko, což je ale chyba, jelikož jak Nečas argumentuje, tak ruská prostota, veselí a nenucenost (z které je Šmeral bez sebe) je obecně přijímanou lidovou charakteristikou, kterou rozhodně nepřinesla bolševická revoluce. Šmeral je nadšený z každé maličkosti, kterou v Rusku vykonají a nedokáže přinést obraz ani o obyčejné funkčnosti úřednictva a její byrokracie a raději se zaměřuje na líbivé fráze o laskavosti úřednictva.²⁹⁹

Podstatným faktorem, kterého se Šmeral ve svých reportážích dotkl, byla otázka funkčnosti ekonomiky. V této otázce si Šmeral nedokázal uvědomit, kolik peněz se nachází v oběhu a jaký skutečný stav výdajů státního rozpočtu je za rok 1920. I když Nečas nemusí uvádět zcela přesné údaje, byly rozhodně důvěryhodnější než domněnky Šmerala. Bohumír Šmeral se domníval, že ruský státní rozpočet se pohybuje v rámci miliónů až miliard – to je podle Nečase omyl, jelikož se pohybuje kolem biliónů rublů. „*Válečný komunismus*“ prosazovaný Leninem a reakční „*NEP*“ byly ukázkami toho, jak nefunkční byl systém hospodářství a ekonomiky. Jako příklad k tomu Nečas dodává, že typický ruský mužik si nedělal starosti s nějakým rublem a pro obstarání základních životních podmínek musel spoléhat na tradiční výměnný obchod.³⁰⁰ „*Aby nebyl na nikoho odkázán, zařizuje si dnes mužik v sovětském Rusku úplně individuální hospodářství a přeměňuje svoji chatu v malou továrničku. Sovětských peněz nepřijímá.*“³⁰¹

²⁹⁷ NEČAS, J. *Skutečná pravda o sovětském Rusku: S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků*, 1920, s. 9-10

²⁹⁸ Tamtéž, s. 10

²⁹⁹ Tamtéž.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 13-14

³⁰¹ Tamtéž, s. 14

Šmeralovo nadšení z bolševického režimu ještě Nečas uhasíná jeho údajným zavřením od „Čeky“, aby poznal na vlastní kůži policejní aparát. Jak Nečas dodává, tak je jisté, že tento orgán věděl, s kým má tu čest, a tak mu jistě ukázal to, co chtěl, aby viděl a zažil. Pak je jeho dojem z tohoto represivního orgánu velice relativní.³⁰² „*Kdyby chtěl poznat policejní režim a pronásledování v Rusku i za nynější doby, měl k tomu dobrou příležitost, kdyby byl vyhledal své socialistické soudruhy z opozice, vůdce menševiků a eserů, jak to činily k zajištění objektivní pravdy dělnické deputace ostatních národů*“.³⁰³

5.1.7. Hmotný stav Ruska v perspektivě Olbrachta

Nyní se ale musím vrátit k popírání hladomoru v Rusku Ivanem Olbrachtem. Olbracht dostával každý den k obědu na výběr za 18 rublů z černého chleba, zeleninové polévky, ryby, masa různého druhu, jahelné kaše či brambor. Večeře byla bezmasá za 10 rublů a na tabuli byla bramborová kaše, čočka nebo krupicová kaše a další pokrmy. Olbracht věděl, že dělníci nemají každý den maso a takový výběr příloh, ale domníval se, že jak si žil v hotelu „*II. dům sovětů*“, tak si žil každý další Rus i sám V. I. Lenin. Názor na hladomor v Rusku následně formuloval takto.³⁰⁴

„*Pravda, nadbytku není, ale o hladomoru může mluvit jen hloupý nebo zlomyslný evropský novinář a o nedostatku jen ruský člověk, vzpomínající na mírové poměry a zvyklý ničím nešetřiti; průměr je lepší než v Čechách, nepoměrně lepší než v Německu a v okrajových státech, a s poměry vídeňskými se ony zdejší srovnávat vůbec nedají.*“³⁰⁵ Olbracht tedy nepřipustil, že by v Rusku mohl být hladomor, a ještě zveličil tehdejší soběstačnost a schopnost produkovat velké množství potravin. Nicméně si ale sám všímal, že se dělníci často bouří proti dávkám jídla proti stranickým pohlavárům. Ale i přesto si Olbracht namlouvá, že tímto hořekováním si dělníci pouze ulevují od těžké práce, kterou každý den vykonávají, jelikož sami moc dobře vědí, že by se o ně žádná jiná vláda lépe nepostarala.³⁰⁶

³⁰² NEČAS, J. *Skutečná pravda o sovětském Rusku: S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků*, 1920, s. 18

³⁰³ Tamtéž.

³⁰⁴ OLBRACHT, I. *Obrazy ze soudobého Ruska I.*, 1920, s. 47-49

³⁰⁵ Tamtéž, s.49

³⁰⁶ Tamtéž, s. 50

5.1.8. Nečas vymezuje hmotné skutečnosti

Jaromír Nečas moc dobře věděl, že Olbracht nedokázal spatřit světlo, které by ukázalo pravdivé skutečnosti o jakémkoliv faktoru v Rusku. Právě proto se Jaromír Nečas snažil v Rusku zkoumat na základě dat z výstavy „*Trudu*“ zásobování dělníků a obyvatelstva, přiděly jídla a samotnou hmotnou situaci lidu. Snažil se tak prozkoumat jeden z plánů bolševické revoluce, který měl ze společnosti odstranit vykořisťování, zrušit mzdy a zajistit dostatek jídla pro všechny.³⁰⁷

Z výstavy „*Trudu*“, kterou pořádal komisariát práce v červnu 1920, se tak Jaromír Nečas snaží poskytnout pro čtenáře ojedinělý náhled do realit života dělnictva. Ze statistických údajů, které měl k dispozici od sovětské vlády, se snaží zaměřit například na přiděly chleba či měsíční kalorické výdaje dělnictva. Sám Nečas o těchto statistikách tušil, že jsou poněkud přibarvené, ale když viděl, že je soudruzi schovávají před anglickou delegací (vedenou Richardem Wallheadem a Cliffordem Allenem za „*The Independent Labour Party – ILP*“), tak se domníval, že data z nich nebudou tak nepřesná.³⁰⁸ První faktor, který je třeba pochopit v této oblasti, je přibližná měsíční mzda ruského dělníka. Minimální mzda ruského dělníka byla kolem 1 200 rublů, průměrná 4 800 rublů a maximálně mohla dosahovat 10 000 rublů. Nicméně si ale ruský dělník přišel na menší částky oproti např. švédským nebo německým dělníkům, kteří byli najímáni do Ruska a vydělali si desítky tisíc rublů. Následně ukážu k pochopení hodnoty rublu vývoj cen jednotlivých potravin od roku 1914 do roku 1920 – tabulka č.1.³⁰⁹

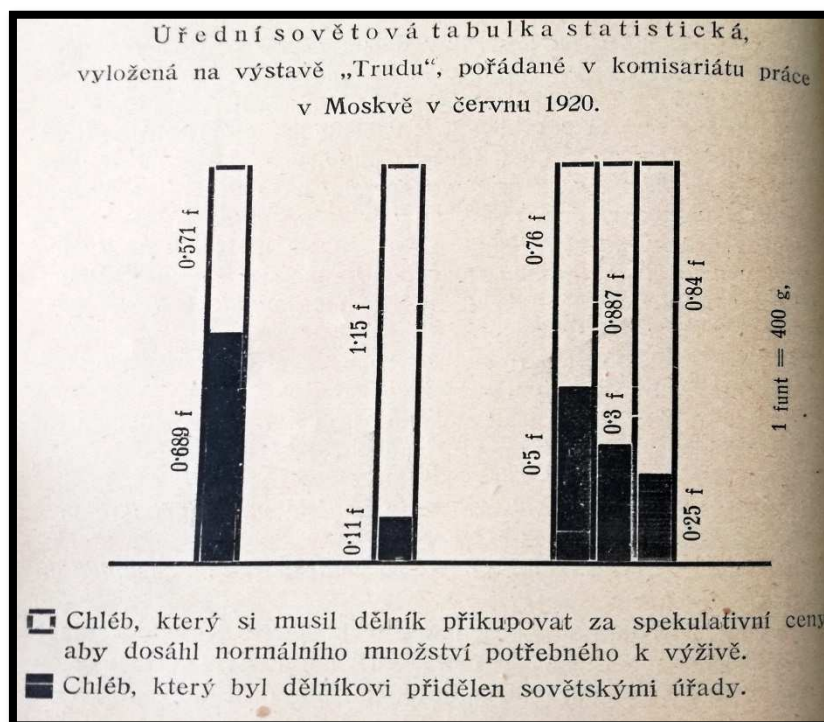
Údaje jednotlivých potravin budou vyobrazovány dobovým ruským matričním systémem v tzv. „*funtech*“. 1 funt = 400 gramů. Špatné hospodaření bolševického Ruska je zřejmé především na přidělech chleba. Ještě na počátku září roku 1917 před bolševickou revolucí dostával ruský dělník přibližně 0,69 funtů chleba na den a 0,71 funtů si musel obstarat spekulativní (nelegální – trhy atd.) cestou. O rok později dostával od státu 0,11 funtů chleba a 1,15 funtů si musel obstarat sám. V dalších letech až do června roku 1920 se přiděly na čas zvýšily, ale později opět klesly.³¹⁰

³⁰⁷ NEČAS, J. *Skutečná pravda o sovětském Rusku: S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků*, 1920, s. 28-29

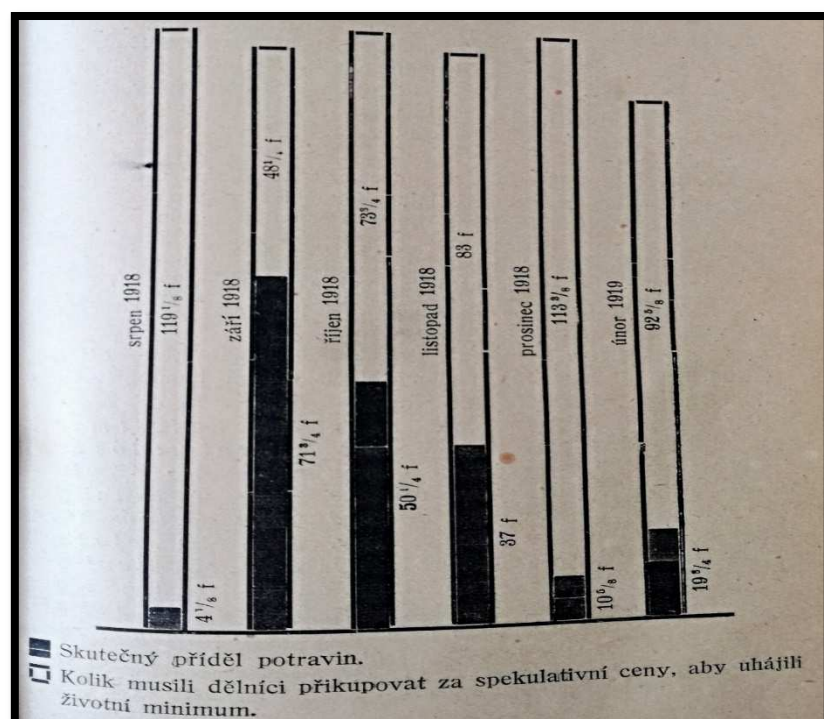
³⁰⁸ Tamtéž, s. 29-33

³⁰⁹ Tamtéž, s. 31

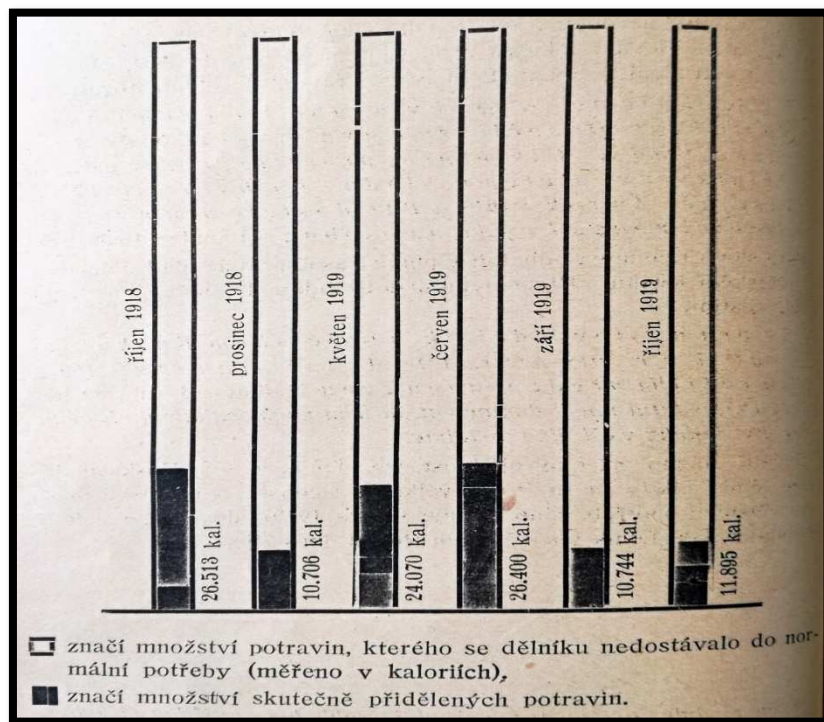
³¹⁰ Tamtéž, s. 33-34

Obrázek č. 1 – Diagram č.1 – Úřední světová tabulka statistická. Foto Jakub Moravec, Zdroj dat: NEČAS, J. Skutečná pravda o sovětském Rusku: S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků, 1920, s. 34

Obrázek č. 2 – Diagram č.2 – Úřední světová tabulka statistická. Foto Jakub Moravec, Zdroj dat: NEČAS, J. Skutečná pravda o sovětském Rusku: S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků, 1920, s. 36

Obrázek č. 3 – Diagram č.3 – Úřední statistika Vyšší rady národního hospodářství a komisariátu, zásobování a národního hospodářství, sestavená podle údajů představitelů závodních dělnických rad továren v jaznikovského rayonu. Foto Jakub Moravec, Zdroj dat: NEČAS, J. Skutečná pravda o sovětském Rusku: S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků, 1920, s. 39

Z těchto tří obrázků je tedy patrné, že mzda ruských dělníků byla velmi nízká i při svých maximech. Dělníci tak dostávali malé přídělky jídla, a museli si obstarávat obživu spekulacními cestami a maso jim bylo téměř cizí, jelikož se veškeré koňské maso, které dostávali, snědlo do roku 1919. Bylo to zapříčiněno několika faktory. Především nebyli bolševici schopni převést obilí, které se nacházelo v úrodných krajích do hlavních měst, jelikož se jim nedostávalo vlakových souprav, které byly většinou rozbité občanskou válkou. Válka byla největším problémem, který pak působil problémy další. Především se bolševici spoléhali na úrodné kraje Ukrajiny, která se ale nacházela v krizi a bojovala mezi sebou a s bolševiky. Také byl patrný vzrůstající odpor vůči znárodnování majetku na vesnicích a rekvírování sedláckého obilí. Tyto a další faktory se podle Nečase překlenou do ještě větší krize, kterou ruský lid neznal. Nečas tak velice dobře předpověděl v polovině roku 1920 následný systematický hladomor, který Lenin vyvolal, aby si podvolil kulaky a sedláky – viz druhá kapitola.³¹¹

³¹¹ NEČAS, J. Skutečná pravda o sovětském Rusku: S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků, 1920, s. 32-36

Jaromír Nečas k tomu ještě kritizuje Ivana Olbrachta, který opět špatně odhadl a posoudil celou situaci ruského proletariátu, který si rozhodně nežil lépe než český či německý dělník. Diagram číslo 3 pak ještě dokládá mizivé kalorické výdaje, které ruský dělník požíval. Podle soudobých zdravotních odporů měl člověk měsíčně obdržet kolem 108 000 kalorií, aby dobře žil. Nicméně v Rusku dostával dělník od státu v říjnu roku 1918 kolem 28 000 kalorií na měsíc. O rok později to bylo jen pouhých 10 000 kalorií – viz druhý diagram. Rozhodně pak nelze podle Nečase uvažovat o tom, že by v roce 1920 byla situace v kalorických přídělích lepší.³¹²

Tabulka Friedmanova, doplněná v poslední rubrice skutečnými cenami na trhu v Moskvě v červnu 1920.

Předmět	Průměrná cena za			Cena v roce 1919			Na trhu v Moskvě
	1914	1916	1918	Začátek roku	v březnu	v červnu	v červnu 1920
	rubl			rubl			rubl
Pečený chléb (funt)	—02 1/2	—05	6·52	12·50	33—	45—	450—
Mouka (pud)	1·20	2·15	264—	550—	1400—	1800—	16.000—
Proso (funt)	—05	—08 1/2	8·18	15—	35—	55—	450—
Máslo (funt)	—53	1·12	27·10	90—	140—	180—	2.500—
Maso (funt)	—22	—78	8·52	20—	36—	90—	1.300—
Slaneček (kus)	—25	—	—	—	32—	50—	900—
Vajíčka (tucet)	—25	—50	17—	35—	80—	100—	1.400—
Mléko (kružka)	—07	—12	2·48	8—	10—	12—	120—
Brambory (funt)	—02	—03	1·52	4—	9·50	12—	100—
Sůl (funt)	—05	—	—12	—	23—	40—	1.000—
Cukr pískový (funt)	—12	—	24—	50—	100—	120—	1.500—
Sirky (krabička)	—01	—05	—	—	3—	7—	110—
Papírosy 10 kusů	—25	—	—	—	25—	40—	250—
Pár bot	7—	27—	—	—	1500—	—	25.000—50.000
Mýdlo obyč. (funt)	—15	—37	—	—	37—	60—	1.200—
Oblek	—	—	—	—	—	—	50.000—100.000

Poznámka. funt = 400 gramů. 1 kg = 2 1/2 funty.

Obrázek č. 4 – Tabulka Friedmanova. Foto Jakub Moravec, Zdroj dat: NEČAS, J. *Skutečná pravda o sovětském Rusku: S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků*, 1920, s. 41

Z poslední tabulky je tak patrné, že pokud se ceny jednotlivých potravin srovnají s minimální mzdou ruského dělníka, žil ve velké bídě díky malým státním přídělům. Většinu své obživy si tak musel obstarat nelegální cestou. Za měsíční průměrnou mzdu si tak mohl (v roce 1920) ruský proletář nakoupit několik funtů chleba a pár kusů slanečků. Jaromír Nečas pak ruskou situaci dokládá tvrzením R. Jarskiho v knize „*Mzda dělníků a tarifní politika*“.³¹³ „*Ve skutečnosti takové produkty jako jest maso, bílý chléb, mléko apod. staly se nyní nedostupnými nižším kategoriím pracujících. Totéž platí i o obuvi, šatstvu a jiných předmětech denní*

³¹² NEČAS, J. *Skutečná pravda o sovětském Rusku: S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků*, 1920, s. 36-37

³¹³ Tamtéž, s. 40

potřeby..., *Je tedy položení dělnické třídy horší, nežli bylo dříve.*³¹⁴ Není tak pochyb o tom, že celkově špatné situaci v Rusku nenahrávala občanská válka. Nicméně bolševická revoluce neodstranila vykořisťování a nenastolila rovnoprávnost. Situace v Rusku nebyla ještě horší a během dalších let se za Stalinova režimu příliš nezlepšila. Pokusy „*válečného komunismu*“ a „*NEP*“ zmizely a nastala éra masivní kolektivizace a zcentralizovaného hospodářství. Metody a cíle revoluce byly tak Jaromírem Nečasem zpochybněny.³¹⁵

5.2. Cesty do Sovětského svazu v polovině 20. let a na počátku 30. let

Významnou cestu v polovině 20. let podnikla výprava „*SHKS*“ pod patronací „*VOKS*“ na popud sovětského diplomata Stankina. V roce 1925 se tak vypravila čtyřčlenná výprava v čele s předsedou Zdeňkem Nejedlým, slavistou Jiřím Polívkou z akademie věd, slavistou Matijou Murkem z Karlovy univerzity a německým profesorem Heinrichem E. Martinim. Nejedlý a jeho kolegové se tak účastnili 200. výročí založení Ruské akademie věd a posléze se ještě Nejedlý s dalšími kolegy vrátil do Ruska při 10. výročí bolševické revoluce, kde byly tisíce zahraničních hostů.³¹⁶ Mezi nelevicově smýšlející intelektuály, kteří si chtěli udělat vlastní obraz o realitě komunistického zřízení, byl Jan Slavík, který za sebou zanechal velmi významné publikace o svých třech cestách z Ruska („*Co jsem viděl v sovětském Rusku*“ – 1926, „*Podruhé v sovětském Rusku*“ – 1927, „*Potřetí v sovětském Rusku*“ – 1932). Ještě před Slavíkovou návštěvou komunistického Ruska jej navštívila Marie Majerová („*Den po revoluci. Co jsem viděla v SSSR*“ – 1926). Slavík a Majerová příznačně ukazují, že kult Stalina nebyl tak sledován jako kult Lenina. I když byl Lenin po smrti, tak proudily do jeho mauzolea masy, aby spatřily na vlastní oči zakladatele komunistického „ráje“.³¹⁷ „*Úcta ke Stalinovi byla u levicových autorů meziválečného období sice velická, přesto však její prezentaci nevěnovali tolik prostoru jako v Leninově případě.*“³¹⁸ V dalších letech přijel do Ruska například Egon E. Kisch („*Caři, popi, bolševici*“ – 1927), Vladislav Vančura („*Poznámky o ruském kolektivní životě*“ – 1928) nebo Josef Kopta („*Cesta do Moskvy*“ – 1928), který jakožto bývalý legionář navštívil v Moskvě „*Muzeum revoluce*“, ve kterém dle jeho slov bylo o československých legiích mnoho strašlivých zmínek. Do konce dvacátého roku navštívil Rusko ještě například Václav Tille („*Moskva v listopadu*“ – 1929). Na počátku 30. let návštěvy Sovětského svazu rostly,

³¹⁴ NEČAS, J. *Skutečná pravda o sovětském Rusku: S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků*, 1920, s. 40

³¹⁵ Tamtéž.

³¹⁶ KŘEŠŤAN, J. *Zdeňk Nejedlý: politik a vědec v osamění*, 2012, s. 191

³¹⁷ GLOGAROVÁ-DAVIDOVÁ, J, a DAVID, J. *Obrazy z cest do země sovětů: České cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917-1968*, 2017, s. 66

³¹⁸ Tamtéž.

především díky lukrativnějším nabídkám „*Inturistu*“, který využila při své návštěvě Sovětského svazu Marie Pujmanová („*Pohled do nové země*“ – 1932).³¹⁹ „*Inturist ve třicátých letech postupně přebíral v mnoha směrech péči o zahraniční návštěvníky SSSR a jeho síť umožnila skutečně masové rozšíření pozitivního obrazu SSSR mezi zahraniční veřejností.*“³²⁰ Díky tomu do Ruska putovalo velké množství nově příchozích cestovatelů z řad pracujících nebo inteligence. Tak například z řad spisovatelů se díky druhému sjezdu „*Mezinárodního sdružení revolučních spisovatelů – MORP*“ podíval do země v době oslav desátého výročí (1930) bolševické revoluce zástupce proletářského německého spolku spisovatelů v Čechách Egon E. Kisch a Franz C. Weiskopf. V ukrajinském Charkově, kde se konala, přednesl referát o vývoji proletářské literatury v Československu Vladmír Clementis, který na Ukrajinu vycestoval společně s Bedřichem Václavkem jako zástupce levicového proudu spojeného s „*KSČ*“. Referát především oslavoval Gottwaldovo převzetí „*KSČ*“, které pomohlo k její bolševizaci, díky níž se může strana kvůli odstranění sedmi živlů („*Manifest sedmi*“) vydat na revoluční cestu, ve které bude podporována v plné míře proletářská literatura.³²¹ Konec 20. let a počátek 30. let mohl pro mnohé intelektuály směřující na východ znamenat výslovné potvrzení funkčnosti komunismu v Rusku, na který nedolehla hospodářská krize započatá v roce 1929. Proto někteří intelektuálové jako Majerová a Pujmanová očekávají od svých návštěv v továrnách vidinu něčeho nového, co by mohlo přijít do Evropy. Podobné očekávání si z Ruska přivážel Olbracht i Šmeral ve svém domnění sociální revoluce a zrovnoprávnění společenských skupin. Byly ale opět další touhy, které se Slavík podobně jako Nečas snažil narovnat.³²²

5.2.1. Majerová a Pujmanová v továrnách

Marie Majerová navštívila při své návštěvě v roce 1924 továrnu říjnové revoluce – „*Fabrika oktjabrskoj revoluciji 17. goda*“. Majerová byla naprosto u vytržení, že navštíví první ruskou továrnu a spatří na vlastní oči proces práce ruských dělníků. Majerová vzpomínala, že jejich skupina byla dělníky uvedena jako významná návštěva – „*Cáři přijíchali!*“. Posléze začala s prohlídkou oddělení přádelny bavlny.³²³ „*Továrna má dnes velmi mnoho budov, ale každá*

³¹⁹ GLOGAROVÁ-DAVIDOVÁ, J, a DAVID, J. *Obrazy z cest do země sovětů: České cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917-1968*, 2017, s. 56-57

³²⁰ Tamtéž, s. 61

³²¹ ŠIMOVÁ, K. Cesty československých intelektuálů do sovětského Ruska, in: ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, 2017, s. 59-63

³²² GLOGAROVÁ-DAVIDOVÁ, J, a DAVID, J. *Obrazy z cest do země sovětů: České cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917-1968*, 2017, s. 56-57

³²³ MAJEROVÁ, M. *Vítězný pochod*, 1954, s. 113-114

*z nich je skryta v houštích stromů. (...) Tam je jídelna..., Co je to, že má nad krylcem obraz Leninův..., To je chloubka fabriky, dělnický klub.*³²⁴ Sovětská továrna je podle Majerové zcela jiného ražení než evropská. Sovětské továrny jsou jádrem života, nového života, který produkuje práci, z níž mají další soudruzi obživu a radost. Malé děti jsou zanechávány v továrních jeslích a ty větší jsou vyučovány v duchu marxismu-leninismu, podobně jako ostatní zaměstnanci, kteří se pravidelně účastní politických kurzů. Ženy dělnice (60 %), kterých je v továrně více než mužů, jsou hrdé pracovnice, které dokážou plnit stejně kvalitní práci jako muži. Je to tovární rovnost a příležitost pro ženy, aby ukázaly svůj potenciál. Potenciál není jen v ženách, ale v celém pojetí továrních komplexů, které jsou právě vystaveny tak, aby lidé mohli žít pohodlný život, aniž by si uvědomovali, že vykonávají tak namáhavou práci. Není pak náhodou, že v továrním komplexu se nacházejí kluby, nemocnice, jesle, školky, knihovny, kavárny, musea či Leninovy koutky – kde dělnice rády vystavují agitační plakáty.³²⁵

Majerová ani v dalších továrnách nesleduje obsah práce nebo pracovní podmínky, ale spíše se zaměřuje na takový obsah, který není problematický a směřuje cíleně do oblastí, do kterých ji ruští soudruzi směřovali a kam i sama nahlédnout chtěla. Platy žen a jejich pracovní doba pak podle Majerové ukazovala na socialistické výdobytky sovětského režimu.³²⁶ *„Platy žen? Za stejnou práci stejnou mzdu – zákon pro celé sovětské Unii. Žena nedělá konkurenci muži. Pracovní doba je šest, sedm až osm hodin denně, podle namáhavosti práce a jejího nebezpečství.*³²⁷ Zřejmě dílčí úspěchy socializace továren byly skutečné, ale realita celkové doby tyto dílčí faktory zastiňovala. Jedné soudružce v továrně se dařilo dobře – jiné na vesnici v době hladomoru (např. na Ukrajině) se dařilo bídne.³²⁸ *„Baťušky, jak nám bylo za cara! Jako psi jsme žili, bez smilování robotily, negramotné, bez lidské důstojnosti! A nyní – osm hodin práce, dovolená v létě v domě oddycha, i celou Rus můžeš projet, zachce-li se ti, trust dá volný lístek sem i tam, tak můj bratr vezl synka až do Ukrajiny.*³²⁹

³²⁴ MAJEROVÁ, M. *Vítězný pochod*, 1954, s. 117

³²⁵ Tamtéž, s. 117-121

³²⁶ Tamtéž, s. 133-134

³²⁷ Tamtéž, s. 134

³²⁸ Tamtéž, s. 126-127

³²⁹ Tamtéž, s. 127

Zajímavé je k Majerové přiložit reakce na chod továrny od Pujmanové, která je navštívila o několik let později. V podstatě se zaměřuje na podobné faktory jako Majerová a neuniká jí samozřejmě postavení ženy v továrně. Sovětská továrna svým zevnějškem velice připomínala ty evropské, ale když vstoupila dovnitř, uviděla tu pravou sovětskou práci!³³⁰ „Každý tvar je suma zachycených pohybů, a kdyby ožily všechny dvojice rukou, které formovaly nářadí našeho dne, pane, to by se rozhybal svět. Jednou se to stalo, a to byla revoluce.“³³¹

Obě intelektuálky si přesně všímaly ozbrojených hlídačů uvnitř továren. Majerová mluvila o komunistické strážní („*Dělníci organizovaní ve straně tvoří komunistickou stráž...*“³³²) a Pujmanová o milicích („*Každá továrna má milici ze svého osazenstva.*“³³³), které cvičili příslušníci „*Rudé armády*“. Pujmanová tak například pozorovala rozdíl volného času mezi českými a sovětskými dělníky. V Československu bylo zvykem o polední pauze hrát fotbal nebo karty, ale v Sovětském svazu se všichni dělníci cvičili střelbou, čemuž Pujmanová příliš nerozuměla.³³⁴ Pujmanová na rozdíl od Majerové detailně zkoumala vyplacené mzdy ruského dělníka, a s nimi související ceny potravin, viz údaje níže. Za Nečasovy návštěvy se minimální mzda ruského dělníka pohybovala kolem 1200 rublů měsíčně, přičemž 400 gramů černého chleba stálo v září roku 1920 500-550 rublů, viz tabulky výše, které ukazují na hmotné problémy 20. let.³³⁵ Když Pujmanová v roce 1932 navštívila komunistické Rusko, tak při minimální měsíční výplatě 150 rublů stálo 400 gramů černého chleba 60 kop. Je zde tady patrný nárůst síly komunistické ekonomiky, zmírnění inflace díky měnové reformě z let 1922-1924. Dále byla podle Pujmanové průměrná mzda kolem 180 rublů a vynikající odborník si mohl přijít až na 1000 rublů při všech možných výhodách.³³⁶

³³⁰ PUJMANOVÁ, M. *Pohled do nové země*, 1932, s. 51

³³¹ Tamtéž.

³³² MAJEROVÁ, M. *Vítězný pochod*, 1954, s. 133

³³³ PUJMANOVÁ, M. *Pohled do nové země*, 1932, s. 52

³³⁴ Tamtéž, s. 52-53

³³⁵ NEČAS, J. *Skutečná pravda o sovětském Rusku: S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků*, 1920, s. 42

³³⁶ PUJMANOVÁ, M. *Pohled do nové země*, 1932, s. 55-56

1 kg černé mouky	— 35—40 kop
1 kg brambor	— 8 kop.
1 kg slanečků	— 1 R
1 kg ryby	— 1.50 R
1 kg cibule	— 70 kop.
1 kg salátu	— 20—30 kop.
1 kg jablek	— 1.50 R
1 kg jahod	— 3—4 R
mýdlo 1 kousek	— 35 kop.

Obrázek č. 5 – Cena potravin podle Marie Pujmanové za rok 1932. Foto Jakub Moravec, Zdroj dat: PUJMANOVÁ, M. *Pohled do nové země*, 1932, s. 57

Z dat výše je patrné, že obyčejný dělník si mohl v roce 1932 při své minimální mzdě dovolit poněkud více obživy než v roce 1920. Pujmanová též ukazuje, že v roce 1932 panoval stejný trend, který pozorovala v roce 1924 Majerová – tedy, že v továrně pracuje více žen než mužů. Stejně tak jí neuniká pohled na komplexnost továrních zařízení, ve kterých se nacházela nemocnice (oční, zubař, jesle atd.), kluby volného času nebo sportoviště. Ve výsledku je pak v těchto továrnách sovětský dělník šťastnější a spokojenější než dělník z kapitalistického režimu.³³⁷ „*I tady dělník pracuje a vydělává, aby byl živ, jako každý dělník na světě. Ale ví, že dělá na svém; že bude pořád lépe; že závisí i od něho, aby bylo lépe.*“³³⁸ Je to způsobeno tím, že továrny nepůsobí jako autonomní celky, kde se lidé odcizují a pracují jen, aby si vydělali na živobytí jako v kapitalistických státech. V Sovětském svazu je továrna kolektivní „republika“, ve které panuje duševní a morální klid, který přinesla bolševická revoluce. Pujmanová odjížděla z továrny stejně jako Majerová s nadšenými dojmy, které vyvozovala z výtahů bolševické revoluce a jejích činitelů.³³⁹ „*To je nové a živé na sovětské továrně, jak si mechanicky pracující lidé zjednávají duševní a tělesnou protiváhu. Na životě továrny po práci vidíte, jak revoluce vytáhla kouzla soukromých zisků zpod oranžových snítek na slunce...*“³⁴⁰

³³⁷ PUJMANOVÁ, M. *Pohled do nové země*, 1932, s. 58-59

³³⁸ Tamtéž, s. 59

³³⁹ Tamtéž, s. 62-64

³⁴⁰ Tamtéž, s. 63

5.2.2. Pujmanová a Slavík o náboženství

Pujmanové neunikly dojmy o náboženských kontroverzích, které indikuje z několika rozhovorů s ruskými občany. Pujmanová v těchto debatách spatřovala jistou odtažitost, jelikož státní doktrínou byl ateismus. Náboženství nebylo zakázáno, ale religiózní smýšlení bylo postihováno, viz předchozí kapitoly. Z rozhovoru se zástupem ředitele nižegorodské továrny pak zjišťovala, že pokud byl z rodiny některý člen nábožensky založený, tak se jej snažila celá rodina přesvědčit bolševickou “teologií“, aby opustil náboženské absurdity a věnoval se skutečnému smyslu, který pomůže v rozvoji Sovětského svazu.³⁴¹ „*I žena byla religiozní a chodila do kostela, je tomu dva roky. (...) Vyprávěl jsem jí, jak vznikla země a jak se vyvíjel člověk, dával jsem jí knihy. Nechávala modlení a četla.*“³⁴² Pujmanová tak dochází k závěru, že náboženství bylo pojímáno jako nějaká choroba, kterou rodina vyléčila bolševickým učením. Podobně tomu bylo i s anti-religiózní propagandou, která byla podle jejích slov velice laciná a prostoduchá – nicméně funkční. Pujmanová tak nechápala velké protináboženské akce, které pohoršují lid, jenž věří. Pujmanová nebyla věřící, ale zacházení s církví a její podstatou se jí nelíbilo. Nicméně se přes to dokázala přenést, jelikož doufala, že jsou to správné činy od systému, ve kterém se lid stane tím správným hnacím motorem a nebude již potřebovat staré zvyky náboženství v tak vyspělé zemi.³⁴³ „*Říkala jsem si, že jsou zase bližní, ať na marxistickém základě a vyšli z třídní nenávisti; že se začíná naplňovat království boží na zemi, třeba to byly dělnické republiky. (...) Je to první země, která má celkovou koncepci.*“³⁴⁴

Pujmanová tedy dokázala uvést na pravou míru problémy ruského náboženství, které ale následně relativizovala. Pujmanová se především zaměřila na pravoslaví, ale Slavík se mimo to soustředil i na problémy judaismu. Dokázal tak v roce 1926 zachytit problematiku mezi pravoslavnými a judaismem v příkladu jejich vystěhování do neobydlených částí. Zatímco většina pravoslavných sedláků byla odesílána na Sibiř, tak většina Židů byla naopak zasílána do příznivé krajiny Krymu. Z dobových a historických souvislostí Slavík usuzuje, že Kalinin (který měl tyto odsuny na starost) tak zamýšlel proto, neboť k osídlení Krymu bylo třeba kapitálu, který Židé měli k dispozici – byli to obchodníci, ne zemědělci.³⁴⁵ „*Je to zajímavá úloha, kterou Žid má od počátku slovanské historie. Sotva se objevují první zprávy o životě slovanském, o stycích jeho s cizinou, už je při tom Žid a obchoduje se vším, na vše strany a*

³⁴¹ PUJMANOVÁ, M. *Pohled do nové země*, 1932, s. 69-71

³⁴² Tamtéž, s. 70

³⁴³ Tamtéž, s. 71-73

³⁴⁴ Tamtéž, s. 75

³⁴⁵ SLAVÍK, J. *Co jsem viděl v sovětském Rusku*, 1926, s. 24-26

bohatne.³⁴⁶ Na toto bohatnutí ale přihlíželi někteří ruští spoluobčané negativně, což se pak odráželo na dobovém antisemitismu nejen v Rusku. Slavík byl v tomto smyslu svědkem veřejného ponižování Žida.³⁴⁷ „Židé, myslíte, že budete nám věčně vládnouti? Však přijde doba, kdy já sama vás budu bít po mordě.“³⁴⁸ Antisemitismus je zakořeněn v lidské společnosti po tisíce let a nebylo tak divu, že se takto projevoval ve 20. století. Slavík se ale sám o Židech nevyjadřuje příliš pozitivně. Nazývá je jako záplavu, která se už od 12. století opakovaně snažila osídlit Ukrajinu.³⁴⁹ „Tvrdí-li se, že statkář vykořisťoval ruského sedláka, je stejnou historickou skutečností, že totéž platí aspoň o části Židovstva, za jehož činnost trpěla při pogromech zcela nespravedlivě také četná židovská chudina.“³⁵⁰ Slavík ale žádným způsobem neospravedlňuje židovské pogromy, ale snaží se je pojmout logicky (jakožto historik) z historického hlediska, ve kterém je nutné zmínit, že pogromy měly své možné odůvodnění právě z židovského utlačování nižších tříd (i svých vlastních). Nicméně ale souhlasí s tím, že kdekoliv se Židé objevili, měli tak kladný vliv na rozvoj dané ekonomiky.³⁵¹ „Ostatně ať už je pravý kořen antisemitismu kdekoliv, jedna věc je nesporná: Protižidovská zloba v sovětském Rusku roste...“³⁵²

Slavík jako znalec Leninova učení se v tomto ohledu zmínil o marxistickém a leninovském přístupu k náboženství. Lenin ve svém přesvědčení často vycházel z Marxe, ale nikdy jej doslovně neaplikoval a často jej naopak parafrázoval dle své potřeby, jelikož mohl i přes vlastní názory počítat s důležitým faktorem, že realita a teorie se vždy liší.³⁵³ „Nazval-li však Marx náboženství opiem lidu, podle Lenina není právě marxistické vrhati se na náboženství a pokládati přímý boj proti němu za první úkol bolševika.“ Marxista by podle Lenina měl být trpělivější, jelikož náboženství souvisí především s problémy sociálními – tedy problémy, které ovlivňuje kapitalismus a buržoazie svým vykořisťováním.³⁵⁴ „Vycházejme z toho názoru, Lenin došel tak daleko, že připustil možnost, aby kněz byl členem bolševické strany. Plní-li řádně členské povinnosti, strana, trpící ho ve svém středu, nedopouští se tím žádných nedůsledností.“³⁵⁵ Z toho je patrné, jak už jsem poznamenal v druhé kapitole, že si Lenin často

³⁴⁶ SLAVÍK, J. *Co jsem viděl v sovětském Rusku*, 1926, s. 27

³⁴⁷ SLAVÍK, J. *Po druhé v sovětském Rusku*, 1927, s. 32

³⁴⁸ Tamtéž.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 33-34

³⁵⁰ Tamtéž, s. 34

³⁵¹ Tamtéž, s. 35

³⁵² Tamtéž.

³⁵³ Tamtéž, s. 36-37

³⁵⁴ Tamtéž, s. 37

³⁵⁵ Tamtéž.

Marxovy myšlenky parafrázoval dle svého vlastního přesvědčení, což podle Slavíka bylo ale účelové, jelikož tak Lenin mohl dosahovat dílčích úspěchů, které ve své komplexnosti byly rozhodující. To se ukázalo i po bolševické revoluci, kdy byl církevní majetek zabírán jménem lidu a většina náboženských pohlavárů byla likvidována.³⁵⁶

5.2.3. Majerová a Slavík o odkazu Lenina

Jaké měli dojmy Majerová a Slavík z tohoto mrtvého muže, který carský despotismus změnil v autoritativní režim, který Stalin transformoval v režim totalitní? Majerová přijížděla do Sovětského svazu plna nadějí, ale zoufala si, že nikdy neuvidí tvůrce sovětských socialistických republik, V. I. Lenina, živého. Je patrné, že Leninovu smrt jakožto příznivec komunistické myšlenky velmi dramatizuje a zveličuje, přičemž se snaží vyzdvihnout Leninův odkaz.³⁵⁷ Když se Majerová ocitla na Rudém náměstí, byla celá bez sebe. Atmosféra, která na ni působila na náměstí, a především v Leninově mausoleu, vyvolávala v Majerové citové prožitky. Za minutu, kterou strávila v mausoleu, byla nadšená a zkroušená. Nadšená byla z odkazu, který Lenin nechal všem socialisticky smýšlejícím osobám, které se budou bít za jeho odkaz, který přetrvá v jeho učení „leninismu“. Zkroušená byla z logického důvodu, že byl Lenin mrtev, jelikož nemůže dále vést lid ke komunistické slávě. Majerová tak dokládá velice emotivní a propagandistický dojem z Leninova mausolea.³⁵⁸ „*Rudé náměstí je koráb, vezoucí od břehu minulosti ke břehům budoucna drahocenný náklad. Uprostřed je, co vydal svět nejcennějšího dvacátého století: Lenin. (...) Koráb Krasnaja Ploščad' pluje rovníkem s nákladem drahocenným. Veze leninismus. (...) Da zdrastvuj, plovoucí majáku revoluce, bouřemi ztužovaný!*“³⁵⁹

Jan Slavík nepřinesl tak silně citově zabarvený dojem z Leninovy hrobky, ale uvědomoval si význam, který Lenin přinesl, a ještě přinese dalším věkům. Slavík při své návštěvě mausolea pozoroval, že lidé proklamují stejná hesla, o kterých se vyjadřovala Marie Majerová.³⁶⁰ „*Můj soused nesl dvouletého chlapce a okázale nahlas učil ho větě: Mrtev Lenin, živ leninism!*“³⁶¹ Slavík dokázal Leninovi přičíst jeho efektivitu v bolševické revoluci, jelikož dokázal v pravý moment přispěchat z exilu a uvést věci na pravou míru – tedy dal bolševické straně směr a

³⁵⁶ SLAVÍK, J. *Po druhé v sovětském Rusku*, 1927, s. 37-38

³⁵⁷ MAJEROVÁ, M. *Vítězný pochod*, 1954, s. 43

³⁵⁸ Tamtéž, s. 44-47

³⁵⁹ Tamtéž, s. 48

³⁶⁰ SLAVÍK, J. *Co jsem viděl v sovětském Rusku*, 1926, s. 13-14

³⁶¹ Tamtéž, s. 14

dokázal ji zrevolucionizovat a díky ní ovládnout celý stát. Jistě se také Slavík domnívá, že Lenin bude mít v budoucnu velký vliv na další revoluce a socialistické myšlenky, které se k němu budou vracet. Nicméně níže se ukáže, jak Slavík dokázal stejně jako Nečas prohlédnout bolševické klamy a dokázal uvést na rozdíl od Pujmanové, a především Majerové, pravou realitu.³⁶²

5.2.4. Slavík o zkřivených představách a strachu

Jan Slavík během svých návštěv z let 1926, 1927 a 1932 dokázal stejně tak jako Jaromír Nečas prohlédnout iluze, které Sovětský svaz vykazoval. Slavík pozoruje, že sovětská vláda především přes tiskový monopol a cenzuru kontroluje, ovládá a mystifikuje ruský lid. Je to jednak v oblasti hmotné tísně, kterou sovětská vláda nedokáže příliš řešit, ale svému lidu vykládá pravý opak. Pokud sovětská vláda uzná problém, tak podle Slavíka ihned zaútočí vůči kapitalistickému západu, ve kterém je situace ještě daleko horší.³⁶³ „Výsledkem jsou pokřivené představy průměrného sovětského občana o dnešní Evropě. Představuje si, že jen mizivá menšina žije v zločinně naloupeném blahobytu, zatím co většina strádá daleko více než on, obyvatel sovětského státu. (...) Pod vlivem takových informací pokleslo měřítko životní úrovně i v kruzích inteligence.“³⁶⁴ Skutečnost byla ale taková, že se sověští předáci zvou do své země odborníky z kapitalistických zemí z různorodých odvětví, aby vylepšili svými znalostmi hmotnou nouzi sovětské společnosti. Slavíkův přístup k Sovětskému svazu je také podnětný do té míry, že pozoruje jistou inflaci času. Tím má na mysli, že nedostatek zboží a byrokratizace země ubírá občanům jejich čas, který je v každém životě ojedinělý a omezený. To, co by každý občan zvládl udělat v kapitalistickém státě za okamžik, trvá v Sovětském svazu hodiny až dny, jelikož je veškeré zboží nedostatkové a úřední jednání zbytečně složitá. Pak dochází k samotnému paradoxu celé revoluce, která hlásala “tempo“, jež je ale dosti pomalé. Sovětský svaz tak ruského občana omezuje a obírá ho o jednu z nejcennějších komodit lidského života. Slavík tak dokáže přesně vyvodit jeden z několika základních problémů a preludů sovětské totality.³⁶⁵ „Ale tempo hospodářského života jistě by více získalo, kdyby sovětský občan měl jistotu, že zítra bezpečně koupí chleba, že jistě ho vlak v den, kdy třeba jeti, doveze. Tyto primitivní vymoženosti, jež v západní Evropě jsou věci samozřejmou, jsou v sovětském Rusku stále ideálem.“³⁶⁶

³⁶² SLAVÍK, J. *Co jsem viděl v sovětském Rusku*, 1926 s. 14-15

³⁶³ SLAVÍK, J. *Po třetí v sovětském Rusku*, 1932, s. 24-25

³⁶⁴ Tamtéž, s. 25

³⁶⁵ Tamtéž, s. 26-27

³⁶⁶ Tamtéž, s. 27

Ztráta časové flexibility souvisí i s rostoucím strachem a omezováním osobní svobody. Slavík vnímal problémy sovětského režimu, a především jej tížila pokleslost celkové inteligence, která od jeho návštěvy v roce 1927 zaznamenala do roku 1932 strmý pokles. Ještě v roce 1927 mohl Slavík hovořit s několika známými profesory či vědci. V roce 1932 byla situace jiná. Panoval strach díky rostoucímu tlaku tajné policie, která začínala se Stalinovými celospolečenskými čistkami. A když Slavík přece jenom v roce 1932 navštívil svého známého profesora, tak je při jejich rozhovoru poslouchal údajný vědec, který s nimi musel být v jedné místnosti – byla to tajná policie, před kterou musel Slavíkův známý mluvit jen dobře o komunistickém státě.³⁶⁷ „*Doba pětiletky, třeba z ciziny se volají buržoazní technické, přinesla pohromu vědcům oborů humanitních, jejichž marxistická ideologie je věci nepotřebnou, ba škodlivou.*“³⁶⁸ Slavík tak na nové formě státního plánování, kterou Stalin prosazoval, dokázal spatřit i jiný, neméně sledovaný problém – omezování vědy a jejího postavení ve společnosti – proto ruská inteligence (především ta nemarxistická) zaznamenala tak prudký pád – je omezována, sledována a pronásledována tajnou policií.³⁶⁹

Slavík tak dokázal rozpoznat totalitní praktiky sovětského režimu, především díky pěstovanému strachu, který vyvolává zejména tajná policie. V tomto společenském napětí pak nikdy nedojde k naplnění slibů bolševické revoluce – především k vytvoření beztřídní společnosti, jelikož to není možné s represivním orgánem, který sám rozděljuje, štěpí a zotročuje celou společnost.³⁷⁰ „*V zemi, kde tolik bují strach, ohýbání poznanych pravd při hrozivém zapráskání bičem despoty, socialismus může být jen heslem, pod jehož maskou carismus byl vystřídán novým druhem despotismu.*“³⁷¹

5.3. Cesty v polovině 30. let a Weilův román Moskva-hranice tváří tvář „stalinismu“

Když se v roce 1935 podepsaly spojenecké smlouvy mezi Československem a Sovětským svazem, byl v tu dobu v Rusku Jiří Weil, který byl v rámci „*velkého teroru*“ vyslýchán a posléze poslán na převýchovu do střední Asie, kde musel psát agitační články o velkém Rusku za své údajné protisovětské činy. V této době si také reálie soudobého režimu poznamenávali František Hampl a Josef Vladyka („*Země jež hořela*“ – 1935), ve které sledovali porušování

³⁶⁷ SLAVÍK, J. *Po třetí v sovětském Rusku*, 1932, s. 38-39

³⁶⁸ Tamtéž, s. 39

³⁶⁹ Tamtéž.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 41

³⁷¹ Tamtéž.

lidských práv, jež souvisely se Stalinovými procesy.³⁷² Významněji se ale na tyto represálie zaměřil právě Jiří Weil ve svém románu „*Moskva-hranice*“ (1937), kde sleduje osudy Čechoslováků, kteří podobně jako on skončili u vykonstruovaného procesu.³⁷³ „*Moskva-hranice*“ je jakýsi reportážní román, ve kterém se Jiří Weil snažil zachytit fakta a realitu, kterou v Rusku zažil. Snažil se tak čtenáři přinést obraz soudobé reality, kterou do jisté míry chápal a příliš neodsuzoval, ale vyobrazil její negativní stránky – především v zavraždění Kirova.³⁷⁴ Román rozděluje do třech kapitol, ve kterých sleduje osudy tří postav: Češky Ri, českého intelektuála Jana Frischera a rumunského komunistu Rudolfa Herzoga. Hlavní dějová linka se ale opírá o Ri a Frischera, kteří mají společný motiv. Námět začlenění jednotlivce do společnosti, bez ztráty jejich jedinečné identity.³⁷⁵ „*Jde o téma jedinečného a obecného, které bude autora znepokojovat i nadále a jeho konkrétní podobou je střet člověka a doby, konfrontace jedince s nadosobními sociálními mechanismy, s rostoucí mocí společenských institucí a struktur nad člověkem.*“³⁷⁶ Ri cestuje za svým mužem Robertem (inženýr) do Ruska bez sebevětšího nadšení a chuti poznat zemi. Naopak Frischer je zapáleným příznivcem komunismu a Ruska se nemůže dočkat. Paradoxem těchto dvou pak je to, že Ri je přijata společností a Frischer jako věrný komunist a přes svou pilnou práci není přijat.³⁷⁷

Právě manželé Frischerovi a Weilovy zážitky se staly zásadní předlohou pro jeho příběh. Kdo byla ale Helena Frischerová? Helena Frischerová se narodila v roce 1906 v Prostějově. Narodila se do rodiny továrníka Gustava Glosse, který měl továrnu na slaměné klobouky a košíkářské zboží. Svého muže Abrahama Frischera si Helena vzala v Krakově v roce 1931. Oba manželé vstoupili do „KSC“ v roce 1932, ale i přes nabídku práce v Argentině, kterou Abraham Frischer obdržel, nakonec uposlechli návrh Klementa Gottwalda a odjeli pracovat do Moskvy. Oba dorazili do Ruska v rozmezí let 1932-1933 (nejprve Abraham a posléze Helena). Jejich pobyt se jim stal poté osudným, stejně jako Jiřímu Weilovi. Jaroslava Vondráčková vzpomíná na Weilovy návštěvy Heleny v Moskvě takto³⁷⁸: „*Jirka maká a maká a volá úpěnlivě po černém kafi, po gramofonových deskách. Často, když vyleze ze své cely, zamíří k Heli Glasové, která*

³⁷² GLOGAROVÁ-DAVIDOVÁ, J, a DAVID, J. *Obrazy z cest do země sovětů: České cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917-1968*, 2017, s. 71

³⁷³ ŠIMOVÁ, K. Cesty československých intelektuálů do sovětského Ruska, in: ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M.: *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, 2017, s. 71

³⁷⁴ Tamtéž, s. 274-276

³⁷⁵ Tamtéž, s. 277

³⁷⁶ Tamtéž.

³⁷⁷ Tamtéž.

³⁷⁸ MACHONINOVÁ, A. Ať jsem ti lekcí navždy! Dovětek k osudu Ri Gustavovny, in: FRISCHAROVÁ, H. *Dny mého života: vzpomínky na gulag*, 2017, s. 241-250

*má kafe, dobré cigarety a nejen značky Tygr, má zahraniční desky a kavkazské víno Napereuli. A je možné se tam opájet deskou Marlen Dietrichové: Hunderttausendmal.*³⁷⁹ Níže se pak ukáže, že přesně takto podobně probíhaly návštěvy Jana Frischerera (alias Jiřího Weila) a Ri (alias Heleny Frischarové). Frischerovi v té době bydleli v domě pro pracovníky „Kominterny“, který byl velice dobře vybavený oproti běžným domům v Moskvě, kde byly sdílené záchody a kuchyně. Abraham Frischer začal mezitím pracovat pro technické oddělení továrny „Moskabel“, ve kterém pomáhal při stavbě moskevského metra. O Heleniných pracovních zkušenostech se vedou sporné debaty, ale jisté je, že určitou dobu se starala o rakouské emigranty z řad sociálních demokratů (podobně jako románová Ri).³⁸⁰

Zlom v životě Frischerových nastal 19. listopadu 1937, kdy byli zatčeni jako „trockističtí“ agenti. Nikdy se zcela nedokázalo, že Weilův román měl přímý vliv na zatčení Frischerových, ale rozhodně jim to celkovou situaci neulehčovalo.³⁸¹ Podle vzpomínek Jaroslavy Vondráčkové řekl po druhé světové válce ministr informací Václav Kopecký Jiřímu Weilovi, že nese spoluvinu za zatčení Frischerových vydáním svého románu. Otázkou nevyřešenou už zůstane, zda mu to takto nesdělil jen z důvodu, že se román v jistých momentech ohrazoval proti komunistickému režimu či měl Weilův román v Rusku skutečný vliv na zatčení Frischerových.³⁸² Jak už jsem zmínil, tak žili v době represí, takže byla malá pravděpodobnost, že by se vyhnuli nějakému postihu. Abraham Frischer byl 3. ledna 1938 odsouzen za kontrarevoluční organizování a 16. ledna byl zastřelen. Jeho ostatky leží v objektu „Kommunarka“ v Moskvě. Helena byla 29. prosince 1937 odsouzena k 10 rokům a byla odeslána do pracovního tábora. Zbytek života prožila v Moskvě.³⁸³

Příběh Jana Frischerera se odráží v životních útrapách Jiřího Weila. Jak se níže ukáže, stejně jako Jiří Weil i Jan Frischer byl v období čistek dlouhodobě sledovaný tajnou policií a události po vraždě Sergeje Kirova urychlily jeho zatčení a odsouzení ke dvěma rokům nápravy v pracovních táborech, kde měl agitovat za komunistický režim.³⁸⁴ Nicméně stojí za zmínku vzpomínka Weilovy manželky Olgy, která tvrdí, že za jeho „převýchovu“ v Asii nese podíl

³⁷⁹ VONDRÁČKOVÁ, J. *Mrazilo-tálo (O Jiřím Weilovi)*, 2014, s. 50

³⁸⁰ MACHONINOVÁ, A. *At' jsem ti lekcí navždy! Dovětek k osudu Ri Gustavovny*, in: FRISCHAROVÁ, H. *Dny mého života: vzpomínky na gulag*, 2017, s. 251-255

³⁸¹ Tamtéž, s. 255-256

³⁸² VONDRÁČKOVÁ, J. *Mrazilo-tálo (O Jiřím Weilovi)*, 2014, s. 69-70

³⁸³ MACHONINOVÁ, A. *At' jsem ti lekcí navždy! Dovětek k osudu Ri Gustavovny*, in: FRISCHAROVÁ, H. *Dny mého života: vzpomínky na gulag*, 2017, s. 256-257

³⁸⁴ GREBENÍČKOVÁ, R. *Jiří Weil a moderní román*, in: WEIL, J. *Život s hvězdou*, 1967, s. 8

spolupráce s tajnou službu, což se níže opět ukáže jako příznačná paralela.³⁸⁵ „Jednou přišel za Jirkou nějaký neuniformovaný příslušník NKVD. Sdělil mu, že jako člen strany musí dodržovat stranickou disciplínu, a tedy i splnit následující stranický příkaz. O jeho obsahu mi Jirka nikdy nic podrobnějšího neřekl, jen se domnívám, že šlo o předání jisté částky rodinám perzekuovaných tehdy již v hitlerovském Německu. Jiří tam odjel, ale zároveň musel podle instrukcí NKVD ohlásit na VKS(b), že odjíždí na třítydenní cestu na Krym. V průběhu cesty do Německa – mimochodem, posláni bylo splněno – se jeho nepřítomnost na Krymu samozřejmě prozradila – a taky byl ihned po návratu zatčen. Podle instrukce z NKVD nesměl ovšem svou cestu do Německa přiznat...“³⁸⁶ Může se tak zdát, že „NKVD“ nalíčila na Weila past, o které nemohl stráníkům nic říci, a už jenom z toho důvodu byl podezřelý. Jeho negativní dopisy do Československa, kde si stěžoval na soudobou situaci, rozhodly též v jeho neprospěch. Byl tedy intervenován do střední Asie v roce 1935. Není zcela jasné, v jakém časovém horizontu a v jakých oblastech se ve střední Asii Weil nacházel. Nicméně je jisté, že strávil rok v Kazachstánu u jezera Balchaš, také v Kyrgyzstánu u jezera Issyk (kde vydal reportáž „*Jezero Issyk-kulské*“), a též i pravděpodobně v Tádžikistánu u jezera Karakul.³⁸⁷ Během svého pobytu ve vyhnanství psal do českých periodik, jako třeba „*Tvorba*“. Až po dvou letech (1937) se mohl vrátit do Československa, kde nakonec sepsal „*Moskvu-hranici*“ a navazující „*Dřevěnou lžici*“.³⁸⁸

Podobný osud jako Weil nebo manželé Frischerovi prožil učitel Antonín Vodsed'álek, který vycestoval ve druhé polovině 20. let na Ukrajinu v rámci výchovy československé menšiny v oblasti Volyně. Vodsed'álek byl počátkem 30. let poprvé vyslýchán a posléze donucen donášet na své kolegy se záminkou menšího trestu. I tak byl ale se svými kolegy odsouzen k trestu smrti, ale až do roku 1935 nebyl vykonán a přes rostoucí nátlak ministerstva zahraničí (i díky zlepšeným vztahům mezi ČSR s SSSR) byl jemu a dalším učitelům trest zmírněn na 10 let. V roce 1940 byl propuštěn a v roce 1942 byl opět odsouzen k trestu odnětí svobody na 5 let a poté nejsou o jeho osudu žádné zmínky.³⁸⁹

³⁸⁵ NOVÝ, P. Člověk: Jiří Weil, in: WEIL, J. *Moskva-hranice*, 1991, s. 9

³⁸⁶ Tamtéž.

³⁸⁷ ŠTĚDROŇOVÁ, E. Weilova Moskva-hranice: významný román české literatury, in: WEIL, J. *Moskva-hranice*, 1991, s. 272

³⁸⁸ VONDRÁČKOVÁ, J. *Mrazilo-tálo (O Jiřím Weilovi)*, 2014, s. 51

³⁸⁹ DVOŘÁK, J. *Antonín Vodsed'álek a proces s českými učiteli na Ukrajině*. Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů. [online]. Praha, 2013, roč. 4, č. 3, s. 97-108, [cit. 23.06.2020]. ISSN 1802-8241. dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/publikace/pamet-a-dejiny-42013/>

Weil nakonec za svůj román obdržel vlnu kritiky především od levicové části inteligence. Jeho přítel Fučík Weilův styl „*Moskvy-hranice*“ v roce 1938 na stránkách časopisu „*Tvorby*“ označoval za literární brak, který směřuje proti komunistickému ideálu.³⁹⁰ „*Volné pokračování románu pod názvem ‚Dřevěná lžice‘ z prostředí pracovního tábora na Balchaštroji Weil pod tímto tlakem z nakladatelství stáhl a za jeho života už nevyšel.*“³⁹¹

Roky 1935 a 1936 znamenaly jedny z největších ukázek vzájemného přátelství mezi Československem a Ruskem. Delegace intelektuálů proudily oběma směry, a nebylo tak náhodou, když se v roce 1935 do Prahy podívali přední sovětské spisovatelé a novináři jako Alexej Tolstoj nebo Alexandr Fadějev. Intenzivní přátelství z těchto let ale uhasínalo už o rok později. Mezinárodní situace, především vnitřní tlak sudetských Němců, se v Československu začínala významně projevovat. Vnitrostátní problémy ale též postihly Sovětský svaz, ve kterém v roce 1937 vrcholily Stalinovy čistky. Poslední československá výprava v rámci prvorepublikové inteligence proběhla v rámci oslav 1. května v roce 1938, kdy se do Moskvy podívala Marie Majerová, Josef Čapek a Josef Kopta.³⁹²

Když bylo ale po „*Mnichovské dohodě*“ ze září roku 1938 postoupeno sudetské pohraničí nacistickému Německu, část inteligence emigrovala na západ či východ a začala se připravovat na domácí odboj nebo skončila v koncentračních táborech, např. Josef Čapek, který ještě v roce 1938 navštívil Sovětský svaz. Po konci války nastala nová éra československého a ruského přátelství, ve kterém už nebylo poznávání Ruska dobrovolné, nýbrž státně a zákonně ukotvené. Už nezbylo nic z exkluzivity a rouška tajemství byla odhalována.³⁹³

5.3.1. Moskva-hranice a příběh Ri Gustavovny

Na svou cestu se stejně jako Helena Frischerová vydala židovka Ri až po několika měsících za svým manželem, inženýrem Robertem. Do Ruska se ale příliš netěšila a nebyla si jistá svým společenským přijetím.³⁹⁴ „*A těžko bude vůbec v neznámé zemi, podivné, špinavé, nemožné zemi, kde je Robert smluvním inženýrem.... a tak jede do této podivné země, kde lidé nepijí kávu,*

³⁹⁰ ŠIMOVÁ, K. Cesty československých intelektuálů do sovětského Ruska, in: ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, 2017, s. 71

³⁹¹ Tamtéž.

³⁹² Tamtéž, s. 78-81

³⁹³ MACHALA, L, (ed.) a kol. *Panorama české literatury: literární dějiny od počátků do současnosti*, 1994, s. 208

³⁹⁴ WEIL, J. *Moskva-hranice*, 1991, s. 17

netančí, nemají automobilů, nejezdí do hor na lyže, nechodí do kaváren a místo toho budují socialismus, jak čte Ri v novinách.“³⁹⁵ Ri se velice obávala už samotného vstupu na sovětské území, kam cestovala vlakem z Polska. Začínala si představovat všechny možné hrůzy a děsy, které ji v Rusku čekají a úzkost byla tím jediným, co vnímala – především, když se na hranicích začaly objevovat komunistické slogany a hesla.³⁹⁶

Když se dostala na hranice se Sovětským svazem, pohlédla do krajiny, která byla strohá, občas zastavěná dřevěnými domy. Vesnice a malá města před Moskvou byla téměř celá dřevěná a betonové stavby byly velmi ojedinělé. Po příjezdu do Moskvy ji především neunikla módní úroveň, na které si zakládala. Sovětské úbory, ve kterých neviděl Šmeral či Olbracht žádné odchylky od něčeho “normálního“ (dokonce to považovali za výdobytky tamního socialismu, že někteří lidé chodí v pytlech od brambor), byly pro Ri nepřijatelné. Už při svém příjezdu do Sovětského svazu tak začínala zjišťovat, že se zřejmě nedokáže ztotožnit s tamní kulturou a zvyky.³⁹⁷ „Byli oblečeni nějak podivně, vůbec ne evropsky, nenapadlo ji, že to byly obleky bídy, nemohlo ji to napadnout, nebyli ostatně takoví. Byli jen cizí...“³⁹⁸ Když konečně dorazila do Moskvy, viděla už něco evropského, něco povědomého (byly to cihlové domy a tramvaje), co jí na moment ulevilo od hrozivých podmínek, které kolem panovaly. Z Moskvy nebyla vůbec nadšená, ale věděla, že se s ní musí časem smířit, jelikož je to na další roky její nový domov.³⁹⁹ „A pohádka o dívce zbloudilé v lese a obklopené příšerami pokračovala, před Ri vyrostly zámky obrů a loupežníků, ve kterých jistě cíhali draci, všechno působilo dojmem nepravděpodobného snu, noční můry, byzantské věžičky se nepodobaly ničemu na světě, trčely do nebe jaksí samy pro sebe a jako by nepatřily vůbec k městu ani k nádraží...“⁴⁰⁰

Ri stejně jako Helena dorazila do luxusního bytu (na Moskevské poměry) v kolonii domů zahraničních technických odborníků. To byla nově vystavená čtvrť v Moskvě, která nebyla pro Ri tolik negativní, protože se tam cítila poměrně evropsky.⁴⁰¹ Po svém příjezdu se Ri rozhodla prozkoumat město podobně jako ostatní intelektuálové, kteří přijížděli do Ruska. Když se potulovala ulicemi Moskvy, tak například mýjela ústředí „GPU“ nebo známý „Hotel Metropol“, a dostala se až před Kreml a Rudé náměstí. Opět do ní vstoupila úzkost, kterou

³⁹⁵ WEIL, J. *Moskva-hranice*, 1991, s. 17

³⁹⁶ Tamtéž, s. 19-20

³⁹⁷ Tamtéž, s. 41

³⁹⁸ Tamtéž, s. 41

³⁹⁹ Tamtéž, s. 42-43

⁴⁰⁰ Tamtéž, s. 44

⁴⁰¹ Tamtéž, s. 46

vzbuzovala velikost, architektura, slogany a podzimní déšť.⁴⁰² Po měsíci v Moskvě se Ri mírně aklimatizovala. Dokázala sehnat evropské potraviny na cizineckém trhu „*Insnabu*“, lépe vařila (když přijela, moc toho nesvedla), seznámila se s několika cizinci a začala chodit do politického klubu (Ri se v Československu o politiku příliš nezajímala) Dzeržinského. Začíná si ale uvědomovat, že asijskému prostředí nikdy neporozumí, ale bude jej muset akceptovat.⁴⁰³ Jednou z oblastí, kterou měla Ri velice ráda a musela ji v zimním období opustit, byla móda. Robert byl velice nesvůj, když se Ri stále oblékala podle evropské módy a odmítala se balit do tlustých svetřů a všeho ostatního nevkusného oblečení. Nakonec podlehla Robertově nátlaku a asimilovala se do ruské módy. To znamenalo jednu z jejích individuálních charakteristik, které musela opustit, aby v sovětském režimu fungovala jako ostatní. Docházelo tak v tomto případě stejně jako v případě nuceného zájmu o politiku o proměnu její osobnosti.⁴⁰⁴ Ri si uvědomila, že je zcela pohlcena Sovětským svazem v momentě oslav výročí říjnové revoluce a jejího průvodu, který sledovala opodál ze svého bytu. Byla vystrašená z ohromné masy lidí, techniky a celkové nálady, která ji děsila jako bouře. Tato bouře přinesla vichr, který ji shrnul na kolena, na kterých si uvědomila, že se musí podrobit bolševickému režimu, který její milý Robert v průvodu uctíval.⁴⁰⁵ „*Je pokořena, tichá. Smíří se, udělá všechno, cokoliv..., Bude sloužit, pokorně sloužit tomuto světu, nemůže se ubránit, chce jenom žít..., copak je možno milovat tento svět jako Robert, milovat tento svět nemůže, copak je možno milovat vichřici, copak je možné křičet na bouři, aby se zastavila?*“⁴⁰⁶

Osobnost Ri se začínala proměňovat. Věděla, že pokud chce v bolševickém Rusku přežít, musí se nechat dobrovolně asimilovat. Odpor byl marný a Ri si uvědomila, že musí vést život ruské ženy – údernice. Tak tedy nastoupila do továrny pojmenované po Kaganovičovi, kde leštila kovové kuličky.⁴⁰⁷ „*Ri pozná továrnu, srdce Sovětského svazu, těžký průmysl země, zúčastní se svatého úkolu industrializace..., Jistě se Ri osvědčí a zamiluje si továrnu, vždyť je tam přece kolektiv, který ji převychová.*“⁴⁰⁸ Po dvou měsících v továrně se Ri stala členkou odborových organizací a pracovala u vyspělejších strojů, jelikož byla povýšena. Zájem o politiku a veřejné dění byl nyní normální. Ruštinu zvládala lépe než Robert a její energie, která přispívala na budování sovětského režimu, byla nesmírná. Ri už si tak ani neuvědomovala své staré já a její

⁴⁰² WEIL, J. *Moskva-hranice*, 1991, s. 57-58

⁴⁰³ Tamtéž, s. 77-78

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 82

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 94-95

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 95

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 108-112

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 114

převýchova nesla své ovoce. Jejím druhým koníčkem po práci v továrně a v odborech se stal klub zahraničních dělníků, kde se setkávala s českými dělníky a vedla s nimi dlouhé hovory v rodném jazyce. Ri už dokonce i agitovala za režim, který pro ni byl ze začátku noční můrou a bouří při své práci v klubu zahraničních dělníků, kde se starala o jejich ženy ve vzdělání.⁴⁰⁹ „*Celá země je v pohybu, všichni pracují, učí se. Kdo nedrží krok se zemí, je ztracen, to přece věděla Ri nejlépe, ale marně se snažila je o tom přesvědčit.*“⁴¹⁰

Právě v probíhajících čistkách ve straně a továrnách (Stalinův teror) si Ri vzpomněla na své staré já poté, co se seznámila s Janem Fischerem – českým intelektuálem, žurnalistou, který v Moskvě překládal a psal. Oba při svém prvním rozvoru vzpomínali na krásy Prahy, což je vracelo k evropskému smýšlení, na které v Moskvě nebyl prostor. Jan Fischer byl členem strany, ale pro mnohé Čechy i Rusy v Moskvě byl jiný než ostatní. Ri měla povědomí o čistkách a jejich výsledcích, ve kterých pro sebe nespátrovala hrozbu, a dokonce byla pozvána na její výkon.⁴¹¹ „...*celá země vidí, že strana, která je jejím vůdcem, se zbavuje všech živlů nepřátelských, kolísavých, proradných a úplatných.*“⁴¹² Čistka probíhala ve své podstatě vždy stejně – byl předvolán určitý pracovník, který měl zdůvodnit své protistranické činy – obhajoba byla ale marná a o osudu jednotlivce bylo rozhodnuto ještě předtím, než vstoupil na pódium, kde vedl svou řeč. Příběh Ri pak končí v domnění, že ona nikdy nemůže být souzena v čistce, jelikož není ani ve straně a teprve nedávno se začala aktivně podílet na budování komunistického režimu, z čehož se přetvořil její osobitý charakter, na kterém si donedávna zakládala a stala se součástí něčeho (pro ni) nového.⁴¹³ „*Nyní teprve začíná vlastní zápas, nyní začíná boj o důvěru, pomalá, vytrvalá, houževnatá práce.*“⁴¹⁴

5.3.2. Moskva-hranice a příběh Jana Fischera

Příběh Jana Fischera se rozbíhá v momentě návštěvy Ri, která tu chvíli pořádala večírek pro své známé. Po dlouhém večeru plného diskuzí a tance se Jan vydal do svého bytu v Usačevce, což byla dělnická kolonie bytů nedaleko továrny na kaučuk. Byty byly poměrně nové a mimo své překladatelské činnosti chodil Jan právě do továrny na kaučuk přednášet politická témata. Janova kancelář (kde se mimo jiné setkal s rumunským komunistou Herzogem, se kterým mohl

⁴⁰⁹ WEIL, J. *Moskva-hranice*, 1991, s. 122-124

⁴¹⁰ Tamtéž, s. 125

⁴¹¹ Tamtéž, s. 127-131

⁴¹² Tamtéž, s. 131

⁴¹³ Tamtéž, s. 134-138

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 139

mluvit o všem možném), v níž překládal díla sovětských velikánů, fungovala stejně jako ostatní sovětské továrny – přísný režim docházky, kterým často opovrhoval, ale musel se s ním smířit. Jan doufal, že bude v Rusku vlídně přijat, ale ve svém zaměstnání byl často podezříván ze všelijakých nekalostí a pevně věřil, že svou prací si vydobyde důvěru Rusů.⁴¹⁵ „*Je nedůvěra, ale kromě toho je ještě práce. Prací je možné dokázat téměř všechno, prací je možno zahladit i nedůvěru a dobýt si zvláštního postavení. Jan tedy pracuje.*“⁴¹⁶

V době, kdy byl Fischer se svým přítelem Herzogem (vedoucí rumunského oddělení překladů a předseda městkumu) na návštěvě u Ri, Ri byla opět povýšena v továrně (obsluhovala revolverový automat a zaučovala nové údernice). I když byl Herzog dělnickým průvodcem, tak si dobře rozuměl s Ri, se kterou se překvapivě bavil často o evropských tématech.⁴¹⁷ „*Byl velmi pružný, nedržel se naučených formulek, nevyhýbal se diskusi a neodvolával se na výroky slavných vůdců.*“⁴¹⁸

Po menším románu, který proběhl mezi Janem a Ri při výletu politického klubu Dzeržinského, začínal Jan cítit tlak od vedoucích v továrně. Především od partorga a tajemníka stranického výboru Finkelbrucha, kterého přistihl, jak nejednal dle stranických pokynů v oblasti vyhazovu (byla vyhozena neoprávněně, což Fischer odhalil) sekretářky. Jan Fischer tak svými kroky na sebe uvrhl pozornost, kterou ani jeho přítel a komunista Herzog nedokázal posléze zmírnit.⁴¹⁹ „*Je tisíce možností, kterých může použít partorg, aby se s Fischerem vypořádal. Fischer může být obviněn v politické krátkozrakosti, z nevíry v socialismus v jedné zemi, z porušení stranické kázně, ze sabotáže základních pravidel člena strany, z nepřesné znalosti programu strany, ze špatného plnění stranických povinností, z úchylnosti pravého či levého, ze styku s úchylníky.*“⁴²⁰

Fischera tak začali sledovat straničtí kolegové a jeho nadřízení. Na jaře začala Ri vyučovat děti rakouských socialistů, kteří do Ruska emigrovali. V té době také Herzog odrazil první útok na Fischera od Finkelbrucha, avšak věděl, že další útoky budou ostřejší a Herzogova síla nebude věčná.⁴²¹ Kdo byl ale onen nepřítel Fischera? Herzog vyprávěl Fischerovi, že Finkelbruch přijel

⁴¹⁵ WEIL, J. *Moskva-hranice*, 1991, s. 150-152

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 153

⁴¹⁷ Tamtéž, s. 160-161

⁴¹⁸ Tamtéž, s. 161

⁴¹⁹ Tamtéž, s. 167-168

⁴²⁰ Tamtéž, s. 169

⁴²¹ Tamtéž, s. 173

do Moskvy z Ameriky v prvních dnech revoluce a stal se Leninovým důvěrníkem, účastnil se prvních porad „ÚV“ a psal propagační letáky americkým expedičním jednotkám v Murmansk. Jeho kariéra ale po revoluci zaznamenala pád a stal se partorgem v továrně na kaučuk. Fischer s ním nechtěl soupeřit a chtěl pod tlakem opustit svůj úřad a stranu. V tom mu ale zabránil Herzog, který vyčítavou řečí namítal, že stranu nelze opustit, jelikož jej dosadila na takové místo, které si musí držet a bojovat dále.⁴²² V květnu dostala Ri konečně diplom údernice, který příznačně oslavila se svými přáteli včetně Jana Fischera. Autor v tomto bodě trefně poznamenává funkci čistek, která doléhala na přátele Ri, která si toho nevědomky všimla. Odešel její známý Míša a k odchodu se má i partorg Tronin z Robertovy továrny.⁴²³ „...je podivné, jak mizí všichni známí.“⁴²⁴

Fischerova pozice začínala být nestabilní a začínalo se přirostřovat, když jednoho dne najednou zmizel Herzog, aniž by se někým rozloučil. Bylo to pro Fischera velice podivné, ale tušil, že to není nic neobvyklého. Finkelbruch už si mezitím na jeho místo předsedy městkomu dosadil svého známého Čumandrina, který dříve pracoval v moskevském zastupitelství Severolesu.⁴²⁵

Nicméně po měsíci, když Herzog zmizel, se ještě Finkelbruch neodvážil přímo zaútočit na Fischera, i když zmizel další Riin známý partorg Tronin, který měl původně pracovně vycestovat. Uběhl další měsíc, když Ri zrovna odjela s Robertem na dovolenou a Jan vlastně zažíval rutinní dny.⁴²⁶ Události nabraly spád po Fischerově lázeňské dovolené u černomořského pobřeží. Dovolenu ukončil naléhavý telegram od nového vedoucího kanceláře rumunských překladů Badulesca. Když Fischer dorazil do Moskvy, setkali se oba v kavárně „Rudý mák“, kde prodiskutovali celou situaci. Situace se měla tak, že Badulescu sdělil Fischerovi, kde se opravdu Herzog nachází. Byl v Německu, kde jej zatkli (o podstatě Herzogovy cesty do Německa se autor nezmiňuje) a sedí ve vazbě. Badulescu tak chtěl po Janovi, aby tajně odjel do Německa, kde měl předat patřičné dokumenty, jež by pomohly Herzogovi z vazby. Fischer se bál, ale nakonec souhlasně kýval. Zde je vidět stejná paralela jako v životě Jiřího Weila, jak výše vzpomínala jeho žena.⁴²⁷

⁴²² WEIL, J. *Moskva-hranice*, 1991, s. 177-178

⁴²³ Tamtéž, s. 183-184

⁴²⁴ Tamtéž, s. 184

⁴²⁵ Tamtéž, s. 196

⁴²⁶ Tamtéž, s. 199-202

⁴²⁷ Tamtéž, s. 219-220

Ještě, než odjel do Evropy, rozloučil se Jan s Ri, i přes přísné varování Badulesca, že nesmí opustit hotel, kde byl ubytován, jelikož hrozilo jeho prozrazení. Když dorazil do Evropy, rozhodl se přenocovat ve Varšavě, aby se vyhnul noci v Berlíně, kde by mohl vyvolat pozornost „gestapa“.⁴²⁸ Když pak předal dokumenty v berlínském papírnictví, doufal, že jeho návrat proběhne bez povšimnutí tamní tajné policie a že se mezitím v Moskvě Finkelbruch nic nedoví. Zatím to tak vše vypadalo, a i když se jeho dovolená protáhla o několik dní, nikdo nic zásadního nezjišťoval. Po svém návratu spěchal ihned za Ri, se kterou pak jejich vztah bouřlivě akceleroval. V tu dobu byla Ri už na plný úvazek politickou pracovnící, jelikož se starala o rakouské emigranty. Nicméně po Fischerově misi do Německa nebylo dále o Herzogovi slyšet a ani Finkelbruch nezačal po prázdninách útokem na Fischera, neboť měl plné ruce práce.⁴²⁹

Starosti pro Ri, Roberta, Jana a další cizinecké přistěhovalce nastaly po vraždě S. M. Kirova 2. prosince v Leningradě. Je zde patrné, jak Weil pracuje s reálnými událostmi, kterým dává významný důraz při svém životním příběhu odraženém ve smyšlených postavách. Sám autor nepřikládal vraždu Stalinovi, ale spíše určitým politickým skupinám, a tak je možné pozorovat víru i přes následné pronásledování a proces určitou moralitu Sovětského svazu a Stalina.⁴³⁰ „*Nicméně vražda byla dílem leningradské opozice, vlastně jejich zbytků, jak se předpokládalo, jakýchsi nespokojenců vyloučených ze strany. (...) Nyní bylo již jisté, že vraždu provedla velká, rozvětvená organizace, zatýkalo se již v Moskvě, továrny volaly po pomstě.*“⁴³¹

Právě v tomto momentu začal Finkelbruch rozsáhlými výslechy a procesy. Na tyto schůze musel chodit i Fischer a hlasovat o vině nevinných osob. Přesvědčení Weila, respektive Fischera o spiknutí uvnitř strany, posílilo i zatčení Tonyho Strickera, s kterým se před dovolenou často vídal a vedl s ním rozsáhlé politické debaty právě nad Zinověvem, jakožto organizátorem levicového spiknutí. Fischer si tak připadal vinen, že zradil stranu a je tedy zrádcem. Autor následně vede Fischerovým vědomím subjektivní dialog nad svou zradou a přemlouvá se, že Tonyho udá, ale nakonec převládá vnitřní strach, morální a rozumový úsudek.⁴³²

⁴²⁸ WEIL, J. *Moskva-hranice*, 1991, s. 225

⁴²⁹ Tamtéž, s. 229-231

⁴³⁰ Tamtéž, s. 232-233

⁴³¹ Tamtéž, s. 233

⁴³² Tamtéž, s. 238-239

Fischerovo obvinění přišlo ihned po několika dnech po zatčení Tonyho Strickera. Vrba, jakožto vedoucí úřadu, kde Fischer překládal, uvedl Jana do problematiky případu. Z Vrbova podání vyšlo najevo, že Fischer byl podezřelý z kontaktu s Tonym – tedy s jedním z organizátorů protistranického křídla. Fischer se rozhodne iniciativně jednat a jde sám za Finkelbruchem, aby si vyjasnili tento omyl. Při rozhovoru uznal to, že se Fischer stýkal s Tonym, ale o jeho opozičních aktivitách nic nevěděl. S tím se Finkelbruch nehodlal smířit a žádal od Jana, aby mu vyzradil všechny okolnosti spiknutí, na kterém má podíl. Finkelbruch především od Jana žádal vysvětlení, kde byl, když předčasně opustil lázně a byl spatřen v Moskvě, kde být údajně neměl. Fischer se nepřiznal ke své cestě do Berlína, a tak byl obviněn z účasti na schůzi, která připravovala atentát na Kirova.⁴³³

Fischer tak ve svém bytě čekal 15 dní na rozsudek a přemlouval se, že je nutné ještě naposledy vidět Ri, i když věděl, že by ji mohl konfrontovat. To nakonec učinil, jelikož právě obdržel dopis, aby se dostavil na schůzi, kde se projedná jeho případ. Rozloučení bylo ale trpké, neboť jej Robert označil za zrádce a s Ri si nedokázal říci kloudného slova a brzy opustil jejich byt.⁴³⁴

Když začala schůze, ujal se slova Finkelbruch a začal vykládat Fischerův případ. Fischer byl tak obviněn ze styků s Tonym Strickerem, s kterým se podílel na organizaci opozičních skupin. Také jeho předčasný návrat do Moskvy byl vykládán jako tajná účast na schůzi, která připravovala atentát na Kirova. K těmto obviněním přispěchal i Vrba (Fischerův vedoucí), který přispěchal s velkou kritikou.⁴³⁵ „*Fischer je nepřítel, byl vždy nepřítelem, pracoval špatně, vypínal se, byl nafoukaný, ano, byl nafoukaný, myslel o sobě, kdovíjaký je odborník, zatím však to byl brídil... (...) Byl to však velmi rafinovaný nepřítel, jak již řekl partorg...*“⁴³⁶

Fischer plný nadějí před vstupem do Sovětského svazu zažil vystřízlivění. Opustili jej přátelé a byl obviňován režimem, ve který tak věřil. Jeho osobnost byla zlomena. K obvinění Fischera se přidávali další členové překladatelské kanceláře, aby různými smyšlenými okolnostmi očernili Jana. Po všech vystoupeních, kde byl dokonce označen Fischer za spekulanta a kontrarevolucionáře, se z místnosti ozývala hesla „*vyloučit*“ či „*dorazit nepřítele*“. Zaznělo zde tak jakési kolektivní odsouzení, které bylo typické při podobných procesech, ve kterých se

⁴³³ WEIL, J. *Moskva-hranice*, 1991, s. 240-243

⁴³⁴ Tamtéž, s. 250-252

⁴³⁵ Tamtéž, s. 253-254

⁴³⁶ Tamtéž, s. 245

představivosti meze nekladlo. Fischer se snažil soudruhům vysvětlit svůj předčasný návrat, ale nemohl nic prozradit o jeho podstatě.⁴³⁷ „Přiznává svou vinu a žádá o potrestání. Podrobí se všemu, co nařídí strana. Chce vykoupit svou vinu prací ať ve straně, či mimo stranu. Jen ať soudruzi uvěří, že se nikdy nespolečoval s nepřáteli země, že se neúčastnil žádného spiknutí zínověvské opozice. (...) Předseda dal hlasovat o vyloučení občana Fischera ze strany. Rozhodnutí bylo schváleno jednomyslně, pře Jana Fischera byla skončena.“⁴³⁸

V „*Dřevěné lžíci*“, která volně navazuje na „*Moskvu-hranici*“, je pak Jak Fischer intervenován do střední Asie, kde pracoval v pracovních táborech a psal agitační a propagandistické články o Sovětském svazu.⁴³⁹ „Zítřejší přestane býti žurnalistou cestujícím pro vlastní potěšení a zábavu do střední Asie. Zítřejší se promění v nepřítel lidu, občana Fischera vyloučeného ze strany a vypověděného do střední Asie. Aby se napravil a prací dokázal, že miluje sovětský stát, aby získal pokání důvěry, aby úsilím napravil vinu.“⁴⁴⁰ K celému příběhu „*Moskvy-hranice*“ je nutné uvést na pravou míru příběh Rudolfa Herzoga, který skončil v koncentračním táboře, kde byl často mučen a vyslýchán – vězeň číslo 457.⁴⁴¹ „*Máš polootevřená ústa, krev teče z úst a teče do úst, slaná krev, červená krev, tvá krev, Rudolfe Herzogu..., Jsi žid, cizinec? To je dobře, že jsi nás navštívil, naučíme tě, co je to německý pořádek.*“⁴⁴² Když byl ale vysvobozen z koncentračního tábora (díky předaným dokumentům od Jana Fischera), vrátil se do Moskvy, kde zemřel v nemocnici, o čemž se Fischer dozvěděl na schůzi a mohl si tak doufat, že jej zachránil i přesto, že nevyzradil svou misi.⁴⁴³

⁴³⁷ WEIL, J. *Moskva-hranice*, 1991, s. 253-257

⁴³⁸ Tamtéž, s. 258

⁴³⁹ WEIL, J. *Dřevěná lžíce*, 1992, s. 81-83

⁴⁴⁰ Tamtéž, s. 83

⁴⁴¹ WEIL, J. *Moskva-hranice*, 1991, s. 259

⁴⁴² Tamtéž, s. 261

⁴⁴³ Tamtéž, s. 262-263

6. Zhodnocení vnímání skutečné podstaty sovětského režimu

„Tragické a špinavé dějiny ruské revoluce – takové, jaká byla, nikoliv takové, jaká se jeví představivosti některých intelektuálů, pro něž znamenala šlechetný pokus o povznesení lidstva – nám dávají ponaučení, že politická moc nesmí být zneužita k dosažení ideologických cílů. Je lépe nechat lidi žít.“⁴⁴⁴

Na úplný závěr své diplomové práce předkládám konfrontační shrnutí vybraných pasáží uvedených v předešlé kapitole. Zmíněné cestopisy ukázaly často idealizovaný obraz Sovětského svazu, méně už pak realistický. Idealizaci zapříčinila především prokomunisticky orientovaná sorta intelektuálů. Bylo tak dosti příznačné, že jejich zájem se odvíjel od předem určeného názoru. Na druhé straně omezenější počet antikomunistických intelektuálů byl často reaktivní a snažil se tak odpovědět na nejasnosti, které prokomunističtí intelektuálové předváděli československému publiku.⁴⁴⁵

Jedná se tak o vymezení souvislostí zvolených problematik, kterými se prvorepublikoví intelektuálové zabývali na svých cestách Ruskem. Z vybraných okruhů se ukázalo, kdo a jakým způsobem vnímal skutečnou realitu sovětského režimu a kdo ji naopak nedokázal rozpoznat. Podnětem k vymezení reality bylo propojení vnímání sovětského režimu pomocí Linzovy teorie nedemokratických režimů, ale též vymezením soudobých skutečností podle odborné literatury. Právě první kapitola byla rozhodující pro pochopení formy režimu za vlády V. I. Lenina a J. V. Stalina. Ukázalo se, že se jednalo o dvě odlišné formy nedemokratických zřízení. Vláda Lenina byla podle Linze určena jako „defektní a pretotalitní“ autoritativní systém. Období po bolševické revoluci z let 1917-1920 nebylo příliš ucelené, jelikož vládnutí Lenina poznamenaly války a občanské nepokoje. Téměř od roku 1920, kdy byly ukončeny největší boje občanské války na ruském území, se Leninův režim připravoval na totalitní systém, který posléze vedl Stalin. V období po bolševické revoluci do Stalinova převzetí v roce 1924 je tak možné mluvit o „pretotalitním“ autoritativním systému s výjimkou období politiky ekonomických pokusů, které nedokázaly mobilizovat celou společnost, odstranit pluralitní skupiny, a tedy vymezit jedno politické centrum. Právě tyto ekonomické pokusy ukázaly na „defektivní“ autoritativní systém, který z dlouhodobého hlediska nebyl schopen nastolit cestu totalitnímu zřízení. Když

⁴⁴⁴ PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 435

⁴⁴⁵ GLOGAROVÁ-DAVIDOVÁ, J, a DAVID, J. *Obrazy z cest do země sovětů: České cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917-1968*, 2017, s. 187-193

posléze nastoupil Stalin do čela komunistického Ruska, zrušil „NEP“ a opět zformoval společnost do pretotalitní fáze, kterou si především ve 30. letech konsolidoval a nastolil v ní totalitní systém. Jednalo se o svébytnou formu tzv. „*stalinismu*“, který dokázal naplnit Linzovy teze o jediném monistickém centru, funkční politické ideologii, která ovládala masy a odstranila všechny nepohodlné mocenské sktruktury, které ohrožovaly Stalinův režim.⁴⁴⁶

Nicméně obě formy režimů se ideologicky odvíjely od Marxova a Engelsova učení komunismu. Proto jsem na počátku druhé kapitoly vymežil ideologické základy Sovětského svazu. Určil jsem „*marxismus*“ jako hlavní proud, který ovlivnil Leninovo a Stalinovo myšlení. I když oba zmiňovaní vycházeli z Marxova učení, tak svou praktickou politiku vedli zcela odlišně než kázal Marx, a proto je příznačné mluvit o osobitém politickém a myšlenkovém systému „*leninismu*“ a „*stalinismu*“. Faktický odkaz „*leninismu*“ vznikl až po Leninově smrti, ale Lenin své revoluční myšlenky formuloval dlouho před rokem 1917. Když Lenin převzal společně s bolševiky vládu nad sovětským Ruskem, nesnažil se přímo aplikovat teze komunismu, ale snažil se udržet svou moc například díky represáliím, vyvolanému hladomoru či spolupráci s kapitalistickými zeměmi v rámci zahraničního obchodu. Ideály komunismu byly tak pro Leninův jako pro Stalinův režim v praxi nenaplněné. Nebylo tak podivné, že nepřilíš funkční stádium socialismu, které mělo připravit společnost na komunismus, selhalo v ideálech beztržní společnosti, rovnosti či znárodnování. Lenin sice vydával své dekrety, kterými byly uskutečněny změny ve struktuře státu a společnosti, ale bylo zřejmé, že s určitými ideály komunismu nepočítal a jednal podle situace, jak to poznamenával Jaromír Nečas. Ten především upozornil na to, že se bolševický systém vydal na zcela odlišnou cestu, než kterou hlásal, jelikož vydával koncese zahraničním investorům, a tedy bolševické proklamování znárodnování podniků bylo často pouhou iluzí, jako další faktory.⁴⁴⁷ Stalinova garnitura byla z represivního pohledu dosti hrůznější než Leninova. Stalinova druhá revoluce znásilnila celou ruskou společnost. Jeho novotářské metody centralizovaného hospodářství a kolektivizace znamenalo pro společnost ve velké míře hladomor a čistky vedené tajnou policií, což dokládá i samotný Jiří Weil ve svém románu „*Moskva-hranice*“, kde byl odsouzen alias Jan Fischer ve vykonstruovaném procesu do vyhnanství ve střední Asii, které popisuje ve volně navazujícím románu „*Dřevěná lžice*“.⁴⁴⁸ Bylo tak parné, že bolševická revoluce zapříčinila v zemi ohromný

⁴⁴⁶ LINZ, J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, 2000, s. 240-242

⁴⁴⁷ NEČAS, J. *Od komunismu ke kapitalismu v Rusku: O bolševických koncesích zahraničním kapitalistům*, 1921, s. 86-89

⁴⁴⁸ VONDRÁČKOVÁ, J. *Mrazilo-tálo (O Jiřím Weilovi)*, 2014, s. 51-56

nepořádek, který v dalších letech znamenal jen válčení a bídu. Válka byla v podstatě nepřetržitě vedena od roku 1914 do roku 1953, kdy zemřel Stalin a nastoupilo nové uskupení politiků, které v zemi neprovádělo tak drastické represálie. První světová válka, občanská válka, válka proti bouřícím se zemědělcům, válka proti kulakům nebo válka proti stranickým oponentům byly důsledkem špatných základů, na kterých bolševici vystavili svůj stát a revoluci v roce 1917.⁴⁴⁹

Po bolševické revoluci se u mnohých intelektuálů, kteří se zajímali o ruskou tematiku, ať už z důvodu potřeby slovanství či aplikace proletářské revoluce nebo jiného důvodu, objevily touhy rozpoznat novotvary, které Rusko zčistajasna vykazovalo. Byla to nová exotická destinace, nikoliv ne ve smyslu rekreační asociace, ale ve smyslu něčeho nepoznaného, neprobádaného, co je třeba znovu objevit, prozkoumat jako nový kontinent, světadíl či ideje („...zprávy odtamtud jsou naprosto protichůdné a my bychom se chtěli přesvědčit na vlastní oči, abychom mohli soudruhům v Československu referovat“.⁴⁵⁰).

„První cesty do sovětského Ruska proto mají objevitelský charakter a jejich aktéři jsou přirovnáváni k renesančním mořeplavcům, podnikajícím dobrodružnou výpravu do neznámých končin.“⁴⁵¹ Příjezd plný očekávání a naděje si před sebou nesly dvě významné výpravy na počátku roku 1920 vedené Ivanem Olbrachtem a Bohumírem Šmeralem. Byly to první dojmy ze země zaslíbené, které začínaly v Německu a přes Polsko a pobaltské státy končily v Rusku. Příjezd do země Sovětů byl pak v jejich očích plný radostných dojmů. Olbracht byl velice nadšený z moskevského velkoměsta („Moskevská ulice plyne rušným proudem.“⁴⁵²) a jejího života. Šmeral byl také v podstatě celou dobu nadšený z ruské věci, což dokládá i svými posledními dojmy („Přicházím z jiného světa, přicházím jiný člověk. Co se děje v Rusku, jest ohromné, závrtné, poctivé, rozumné, nutné, nepřemožitelné.“⁴⁵³). Tyto dojmy se velice lišily od dojmů Nečase – na počátku 20. let, byly to dojmy plné nadějí a radosti z něčeho neskutečného, co se oběma mohlo zdát jako sen, který právě prožívají. I po zklamáních, které oba zažili ve 20. letech (bolševizace „KSC“ a „Manifest sedmi“), stále věřili v jedinečnost komunistického zřízení v Rusku. Proti nim se ale postavil Jaromír Nečas, který Rusko navštívil o několik měsíců později než dvojice zmíněných a dokázal jim vyčíst jejich zidealizované

⁴⁴⁹ PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 409

⁴⁵⁰ OLBRACHT, I. *Cesta za poznáním*, 1957, s. 50

⁴⁵¹ ŠIMOVÁ, K. Cesty do utopie, in: ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, 2017, s. 54-55

⁴⁵² OLBRACHT, I. *Cesta za poznáním*, 1957, s. 66

⁴⁵³ ŠMERAL, B. *Pravda o sovětském Rusku*, 1920, s. 3

dojmy. „*Olbracht maluje našim dělníkům obraz Moskvy růžově a nesprávně. Maluje jim pěknými slovy Moskvu takovou, jakou by si ji přál mít a ne takovou, jaká je ve skutečnosti.*“⁴⁵⁴ Dr. Šmeral pro sebe, nepoví, kde a jak – což je nejhlavnější – uskutečnili bolševici v plném rozsahu svůj program a v čem se jim to nezdařilo, nepoví též, jak rozdílné jsou poměry ruské od českých a jak se to na každém kroku v sovětském Rusku jeví.“⁴⁵⁵ Nečas oba zmíněné konfrontoval v dalších ohledech, viz předchozí kapitola. Je tak zřejmé, že Nečas byl oproti Olbrachtovi a Šmeralovi schopen rozpoznat pravou realitu Sovětského svazu, což skvěle vykresluje i na dobových příjmech potravin, které jsem uvedl v jeho tabulkách a srovnal jsem je o několik let později i s Marií Pujmanovou, která zkoumala též ceny potravin a ani Jan Slavík nebyl pozadu („*Není možno však se smířit s jezuitskou lživostí, kterou sovětská vláda kryje hmotnou tíseň země, a tedy také zchátralý stav ruských měst*“⁴⁵⁶). Takto Slavík hovořil v roce 1932 a na rozdíl od Pujmanové, která se vůbec nezajímala, zda je představený hmotný stav skutečně dobrý nebo špatný. Nedokázala tak, nebo spíše nechtěla na rozdíl od Slavíka rozpoznat klamy komunismu. To bylo velice důležité, jelikož hmotná situace odkazovala na funkčnost komunismu ve své praktické rovině. Nečas předvedl, že soudobá hospodářská situace v době dozívající občanské války byla velice žalostná. Tyto faktory pak dokonale přibližují i soudobý režim podle teorie nedemokratických režimů J. Linze. Autoritativnímu systému především Linz dává jednu zásadní roli – její byrokratizaci⁴⁵⁷, což dokázal skvěle odhalit Jaromír Nečas stejně jako Jan Slavík, který tvrdil, že byrokratizace začala už v momentu založení „*NEPu*“. Masivní byrokratizace byla pak dokončena za Stalina, který si podmanil celý stranický aparát a stát, a tak monopolizoval svoje vládnutí. Došlo zde tak v propojení Linzovy teorie a soudobého vnímání pravé podstaty sovětského režimu od Jaromíra Nečase.⁴⁵⁸ „*Přejímali starou byrokracii carského režimu a za vojny s Poláky zašli ve své kompromisnosti tak daleko, že přijali i služby carského generála Brusilova...*“⁴⁵⁹ Právě dokončený proces byrokratizace pak spatřil Slavík v roce 1932. „*Přímo fatální je, že v národě, odedávna zvyklém na zdlouhavé tempo, ničí se byrokratickým postupem a nedostatkem životních potřeb cena času.*“⁴⁶⁰

⁴⁵⁴ NEČAS, J. *Skutečná pravda o sovětském Rusku: S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků*, 1920, s. 21

⁴⁵⁵ Tamtéž, s. 10

⁴⁵⁶ SLAVÍK, J. *Po třetí v sovětském Rusku*, 1932, s. 24

⁴⁵⁷ LINZ, J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, 2000, s. 161-162

⁴⁵⁸ PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, 2017, s. 383-391

⁴⁵⁹ NEČAS, J. *Od komunismu ke kapitalismu v Rusku: O bolševických koncesích zahraničním kapitalistům*, 1921, s. 84

⁴⁶⁰ SLAVÍK, J. *Po třetí v sovětském Rusku*, 1932, s. 27

Také mezi intelektuály docházelo k roztržkám o směřování samotného Československa. Bohumír Šmeral nebyl nijak očarován z nového československého státu, jelikož za doby Rakouska-Uherska doufal ve vytvoření federativního systému, ve kterém by české země byly v područí Ruska. Zde je tak patrný jakýsi Šmeralův panslavismus, na který ale podobně apeloval i Nečas, ale z jiné strany. Nečas se i přes negativa spojované s bolševickou revolucí snažil tlačit na ruské představitele, aby revoluční události posloužily slovanské vzájemnosti, která pro něj ale představovala na rozdíl od Šmerala potřebu se vzájemně sdružovat na evropské scéně ve formě „*Spojených evropských států*“.⁴⁶¹ Právě proto mu nebyla cizí ani ukrajinská otázka, která byla na počátku 20. let velice aktuální.⁴⁶²

Podobné kontroverze a ostré nesoulady se objevovaly v dalších letech. Stejně jako Jaromír Nečas dokázal Jan Slavík rozpoznat klamy a přetvářky sovětského systému. Slavík cestoval Ruskem v letech 1926, 1927 a 1932. Z prvních dvou výprav si nezapsal události poznamenané společenským strachem a cenzurou, to až návštěva v roce 1932 byla plna obav a úzkostí. Bylo to logické, jelikož v té době Stalin začínal uplatňovat svůj teror, který se dotýkal Slavíkových přátel v Rusku. Opět se zde také Slavík nevědomky dotýkal Linzovy teorie, jelikož často hovořil o monopolizaci tisku a veřejného mínění. „*Čínská zeď, kterou bolševici vybudovali tiskovým monopolem a cenzurou kolem šestiny planety, vede téměř k situaci, ve které byla říše carů XVI. a XVII. století.*“⁴⁶³ Slavík také naráží na podstatný problém manipulace lidu a ideologie, která je pro Linze opět klíčová.⁴⁶⁴ „*Monopolní sovětský tisk, nekontrolovatelný a nekáraný, docílil toho, že najde se mnoho lidí, kteří sice neříkají, že je zle, ale jsou svatě přesvědčeni, že proletariát v Československu se má ještě hůře. (...) To, co byla u nás přijato jako výsměch a provokace, bere se v Moskvě vážně. Věří se.*“⁴⁶⁵

Také v tomto období se příznačně projevovaly záznamy o kultu Lenina, který za sebou zanechal v mnohých intelektuálech emoční dojmy. V tomto ohledu je tak nutné zmínit dojmy Slavíka („*I když necháme pozdějším generacím, aby z větší dálky ocenily význam Leninův, již dnes mohutnost jeho individuality je prokázána nespornými, hmatatelnými fakty.*“⁴⁶⁶) a Majerové („*Ta jantarová tvář oslňuje. Minuta, která je nám dopřána, než obejdeme rakev, abychom*

⁴⁶¹ HLAVÁČEK, P. *Evropa!?!?*, 2014, s. 40-41

⁴⁶² NEČAS, J. *Východoevropská tragédie a Ukrajina*, 1919, s. 7-8

⁴⁶³ SLAVÍK, J. *Po třetí v sovětském Rusku*, 1932, s. 26

⁴⁶⁴ LINZ, J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, 2000, s. 69-71

⁴⁶⁵ SLAVÍK, J. *Po třetí v sovětském Rusku*, 1932, s. 28

⁴⁶⁶ SLAVÍK, J. *Co jsem viděl v sovětském Rusku*, 1926, s. 14

druhými dveřmi opustili vznešené místo, přitahuje naše zraky k podivuhodné lebce, dokonalému křišťálu, v jehož hranách spí všechny možnosti lidského ducha.“⁴⁶⁷). Oba navštívili Leninovo mauzoleum a oba si zaznamenali zcela odlišné pocity. Především Majerová se nacházela naprosto mimo realitu. Její emoční zabarvení bylo zřejmé v tom, že Leninovu odkazu přisuzovala vznešené projevy, které si už několik let před ní zaznamenal Olbracht, při pohledu na samotného Lenina („...s touž nevšimavostí ke krvavým hekatombám, rozdrčeným při stavbě pyramidovými kvádry a rozsápaným jeřáby, dovedl také budovati království...“⁴⁶⁸). Aby toho nebylo málo, Pujmanová se též emočně projevila a odkazovala na božské prvky už Stalinova zřízení („...začíná naplňovat království boží na zemi...“⁴⁶⁹) při návštěvě továrny. Přibližování se ke Linzově teorii a formě „stalinismu“ dokázaly obě Marie při své návštěvě továrny. Továrně obě přisuzovaly mobilizační až masové projevy, které jsou pro Linze podstatné pro vymezení totalitního systému. Podle Linze nutí totalitní systém občany k participaci, která pak mobilizuje celou společnost a vytváří manipulativní těleso, ve kterém se vyplatí figurovat, jinak hrozí určité sankce.⁴⁷⁰ Podobné těleso byla právě továrna, která v očích Pujmanové („Každý tvar je suma zachycených pohybů, a kdyby ožily všechny dvojice rukou, které formovaly náradí našeho dne, pane, to by se rozhybal svět. Jednou se to stalo, a to byla revoluce. Jsme v sovětské továrně.“⁴⁷¹) a Majerové („Nevidíme shluk lidí, kteří by do sebe strkali a tlačili se druh na druhu, ale ukázněné shromáždění, kde má každý své místo.“⁴⁷²) představovala dokonalý nástroj k budování komunismu v Rusku – tedy budování jedolitého celku, kde se lidská jedinečnost ztrácí, jelikož jsou všichni ukázněni a poslušni naslouchat svým pánům, i když si o sobě myslí, že jsou si rovni – velká iluze! Právě lidská jedinečnost byla velkým tématem pro román Jiřího Weila „Moskva-hranice“, kde se sám postavou Jiřího Fischera vykreslil jako jedince, kterého společnost odmítla, jelikož se nebyl schopen politicky mobilizovat a participovat, a zařadit tak do systému. Ukázal dva příběhy (Ri a Fischer), které se od sebe v mnohém odlišují a také v mnohém přibližují. I když Linz nepojímá teror jako základní prvek totalitního režimu, tak připouští, že jeho výskyt bude pravděpodobnější v totalitních režimech.⁴⁷³ Teror a masové projevy společnosti dolehly na několik postav zmíněných v románu. Samozřejmě nejvíce se projevíly při procesu s Janem Fischerem, kterého společnost a režim vyloučily ze strany a poslaly na převýchovu do střední Asie. Češka Ri nebyla v „Moskvě-hranici“ ani v „Dřevěné

⁴⁶⁷ MAJEROVÁ, M. *Vítězný pochod*, 1954, s. 46

⁴⁶⁸ OLBRACHT, I. *Obrazy ze soudobého Ruska II.*, 1920, s. 12

⁴⁶⁹ PUJMANOVÁ, M. *Pohled do nové země*, 1932, s. 74

⁴⁷⁰ LINZ, J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, 2000, s. 70-71

⁴⁷¹ PUJMANOVÁ, M. *Pohled do nové země*, 1932, s. 51

⁴⁷² MAJEROVÁ, M. *Vítězný pochod*, 1954, s. 46

⁴⁷³ LINZ, J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, 2000, s. 74

lžíci“ odsouzena, ale ve skutečnosti její pravá předloha Helena Frischerová skončila na 10 let v pracovním táboře a její manžel byl popraven. Příběh obou se často prolíná, až je nakonec Ri na rozdíl od Fischera přijata společností. Avšak i když byl Fischer vyloučen ze společnosti, tak stále věřil, že si svou prací vydobude svou nevinu. Jenže tento paradox nefungoval ani v „*Moskvě-hranici*“ ani ve „*Dřevěné lžíci*“. Weil se vždy snažil s něčím ztotožnit, ať už v „*Moskvě-hranici*“ se sovětským společenstvím, tak ve „*Dřevěné lžíci*“ s dělníky na Balchaši, ale vždy narazil na problém monolitního společenství, které svým upřeným pohledem, který byl řízený jedním svědomím, jej odmítalo jako nového člena. Zde se možná ukazuje celá problematika Weilova myšlení. Nesnaží se tolik hledat negativní stránky sovětského režimu, ale snaží se do něj dostat za každou cenu. Je to možná paradox celého díla, jelikož kdyby se autor soustředil na podstatu řádu, který v zemi Sovětů panoval, a pochopil jej, nebyl by možná tak přesvědčený o tom, že svou prací přispěje a vybuduje něco nového, něco světového. Účelnější by bylo, kdyby si tak uvědomil pravou podstatu a nenarážel na zeď, kterou stejně nemohl překonat. Jenže Weil to odmítal a stále doufal, že jej společnost přijme stejně jako Ri („*proces kompletní proměny člověka v bytost nového typu, v nového, sovětského člověka*“⁴⁷⁴) a zapojí se tak do budovatelského komunismu. Zůstal tak jako jednotlivec sám a slabý. Není tak možné na 100 % tvrdit, že Weil přímo kritizuje sovětský režim. Dobře vykreslil, jak fungují procesy, které nemají slitování a nepřispívají k dobrému obrazu Ruska, což mu několikrát vyčetl i Fučík. Spíše tak kritizuje sebe samotného (ani se nijak nehájí při procesu), že nedokázal svou prací získat důvěru sovětského společenství. Weil ale i přesto ve svém díle ukázal realitu sovětského režimu, ve kterém dokázal zachytit začlenění a vyčlenění jednotlivce z komunistického společenství v době vraždy Kirova, po které naplno odstartovaly Stalinovy čistky.⁴⁷⁵ „*Je dobré si po přečtení románu uvědomit, že to byl český spisovatel Jiří Weil, který svou neokázalou uměleckou výpovědí, víc než půl století starou, zprostředkoval poznání, že mírou humánnosti společenského systému není jeho abstraktní, byť sebe vábnější ideologie, nýbrž kvalita lidského života, že základem politiky nemá být její ideologická doktrína, ale konkrétní člověk, jeho každodenní život s jeho potřebami i nadějemi, nesnázemi i radostmi, že výsledkem života v totalitní společnosti může být jenom krize lidské identity, ztráta představy o sobě samém, o vlastních silách a možnostech.*“⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ ŠIMOVÁ, K. Cesty do utopie, in: ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, 2017, s. 760

⁴⁷⁵ ŠTĚDROŇOVÁ, E. Weilova Moskva-hranice: významný román české literatury, in: WEIL, J. *Moskva-hranice*, 1991, s. 276-280

⁴⁷⁶ ŠTĚDROŇOVÁ, E. Weilova Moskva-hranice: významný román české literatury, in: WEIL, J. *Moskva-hranice*, 1991, s. 280

Závěr

Realita nás podle amerického kognitivního psychologa Donalda Hoffmana z Kalifornské univerzity neustále obklopuje a vždy záleží na našem subjektivním procesu rekonstrukce dané reality, což je velice blízké Slavíkově tezi o realitě, kterou jsem vymezil na počátku páté kapitoly. Oba pohledy ukazují, že realita je vždy něčím jedinečným, co si dle Slavíka člověk v nejlepším případě idealizuje nebo podle Hoffmana rekonstruuje dle vlastního úzu pohledu, který se od pravé reality často vzdaluje. Reálie, které se zdají být na první pohled zřejmé, nemusí být skutečné a pravdivé, a každý lidský úsudek o podstatě zkoumaného objektu je originálně spojený s jeho myšlenkovými pochody, které mají různorodý podklad. Tímto úhlem pohledu jsem se snažil řídit při analýze a konfrontaci jednotlivých děl prvorepublikových intelektuálů, kteří svou perspektivou ukázali rekonstrukci svého subjektivního pohledu.

V úvodu diplomové práce jsem si kladl za cíl analyzovat a komparovat vybrané prvorepublikové cestopisné reportáže, které se soustředily na společenské a politické skutečnosti ve 20. a 30. letech 20. století v sovětském Rusku. V posloupné logické struktuře jsem vymezil počáteční kapitoly a teoretické náměty práce, které následně souvisely s rozborem jednotlivých děl a jejich autorů, kteří byli hlavním stimulem celé diplomové práce. Vybraní prvorepublikoví intelektuálové a jejich reportáže ukázaly sovětskou společnost v perspektivě, která byla v několika případech odlišná od reality, kterou jsem vymezil ve druhé kapitole na základě odborné literatury. Určení obecně přijímané reality bylo klíčové pro pochopení celistvosti výzkumu, ve kterém se ukázalo, kdo dokázal rozpoznat pravou realitu sovětského zřízení a kdo naopak nedokázal prohlédnout iluze, které sovětský režim vykazoval. Neschopnost odhalit reálie režimu ve vymezeném období zapříčinila především prokomunistická orientace a smýšlení, ve kterém se někteří jednotlivci utvrzovali díky své (pre)sugesci založené na myšlence dokonalé komunistické společnosti. Tito intelektuálové často přijížděli do Sovětského svazu již s předem ucelenou názorovou perspektivou, která jim bránila poznat skutečné motivy a obrazy sovětského režimu. Proto jsem vůči nim konfrontoval odlišnou sortu intelektuálů, kteří dokázali prohlédnout sovětské iluze. Byli tak především odlišní v tom, že dokázali rozpoznat iluze komunistického ráje, i když uznávali levicové ideje. Ve výsledku tak bylo patrné, že se jednalo o intelektuály, kteří koketovali s levicovými myšlenkami v rozlišných životních etapách a v míře přesvědčení. V úvodu jsem si stanovil několik podstatných otázek, které se prolínaly v jednotlivých kapitolách, a nyní vysvětlím a předvedu jejich odpovědi, jež vymezují výsledek diplomové práce.

„V jakém časovém období a v jaké míře se projevoval autoritativní systém za vlády Lenina a totalitní systém za vlády Stalina?“ Juan José Linz vypracoval teorii nedemokratických režimů, na kterých jsem založil první kapitolu své diplomové práce, abych z ní mohl vymezit formy režimů, které Lenin a Stalin řídili. Ukázalo se, že pomocí modernistického přístupu k teoriím nedemokratických režimů byla Leninova vláda poznamenána dvěma autoritativními modely. Jednalo se o defektní a pretotalitní systém. Z historických souvislostí bylo zřejmé, že na sovětském režimu fungoval princip omezeného pluralismu, jelikož ihned po revoluci, a ještě v průběhu dalších let, spolupracovali bolševici především s esery. Až Stalin masivně likvidoval ostatní politické subjekty a stranické odpůrce, což úzce souvisí s totalitními praktikami. Mentalita jako další prvek, který Linz považuje za podstatný pro vymezení autoritativního režimu, byla přítomná v rostoucí byrokratizaci země, kterou pozoroval Jaromír Nečas, jelikož vytvářela namísto ideologie řídicí mechanismy, které na další roky ovlivňovaly životy jednotlivců společně s čekisty, kteří svým rozséváním strachu uváděli společnost do deziluze. Nicméně se byrokratizace stala typickým prvkem i pro Stalinův režim, a tak ji není možné přisuzovat pouze autoritativním metodám. Bolševická revoluce také dokázala stvrdit další prvek podle Linze, a to politickou depolitizaci. Po revoluci měl Lenin a jeho bolševici plné ruce práce s bílými armádami, a tak se jeho systém nemohl soustředit na přímou mobilizační podporu, což se ale časem změnilo, jelikož si začal vynucovat poslušnost a mobilizaci například řízenými hladomory. Z toho všeho tak pro bolševické Rusko na počátku 20. let vyšel typologicky pretotalitní a defektní autoritativní režim. Pretotalitní proto, protože existovaly především politické a kulturní faktory příznivé pro budoucí totalitní režim. Jenže když Lenin prosadil „NEP“, uplatnil defekt, který už nemohl dále vést k totalitnímu zřízení, s čímž si Stalin posléze poradil. Tři prvky totalitního systému podle Linze pak vymezují Stalinovo vládnutí ve třicátých letech. V těchto letech si tak Stalin připravoval půdu pro svůj nastávající režim, který nastoupil v plné míře v průběhu třicátých let totalitní akce. Předtím se ale Stalin musel vypořádat s nepohodlnými odpůrci (kulaci, zahraniční pozorovatelé, vojáci a další společenské sorty), kteří bránili v monopolizaci jeho ideových, potažmo personifikujících praktik, jež vymezily jeho totalitní režim - „*stalinismus*“. Existovalo jedno monistické centrum, které Stalin ovládal. Ideologie byla vžitým vjemem a odkazovala na velikány Marxe a Lenina, čehož Stalin dokonale využil při mobilizaci celé společnosti.

„Jaké ideologické prvky a soudobé události vymezily historicky „leninismus“ a „stalinismus“?“ Je jisté, že ideologicky se Lenin a Stalin učili od Marxe. Jeho teorie využili dle svých potřeb a Marxovy teze o beztrždní společnosti se v sovětském pojetí komunismu rozplynuly. Nutno dodat, že Leninova dedukce, že se Rusko nachází v kapitalistickém stádiu společenského vývoje, byla špatná, což se v dalších letech velice projevilo především v hospodářské sféře. Co Lenin nejvýrazněji z Marxova myšlení prosazoval, byla proletářská revoluce, která měla nastolit diktaturu proletariátu vykořisťované třídy. Stalin byl ale v tomto ohledu opatrnější a odmítal podobné teze, díky čemuž si proti sobě postavil celou řadu zatvzrzelých trockistů, kteří hlásali světovou revoluci. Stalin se spíše soustředil na revoluci uvnitř státu prosazovanými prvky masivní kolektivizace, hladomoru či teroru.

„Jak se vyvíjely mezinárodní vztahy Československa a Sovětského svazu ve 20. a 30. letech 20. století?“ Už od 19. století byl vzájemný vztah založen na myšlence panslavismu, o které se mnozí domnívali, že bude pokračovat i po bolševické revoluci. Nestalo se tak a relace mezi oběma zeměmi se další roky prakticky nevyvíjely. Především ve 20. letech nebyly vztahy zcela příznivé. I když mezi oběma novými státy neexistoval přímý mezinárodní a především teritoriální spor, tak se prezident Masaryk musel řídit podle francouzského (Francie = hlavní spojenec Československa) vztahu k Rusku, který byl velmi nepřátelský. Situace se ale začínala v průběhu 20. let měnit, ale i tak bylo Československo stále velice neutrální k Rusku až do poloviny 30. let, kdy Edvard Beneš prosadil uznání Sovětského svazu de iure 9. června 1934. Následně se během roku 1935 uskutečnila jednání mezi sovětskými, francouzskými a československými zástupci, aby dohodli vzájemné spojenecké smlouvy. Nicméně funkčnost podepsaných smluv nebyla příliš praktická. Když byla 16. 5. 1935 podepsána spojenecká smlouva mezi Československem a Sovětským svazem, nebyl kladen přílišný důraz na řídicí mechanismy, podle kterých by se jednotlivé strany řídily v případě mezinárodního konfliktu. Byla to bezzubá smlouva, která v roce 1938 při mnichovských jednáních nic neznamenalala.

„Jaké organizace a kteří intelektuálové rozvíjeli pozitivní obrazy o komunistickém Rusku v Československu?“ Mezinárodní vztahy mezi Československem a Ruskem velice souvisely také se vztahy mezi kulturními a hospodářskými organizacemi po 20. a 30. léta. Jistě se o komunistické ideály v Československu v politické a společenské sféře nejvíce přičinila „KSČ“, ale v intelektuální oblasti, ze které pocházeli vybraní autoři, se o pozitivní obraz v Československu zasloužila organizace „Společnost pro hospodářské a kulturní sblížení s Novým Ruskem – SHKS“, „Svaz přátel SSSR“ a „Všesvazová společnost pro kulturní vztahy se

zahraničím – VOKS“. Z intelektuální sféry se velice přičinili k vytvoření pozitivního obrazu Ruska na počátku 20. let Olbracht a Šmeral. V dalších letech to byly především delegace vedené Nejedlým, Fučíkem, Teigem a „*SHKS*“, které idealizaci nebránily a vřele ji podporovaly. V Československu také vznikaly různorodé spolky, které přibližovaly tuzemským občanům ruské realie pomocí různých (kulturních aktivit) přátelských setkání, promítání filmů či různých propagandistických brožur. Tyto organizace a intelektuálové měli velice vytríbený názor na ruské poměry, které ukazovali československým občanům bez toho, aniž by pátrali po skutečné pravdě, která v Sovětském svazu panovala.

„*Čím byli významní vybraní intelektuálové?*“ Hodnoty, které vybraní intelektuálové přinesli prvorepublikové společnosti, byly nezpochybnitelné. Význam, jenž dodali diplomové práci, byl především v originálním náhledu na soudobou sovětskou společnost a její problematiku. Důležité je podotknout, že levicové cítění bylo zřejmě tím, co všechny vybrané autory v jistých životních etapách pojilo. Vždy ale záleželo na tom, v jaké míře a přesvědčení. Ivan Olbracht byl ve 20. letech zapáleným až poblouzněným komunistou, kterému v té době šlo například o vydobytí sociální revoluce v Československu stejně jako Šmeralovi. Po tomto období se pro oba stal důležitý rok 1929, kdy se ideologicky rozešli s bolševickým směrem uvnitř „*KSČ*“ a Olbracht na podporu svého přítele Šmerala společně s Majerovou podepsali „*Manifest sedmi*“. Nepřestali ale v dalších letech věřit v komunistické ideály a oba byli po druhé světové válce politicky aktivní v nové „*KSČ*“. Marie Pujmanová zaznamenala odlišný vývojový vztah k Rusku. Do své návštěvy v roce 1932 nebyla horlivou komunistkou, ale znala její ideový program. Spíše se hlásila k socialistickému směru podporujícímu náboženské hodnoty. Její očarování komunismem přišlo především díky ženské tematice, která ji literárně proslavila. Nečas a Slavík byli levicově založeni, ale nikdy nesouhlasili s dogmatickým a násilným komunismem, který byl v Rusku veden. U Nečase i Slavíka bylo také zajímavé vysledovat propojení s T. G. Masarykem, a tak lze u těchto dvou intelektuálů pozorovat i náznaky Masarykova myšlení, což se mimo jiné projevilo u Slavíka, který se ve 20. letech postavil na stranu Masaryka ve sporu o smysl českých dějin. Oba lze tak označit spíše za antikomunisty, což se několikrát ukázalo v jejich svědectvích uvedených v páté kapitole. Jiří Weil byl celý život levicově (v jistou dobu až horlivě komunisticky) zaměřen, a i přes svou negativní zkušenost s ruským režimem nedokázal své přesvědčení příliš změnit. Svě zkušenosti s ruskými čistkami z 30. let zaznamenal do pozoruhodného románu „*Moskva-hranice*“, který nemá v české literární sféře obdoby. Ukázal tak autentičnost a realie, které sám vytrpěl.

„Kdo dokázal rozpoznat pravou realitu sovětského režimu a kdo podlehl komunistické iluzi?“

Když bolševici v roce 1917 obsadili Zimní palác, dějiny zaznamenaly událost globálního rozměru, který ovlivnil celý svět na další desetiletí. Vliv, který Lenin a jeho soudruzi dokázali roznést do celého světa, byl kolosální. Z výzkumu, v němž jsem kladl důraz na ověřování podstaty skutečné reality pomocí odborné literatury, vyšlo najevo, že prokomunističtí intelektuálové v zajetí svých předpojatých názorů nedokázali rozpoznat pravou realitu sovětského režimu, ba ji ani rozpoznat nechtěli. Jejich vnímání se soustředilo na faktory, které nebyly v rozporu s něčím, co by poškodilo komunistické vládce a jejich systém v Rusku. Jediní, kdo dokázali spatřit nepochybnou realitu, byli intelektuálové, kteří nesdíleli komunistické přesvědčení v takové míře, aby podlehlí jejím iluzím. Reálný obraz předložili ve svých cestopisech a reportážích Nečas, Slavík a fakticky i Weil, který byl v jistých ohledech na straně prokomunisticky, ale i antikomunisticky laděného intelektuála.

Olbracht, Šmeral, Majerová a Pujmanová byli zahleděni do komunistických ideálů, které však na rozdíl od Nečase a Slavíka nedokázali vyhodnotit jako faktickou realitu v Rusku. Olbracht například špatně interpretoval realitu moskevských poměrů. Domníval se, že prázdné obchody a regály jsou nové výdobytky komunismu, které se mohou západním kapitalistům zdát neuvěřitelné. Podle jeho slov kapitalisté nedokázali pochopit logiku ruského komunismu, ve kterém se nedostatky jeví jako nový způsob života. A to byl jen pouhý začátek špatného vnímání sovětské reality. Když se Šmeral setkal v Moskvě s Leninem, byl u vytržení z jeho vizáže stejně jako Olbracht. Olbracht dokonce Lenina přirovnal k jeho známému soudruhovi z Podkrkonoší. Podobně se o něm vyjadřoval i Šmeral. Podle jehož slov tak Lenin vypadal jako měšťanský živnostník. Oba se snažili Leninovi dodat lidový charakter, kterým nevědomě relativizovali jeho činy a přibližovali jej tak každému čtenáři jako obyčejného muže s neobyčejnými činy. V jejich představách mohl být Leninem kdokoliv. Přitom se ani jeden nezajímal o to, co Lenin prováděl svým lidem v Rusku, a tak předávali československému čtenáři iluzorní představy. Krvavé masakry, pronásledování nepohodlných opozičních skupin a občanů pro ně nebylo podstatné a rozhodující v jejich interpretaci ruských reálií. Olbrachtův a Šmeralův nepovedený obraz z Ruska se snažil napravit Jaromír Nečas, který je v několika případech konfrontoval a vymezil tak pravé skutečnosti o režimu, například v oblasti bolševické revoluce, kterou Nečas na rozdíl od Olbrachta kritizoval hned v šesti sférách. Připomenu tu poslední, ve které Nečas kritizuje bolševiky za jejich prázdná slova o boj proti kapitalismu, když sami vydávali koncese zahraničním investorům. To bylo mimo jiné i spojené s Leninem a předešlým obrazem, ve kterém si Olbracht a Šmeral idealizovali činy Lenina, pro které by

něčeho takového nebyl schopen. Také jedním ze zásadních problémů, které Olbracht a Šmeral idealizovali, byl hospodářský stav Sovětského svazu. Oba se domnívali, že jejich denní přídělky jídla (velmi bohaté) se rovnají těm, které dostával samotný Lenin nebo ruský dělník. Další špatné dedukce, které dostatečně neprozkoumali. Nečas ukázal, že tomu bylo jinak a že si ruský dělník musel většinu své obživy shánět na černo, na trzích, které hlídala „Čeka“. Paradox za paradoxem. Chcete si sehnat jídlo? Seženete si jej a možná vyváznete bez ztlučení, zatčení a týrání. Olbracht tvrdil, že o hladomoru v Rusku může mluvit jen hlupák. Ve výsledku byl naivní především on, jelikož neviděl či nechtěl vidět, že Lenin do roku 1923 svým systematicky rozpoutaným hladomorem způsobil smrt téměř 5 milionů obyvatel. Mohlo by se zdát, že poblouznění typické pro počátek 20. století zmizí v průběhu dalších let. Nestalo se tak a když Majerová navštívila v roce 1924 Rusko, byla podobně omámena z mrtvého Lenina jako Olbracht a Šmeral z Lenina živého.

Majerová vynášela Lenina doslova do nebes. I sám Slavík, který také navštívil moskevské mauzoleum, byl okouzlen Leninovým odkazem, ale rozhodně mu nepřikládal božskou aureolu. To Pujmanová šla ještě dále. Když navštívila ruské továrny v roce 1932, jako Majerová v předchozích letech, nezdráhala se označit komunistický systém v Rusku za nové království nebeské. Jaká to iluze! Nebeské království, které ve 30. letech začalo systematický hladomor na Ukrajině, vedlo represivní akce vůči nepohodlným intelektuálům (což si poznamenával Slavík), věřícím, vojákům nebo stranickým oponentům, opravdu nebylo nebe, ale totalitní očištec. Jan Slavík proto vstoupil stejně jako Nečas do problémové oblasti vyjevování subjektivního a nesprávného obrazu sovětské reality podle Majerové a Pujmanové. Odhalil například, že propaganda, která míří pomocí ruských tiskovin k sovětským občanům, byla plná lživých a mylných výpovědí o ruské realitě. Tento vliv doléhal i na samotnou Majerovou a Pujmanovou, jelikož jejich cesty byly často řízené ruskou komunistickou stranou a „*Inturistem*“, přičemž pak nebyly schopné otevřít oči a prohlédnout závoj iluze. To nebylo ale vše. Slavík totiž dokázal nalézt praktiky, které sovětský režim prováděl na svých vlastních lidech. Dokázal během let 1926, 1927 a 1932 rozpoznat represivní a utlačovatelské metody Stalinova režimu, kterému Pujmanová a Majerová slepě věřila. Poslední intelektuál Jiří Weil pak dodal celému výzkumu praktickou zkušenost, jelikož sám na vlastní kůži zažil Stalinovy čistky, což se promítlo v jeho významném díle „*Moskva-hranice*“, kde byl jako Jiří Fischer vyčleněn z kolektivu za svou lidskou jedinečnost, kterou nebyla sovětská masová společnost ochotna přijmout a raději jej poslala na dvouletou převýchovu do střední Asie.

Výše jsem uvedl, proč někteří intelektuálové nebyli schopni prohlédnout iluze a proč nedokázali nebo nechtěli poznat skutečnou pravdu sovětského režimu na rozdíl od jiných intelektuálů. Pravda byla zřejmá a dnes již všeobecně přijímaná. Režim, který fakticky po bolševické revoluce neulevil ruským občanům, přinesl v nejužším pohledu v dalších letech pouze hlad, smrt a ztrátu lidské svobody a podstaty. Stalo se tak, že obraz, který někteří vybraní intelektuálové uváděli, byl vždy v jejich očích postaven na základech subjektivně vnímané reality, která byla v některých momentech od pravé skutečnosti dosti vzdálená.

Seznam odborné literatury

Knižní a archivní zdroje:

ALEXANDER, J. R. *International trotskyism, 1929-1985: a documented analysis of the movement*, Durham and London: Duke University Press, 1991. ISBN: 0-8223-0975-0.

ARENDR, H. *Původ totalitarismu – I-III.*, Praha: OIKOYMENH, 1996. ISBN: 80-86005-13-5.

BALÍK, S., a KUBÁT, M. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, Praha: Dokořán, 2012. ISBN: 978-80-7363-266-3.

BLAHYNKA, M. *Marie Pujmanová*, Praha: Československý spisovatel, 1961.

BOUČEK, J. *Iluze a skutečnost*, Praha: Academia, 2000. ISBN: 80-200-0721-X.

ČAPEK, K. *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha: Fr. Borový – Čin, 1937.

ČELOVSKÝ, B. *Strážce nové Evropy: prapodivná kariéra novináře Emanuela Vajtauera*, Šenov u Ostravy: Tilia, 2002. ISBN: 80-86101-64-9.

DOUBEK, V. *Česká politika a Rusko*, Praha: Academia, 2004. ISBN: 80-200-1286-9.

FITZPATRICK, S. *The Russian Revolution*, Second edition, New York: Oxford University Press, 1994. ISBN: 0-19-280204-6.

FORST, V, OPELÍK, J, a MERHAUT, L. (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 3, sv. 1. M-O, Praha: Academia, 2000. ISBN: 80-200-0468-8.

FORST, V, OPELÍK, J, a MERHAUT, L. (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 3, sv. 2. M-Ř. P-Ř, Praha: Academia, 2000. ISBN: 80-200-0468-8.

FRIEDRICH, C. J, a BRZEZIŃSKI, Z. K. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Cambridge, Harvard University Press, 1965.

GLOGAROVÁ-DAVIDOVÁ, J, a DAVID, J. *Obrazy z cest do země sovětů: České cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917-1968*, Brno: Host, 2017. ISBN: 978-80-7577-225-1.

HÁJEK, J. *Národní umělkyně Marie Majerová*, Praha: Československý spisovatel, 1952.

HEYWOOD, A. *Political ideologies*, 5th edition, London: Palgrave Macmillan, 2012. ISBN: 978-0-230-36724-1.

HLAVÁČEK, P. *Evropa!?!?*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014. ISBN: 978-80-7308-511-7.

HNÍZDO, V. *Ivan Olbracht*, Praha: Melantrich, 1982.

CHURAŇ, M, a kol. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*, Praha: Libri, 1994. ISBN: 80-901579-5-5.

JOHNSON, P. *Stalin*, 1.vydání, Brno: Barrister&Principal, 2014. ISBN: 978-80-7485-006-6.

KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938) Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha: Libri, 2002. ISBN: 80-7277-195-7.

KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938) Díl druhý. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930-1935)*, Praha: Libri, 2002. ISBN: 80-7277-031-4.

KENEZ, P. *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, Second edition, New York: Cambridge University Press, 2006. ISBN: 978-0-521-86437-4.

KINNING, C. *Churchill's Crusade: The British Invasion of Russia, 1918-1920*, London: Hambledon Continnum, 2006. ISBN: 978-184725-021-6.

KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. ISBN: 80-04-26059-4.

KOSATÍK, P. *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*, Praha: Mladá fronta, 2010. ISBN: 978-80-204-2307-8.

KŘEŠŤAN, J. *Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění*, Praha: Paseka, 2012. ISBN 978-80-7432-253-2.

LENIN, V. I. *Co dělat?*, Praha: Svoboda, 1972.

LINZ, J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, Colorado: Lynne Reinner Publisher, 2000. ISBN: 978-1-55587-866-5.

LITERA, B. „*Druhá revoluce*“ – *Stalinská transformace v Sovětském svazu 1928-1934*, Praha: Dokořán, 2013. ISBN: 978-80-7363-567-1.

LUSTIGOVÁ, M. *Karel Kramář: první československý premiér*, Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN: 978-80-7429-204-0.

MACHALA, L. (ed.) a kol. *Panorama české literatury: literární dějiny od počátků do současnosti*, Olomouc: Rubico, 1994. ISBN: 80-85839-04-0.

MAJEROVÁ, M. *Vítězný pochod*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1954.

MARX, K. a ENGELS, F. *Spisy XXXIII: Engels Marxovi do Ramstage*. Praha: Svoboda, 1971.

MARX, K. a ENGELS, F. *Komunistický manifest*, Praha: Nakladatelství časopisu „Žár“ – Tiskem Dělnické tiskárny, 1898.

MARX, K. a ENGELS, F. *Spisy VIII: Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparte*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1960.

- MEJZLÍK, K. *Novinář Bohumír Šmeral*, Praha: Vydavatelství novinář, 1980.
- NEČAS, J. *Od komunismu ke kapitalismu v Rusku: O bolševických koncesích zahraničním kapitalistům*, Praha: Kvasnička a Hampl, 1921.
- NEČAS, J. *Skutečná pravda o sovětském Rusku: S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků*, Praha: Jos. Vetešník, 1920.
- NEČAS, J. *Východoevropská tragédie a Ukrajina*, Praha: Všesvit, 1919.
- OLBRACHT, I. *Cesta za poznáním*, Praha: Československý spisovatel, 1957.
- OLBRACHT, I. *Obrazy ze soudobého Ruska I.*, Praha: Fr. Borový, 1920.
- OLBRACHT, I. *Obrazy ze soudobého Ruska II.*, Praha: Fr. Borový, 1920.
- PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*, Praha: Argo, 2017. ISBN: 978-80-257-2203-9.
- PUJMANOVÁ, M. *Pohled do nové země*, Praha: Levá fronta, 1932.
- RUPNIK, J. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*, Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0957-4.
- RYBAS, S. *Stalin: Krev a sláva*, Praha: Ottovo nakladatelství, 2015. IBN: 978-80-7451-438-8.
- SERVISE, R. *Soudruzi: světové dějiny komunismu*, Praha: Argo, 2009. ISBN: 978-80-257-0105-8.
- SCHAPIRO, L. *The Origin of the Communist Autocracy*, Second Edition, London: The Macmillan Press, 1977. ISBN: 978-1-349-03110-8.
- SLAVÍK, J. *Co jsem viděl v sovětském Rusku*, Praha: Svaz národního obrození, 1926.

SLAVÍK, J. *Po druhé v sovětském Rusku*, Praha: Svaz národního obrození, 1927.

SLAVÍK, J. *Po třetí v sovětském Rusku*, Praha: Svaz národního obrození, 1932.

ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, Praha: Prostor, 2017. ISBN: 978-80-7260-331-2.

ŠMERAL, B. *Pravda o sovětském Rusku*, Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství (Antonín Svěcený), 1920.

Velký slovník naučný: encyklopedie Diderot. Praha: Diderot, 1999. ISBN: 80-902723-1-2.

VONDRÁČKOVÁ, J. *Mrazilo-tálo (O Jiřím Weilovi)*, Praha: Torst, 2014. ISBN: 978-80-7215-490-6.

WATT, R, M. *Dare Call in Treason*, London: Simon&Schuster, 1963.

WEIL, J. *Dřevěná lžíce*, Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN: 80-204-0322-1.

WEIL, J. *Moskva-hranice*, Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN: 80-204-0230-6.

ZUBOV, A. (ed.). *Dějiny Ruska 20. století – díl I.: 1894 – 1939*, Praha: Argo, 2014. ISBN: 978-80-257-0921-4.

Kapitoly v odborné literatuře:

DOUBEK, V. Česká politika, T. G. Masaryk a východní krajané, in: PAVLINCOVÁ, H, a ZOUHAR, J. (ed.). *T.G. Masaryk a česká státnost: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Masarykovou univerzitou ve dnech 4.-5. září 2007 v Brně*. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2008. ISBN 8086142302.

DOUBEK, V. Jan Slavík a carské Rusko, in: BABKA, L (ed.) a ROUBAL, P (ed.). *Život plný střetů: Dílo a odkaz historika Jana Slavíka (1885-1978)*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009. ISBN: 978-80-86818-94-8.

CAMERONOVÁ, S. Násilí, útěk a hlad: Čínsko-kazašská hranice a kazašský hladomor, in: SNYDER, T, a BRANDON, R. a kol. *Stalin a Evropa: Napodobit a ovládnout, 1928-1953*, Polanka na Odrou: Past production s. r. o., 2019. ISBN: 978-80-906778-5-2.

GREBENÍČKOVÁ, R. Jiří Weil a moderní román, in: WEIL, J. *Život s hvězdou*, Praha: Odeon, 1967.

HLOUŠKOVÁ, K. Uljanov nebo Lenin? Šlechtic nebo proletář?, in: HANUŠ, J, VLČEK, R, a kol. *Lenin: Kontinuita a/nebo diskontinuita ruských dějin*, 1. vydání, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 31-35. ISBN: 978-80-7325-310-3.

KŘEŠŤAN, J. KSC, Společnost pro hospodářské a kulturní styky s SSSR a obraz Sovětského svazu v prostředí československé levicové inteligence (1925-1939), in: KÁRNÍK, Z, a KOPEČEK, M, (ed.). *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, Svazek II., Praha: Dokořán, 2004. ISBN: 80-86569-77-2.

LENIN, V, I. Dětská nemoc levičáctví v komunismu, in: LENIN, V, I. *Spisy, Sv. 31, duben-prosinec 1920*, Praha: Statní nakladatelství politické literatury, 1955, s. 17-18.

LOMÍČEK, J. Světem sovětů – k vlivu sovětské propagandy na utváření obrazu Sovětského svazu v meziválečném Československu ve dvacátých a třicátých letech 20. století, in: KÁRNÍK, Z, KOCIAN, J, PAŽOUT, J, a RÁKOSNÍK, J. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, Svazek VI., Praha: Dokořán, 2009. ISBN: 978-80-7285-142-3.

MACHONINOVÁ, A. Ať jsem ti lekcí navždy! Dovětek k osudu Ri Gustavovny, in: FRISCHAROVÁ, H. *Dny mého života: vzpomínky na gulag*, Praha: Academia, 2017. ISBN: 978-80-200-2722-1.

NOVÝ, P. Člověk: Jiří Weil, in: WEIL, J. *Moskva-hranice*, Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN: 80-204-0230-6.

SLAVÍK, J. Iluze a skutečnost, in: BOUČEK, J. *Iluze a skutečnost*, Praha: Academia, 2000. ISBN: 80-200-0721-X.

SNYDER, T. Úvod: Stalin a Evropa: Napodobit a ovládnout, 1928-1953, in: SNYDER, T, a BRANDON, R. a kol. *Stalin a Evropa: Napodobit a ovládnout, 1928-1953*, Polanka na Odrou: Past production s. r. o., 2019. ISBN: 978-80-906778-5-2.

ŠIMOVÁ, K. Cesty československých intelektuálů do sovětského Ruska, in: ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, Praha: Prostor, 2017. ISBN: 978-80-7260-331-2.

ŠIMOVÁ, K. Cesty do utopie, in: ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, Praha: Prostor, 2017. ISBN: 978-80-7260-331-2.

ŠMERAL, B. Dojmy ze sjezdu komunistické strany, in: KÚN, V. *První cesty do země Leninovy*, Praha: Práce, 1973.

ŠMERAL, B. Poslední dny v Moskvě, in: KÚN, V. *První cesty do země Leninovy*, Praha: Práce, 1973.

ŠMERAL, B. První dny v Moskvě, in: KÚN, V. *První cesty do země Leninovy*, Praha: Práce, 1973.

ŠMERAL, B. Před branou proletářské říše, in: KÚN, V. *První cesty do země Leninovy*, Praha: Práce, 1973.

ŠMERAL, B. Rozmluva s Leninem, in: KÚN, V. *První cesty do země Leninovy*, Praha: Práce, 1973.

ŠMERAL, B. Vše pro válku, vše pro vítězství, in: ŠIMOVÁ, K, KOLENOVSKÁ, D, a DRÁPALA, M. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, Praha: Prostor, 2017. ISBN: 978-80-7260-331-2.

ŠTĚDROŇOVÁ, E. Weilova Moskva-hranice: významný román české literatury, in: WEIL, J. *Moskva-hranice*, Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN: 80-204-0230-6.

VACEK, J. Sovětský svaz v reportážích svědectvích Jana Slavíka a některých západních intelektuálů z dvacátých a třicátých let 20. století, in: BABKA, L (ed.) a ROUBAL, P (ed.). *Život plný střetů: Dílo a odkaz historika Jana Slavíka (1885-1978)*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009. ISBN: 978-80-86818-94-8.

VIOLOVÁ, L. Gulag a policejní kolonizace Sovětského svazu ve třicátých letech, in: SNYDER, T, a BRANDON, R. a kol. *Stalin a Evropa: Napodobit a ovládnout, 1928-1953*, Polanka na Odrou: Past production s. r. o., 2019. ISBN: 978-80-906778-5-2.

Elektronické a tištěné dokumenty:

ČESKOSLOVENSKÝ DENÍK. *Orgán Československé národní rady a Svazu československých spolků na Rusi: Sibiřské vládě* [online]. Čeljabinsk, pátek 5. 5. 1918, roč. 1, č. 116, s. 4. [cit. 22.06.2020].

dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nacr/view/uuid:6b39f5f5-7d58-11e1-9ec7-001b21b897bf?page=uuid:6b39f5f6-7d58-11e1-9ec7-001b21b897bf>

ČESKOSLOVENSKÝ DENÍK. *Orgán Československé národní rady a Svazu československých spolků na Rusi: Naše evakuace* [online]. Irkutsk, čtvrtek 1. 1. 1920, roč. 3, č. 1 (572), s. 1. [cit. 22.06.2020].

dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nacr/view/uuid:58f0eb8c-7d5d-11e1-9ec7-001b21b897bf?page=uuid:58f0eb8d-7d5d-11e1-9ec7-001b21b897bf>

DVOŘÁK, J. *Antonín Vodseďálek a proces s českými učiteli na Ukrajině. Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů*. [online]. Praha, 2013, roč. 4, č. 3, s. 97-108, [cit. 23.06.2020]. ISSN 1802-8241. dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/publikace/pamet-a-dejiny-42013/>

KOPŘIVOVÁ, A. *Osudy ruské emigrace v Československu*. Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů. [online]. Praha, 2015, roč. 9, č. 2, s. 27-34, [cit. 24.06.2020]. ISSN 1802-8241. dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/publikace/pamet-a-dejiny-22015/>

NÁRODNÍ LISTY. *Smlouva SSSR s Československem podepsána*. [online]. Praha: Julius Grégr, 17. 5. 1935. roč. 75, č. 136, s. 2 [cit. 08.05.2020]. ISSN: 1214-1240. dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:f288bd20-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:6b95b3c3-435f-11dd-b505-00145e5790ea>

OLBRACHT, I. *Československému proletariátu*, Sociální demokrat, Praha, 24. 6. 1920, roč. 2, č. 17, s.1-2, in: HNÍZDO, V. *Ivan Olbracht*, Praha: Melantrich, 1982.

OLBRACHT, I. *Jak to vypadá v Rusku? (ze soukromých dopisů Ivana Olbrachta)*, Červen [online]. Praha, 24. 6. 1920, roč. 3, č. 15, s. 174-175, [cit. 08.05.2020]. ISSN 1211-8966, dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:428c1540-685f-11ea-8ce3-005056825209?page=uuid:949d7c40-6876-11ea-a881-5ef3fc9ae867>